

sek megjelenését, mégis szelleme Istentől származik, s azon keresztül belső fogalma van a harmóniáról, az örök rendről. A természetjog tehát fikció. Mivel az örök rendben nincs szükség rendfenntartásra, ott nincs jog. Amennyiben az örök rendben nem a totális szabadság létezne, Lucifer nem lázadhatott volna fel, mert egy tökéletes (ideális) elhárító apparátus azt megakadályozta volna! A természetjog antropomorfizmus. Jogi eszközökre nincs Istennek szüksége ahhoz, hogy birodalmát egyben tartsa. Ő sérthetetlen, és birodalmában a totális akaratszabadság uralkodik. A természetjog megengedné Péternek, hogy kardot rántson Mestere oltalmára, az ártatlan önvédelmének jogán, Jézus azonban nem tartott erre igényt, sőt: „*És közülök valaki megvágá a főpap szolgáját, és levágá annak jobb fülét. Felelvén pedig Jézus, monda: Elég eddig. És illervén annak fülét, meggyógyítá azt.*” (Lukács 22:50, 51)

Van-e hipotetikus alapnorma?

Moór Gyula szerint a Hans Kelsen által bevezetett fikció, a hipotetikus alapnorma „*gondolata tulajdonképpen egy nagy circulus vitiosus: A jogalkotó tények érvényességüket az alapnormából nyerik, az alapnorma pedig a jogalkotó tényekből nyeri a maga tartalmát. Az alkotmányt alkotó faktumot az alapnorma határozza meg, s másrészt az alkotmányt alkotó faktum határozza meg az alapnormát.*”¹

„*Minthogy Kelsen szerint a pozitív jog forrása nem lehet a pozitív jog, a regressus ad infinitum tilalma folytán, de nem lehet valamilyen jogon kívüli tényező sem, ezért*

nem marad más kiút számára, mint felvenni egy fikciót, az alapnormát. A jog érvényességét nem lehet megalapozni, azt tehát »fel kell venni«. Az alapnormának egyetlen célja van: ...ein faktum als eine Norm zu deuten”² (...egy tény, amelyet normaként kell felfogni).

Tehát a jog érvényességének kutatása során a kutatók beleütköztek abba a kérdésbe, amibe minden kutató beleütközik, az eredet kérdésébe. Ez kétirányú kérdés. Mi volt az első norma, másrészt pedig, mi adja egy hatályos norma erejét MOST?

Nyilván volt egy első norma, amit követett a többi, nyilván van egy alapnorma, ami érvényesíti a többit. Mi volt ez, mi ez? Továbbá, mi az a lényeg, amitől egy jogszabály érvénye ered? Mivel sem a jogtörténet forrásai, sem a jogelmélet nem szolgáltatják a konkrét választ, ezért a kutatók különféle álláspontra helyezkedtek e téren, melyek közül egyik legismertebb a hipotetikus alapnorma fikciója, amelynek ellentmondását Moór Gyula ragadta meg. Az üresség nem más, mint erőter, amelyet a mindenkor jogalkotás megcsapol, s a jogszabályok eredete eme ősnormából, alapnormából ered. Ez az evolúció eszméjének visszatükröződése a jogban, ugyanis az evolúció is mindenre magyarázatul szolgál, csak éppen az eredet kérdésére nem.

Ugyanakkor a kelsen elgondolás ésszerű, amennyiben implikálja, hogy (1) létezik ősnorma, amely (2) szubsztancia, amely erőt, érvényt ad a későbbi normának, s mivel nem ad magyarázatot, a (jog)erő vagy érvény átszarmazására, implikálja azt is, hogy az erő, érvény átadása (3) irracionális szinten történik.

1. Moór Gyula: Az alkotmány (Szeged, 1935, 104. o.)

2. Solt Kornél: Jogi Logika (Budapest, 1996, 465. o.)

Alapnorma pedig létezik

Részemről elfogadom a hipotetikus alapnorma létezését, azonban számomra az konkrét, tehát nézetem szerint nem hipotetikus, nem felvett, hanem tételes: „*Aki ember vért ont, annak vére ember által ontasék ki, mert Isten a maga képére teremté az embert.*”³

Akár dogmának tekintjük azt az állítást, hogy fenti noahita norma az alapnorma, akár allegóriának tekintjük azt, mindenképpen be kell látni, hogy a társadalom működésének az emberek egymás mellett élésének az nem feltétele, hogy a társadalomban kötelező érvénnyel éljen a „ne ölj!” parancsa, hanem praktikus az, hogy az emberek ne öljenek.

1. *Az ember ugyan szembesült azzal az erkölcsi kérdéssel, hogy öljön vagy ne öljön, ez Káin és Ábel esete.* Viszont a társadalom számára nem ez a kérdés, hanem az, hogy mi történjen gyilkosság esetén. Míg az ember számára erkölcsi kérdés először az, hogy öljön vagy ne, addig a társadalom számára elsősorban technikai problémát jelent, hogy hogyan létezzen együtt egy gyilkossággal. Nos, a régi bölcsék úgy oldották fel a dilemmát, hogy a gyilkosságot gyökerestül és nyomtalanul kiirtották a környezetükből, mégpedig úgy, hogy a gyilkosság tovább létező alányát ugyancsak megölték. Ez a megoldás egy társadalmi elvárást megtestesítő, jóllehet, expressis verbis ki nem fejezett asszertációra vezethető vissza: „Gyilkosság pedig nincs”. A társadalom ezt az asszertációt ténylegesíthette volna fikcióval is. E szerint tabut állít, amelynek alapján a gyilkost

tilos lett volna gyilkosként megnevezni, elítélni. A gyilkosság megtörténik, és minden megy tovább, a gyilkos szent, érintetlen, mint némely törzsnél a bolondok. A régi bölcsék mégsem ezt a fikciós megoldást választották, hanem a technikai problémát erkölcsi alpra helyezve az „alapnorma” szerint oldották meg.

Ennek megfelelően a gyilkosság következményeként két alternatíva merült fel az antik világban: a) megtorlás, b) nem megtorlás, megtorlás esetén optimális és arányos szankcióként a halálbüntetés, nem megtorlás választása esetén tabu bevezetése. A régi bölcsék az a) szerinti megoldást választották. Ez azonban további erkölcsi állásfoglalást is jelent, nevezetesen a bűn valóságát. Ugyanis a bűn nem a jogszabályok miatt az, hanem szubsztanciális szellemi valóság. Más kérdés, hogy a bűn a norma tükrében bűn. Azonban a norma szükségyszerű kényszer, a bűn mint szubsztancia kordában tartására.

2. *Nyilvánvaló, hogy az alapnorma realizálása megkövetelt egyfajta infrastruktúrát, így ez az infrastruktúra az állami funkciók, az államiság első megnyilvánulása, tehát az államiság nem a tulajdonviszonyokhoz, és nem az osztályokhoz kötődik történetileg, hanem az emberi élet kioltásának megtorlása igényéhez.* A noahita alapnorma az emberiség elkülönült társadalmi funkció létét igénylő első jogszabály. Ez az alapnorma az, amely implikálja az első jogi mesterségeket is. A gyilkosság mint valóságelem, tényállás megragadása, szankcióval fenyegetése jogalkotói, megtörténtének kiderítése rendőri, az ítéletnek a gyilkosra kimondása bírói, a végrehajtása ítéletvégrehajtói funkció. Az alapnorma esetén az első jogi funkció Isten tölti be, te-

hát természetfeletti, szellemi lény, a többi funkciót pedig hús-vér ember látja el. Már az alapnorma esetén megállapítható, hogy az emberek a jog forrását felsőbb hatalomban adták meg, míg a technikai kérdéseket könnyedén megoldották maguk is.

Akkor mégis mi a Kelsen-féle hipotetikus alapnorma, avagy honnan ered a jogszabályok érvényessége?

Aktuálisan a jogforrásokból, például a parlamenttől vagy mondjuk egy diktátorától. De ezeknek honnan származik az erejük? Például a tankoktól? A jogszabályok a fegyveres erő által hatályosak? Nem. Léteznek olyan államok, ahol nincs például hadsereg. Lásd Costa Rica. Azonban, hogy valaki diszponálni tudjon például egy hadsereg felett, ugyanazzal a „valamivel” kell rendelkeznie, mint amivel a jogszabályok erejét megalapozza. Ez a „valami” a HATALOM.

Minden politikai erő ennek megszerzésére törekszik, de mi ez? Ha meg lehet szerezni, akkor valami konkrét, önmagában való szubsztancia. A középkori teológiai irodalomban dogmává vált, hogy minden hatalom Istentől származik, s ezt a bibliai idézetekből vezették le, főként Pál apostol írásából. Ez azonban – bár van igazságmagva – súlyos félreértés, és a középkorban a politikai hatalommal rendelkező katolikus egyházi hatalom tudatos vagy nem tudatos „csúsztatása”.

A hatalom valóban Istentől ered, de az, hogy éppen ki birtokolja, abban már Istenre nem korrekt hivatkozni, ugyanis a hatalmat meg lehet szerezni korrekt és inkorrekt eszközökkel egyaránt. Fondorlattal, áruházzal, gyilkossággal stb. A hatalom Istentől eredő szubsztanciális jellege Ézsaiás próféta könyvének 11. része 2. versében nyer kinyilatkoztatást. „*Akin az Úrnak*

lelke megnyugoszik: bölcsességnek és értelemnek lelke, tanácsnak és HATALOMnak (geburah) szelleme, az Úr ismeretének és félelmének lelke.” A hatalomnak ez a héber kifejezése huszonkilencszer fordul elő az Ószövetségben. Ezenkívül 31 más héber és görög kifejezést találunk a hatalomra (nem beszélve a ragozott alakokról és szinonimákról), azonban ezen kifejezések nem szubsztanciális hatalomra vonatkoznak, hanem a hatalom képességére vagy gyakorlására. Például „*Mert nem ehettek az Egyiptombeliek együtt a héberekkel...*” (1. Mózes 43:32) (nem voltak rá képesek, nem állt hatalmukban); „*Rettenetes voltod hatalmát beszélik...*” (Zsoltár 145:6); „*Dávid pedig teljes erejével tánczol vala az úr előtt...*” (2. Sámuel 6:14). Az Úr szellemével együtt pontosan hét szubsztanciát jelöl meg a próféta, pontosan annyit, mint amennyi egy menóra mécseseinek száma. „*Mert íme e kő az, amelyet Josua elé helyezetek; egy kövön hét szem; ímé, én faragom annak faragványait, így szól a seregeknek ura, és eltörlöm e földnek álnokságait egy napon.*” (Zakariás 3:9) „*És láték a királyi-szék és a négy lelkes állat (élőlény) között és a Vének között egy bárányt állani, mint egy megölytöt, hét szarva és hét szeme vala, ami az Istennek hét Lelke, amely elküldetett az egész földre.*” (Jelenések 5:6)

A halálbüntetésről

Az elmondottaknak megfelelően a halálbüntetés körüli vita erkölcsi és nem technikai vita. Értékelési, nem pedig megismerési probléma. Azok, aki természetesnek tartják az alapnorma létét – bár azt nem így nevezik –, az ősi erkölcsnek felelnek meg. Akik azt erkölcstelennek tartják, azok egy új erkölcs nevében lépnek fel, hiszen azt a

szociológia kimutatta, hogy a halálbüntetés eltörlése nem technikai probléma, hanem erkölcsi állásfoglalás. Mivel a régi erkölcs szerint teljesen kézenfekvő a gyilkos halálbüntetéssel való büntetése, ahhoz képest az új koncepció „erkölcstelen”. Az új koncepció pedig a gyilkos életének kioltását tekinti erkölcstelennek. Észre kell venni, hogy ezzel az új erkölcs visszatér ahhoz a fikciós megoldáshoz, amely a gyilkost tabunak tekinti, s melyet az emberiség évezredekkel ezelőtt – erkölcsi alapon – elvetett. Minthogy az akkoriak az alapnormát Istentől eredeztették, annak mai negációja elsősorban Isten és a bűn mint szubsztancia negációja, akkor is, ha az ellene küzdők a halálbüntetést mint a zsamoktség eszközt kívánják kiiktatni. A két koncepció között az érvényesülés szempontjából nem az igazság, és a nem igazság dönt, hanem a legerősebb társadalmi hatalom. Nem lehet kizárni, hogy a halálbüntetést egyébként a történelem visszahozza, a kérdés csupán az, hogy milyen tényállás esetén?! Szerencsésebb, ha a demokrácia él a halálbüntetés hatalmával, mert az szilárdítja a rendet, a demokrácia bukása pedig azonnal visszahozza a halálbüntetést, potenciálisan éppen a demokraták elveszejtésére.

1. A halálbüntetés a régi rend szerint nem önmagáért lett, hanem kizárólag a gyilkosság szankciójaként adatott. Ezért amennyiben azt más tényállásra alkalmazták, úgy az alapnormától súlyosan elhajoltak. Halálbüntetés alkalmazása nem gyilkosság esetén alaptalan. Tehát – bármely félreértés elkerülésére – nem a halálbüntetés az alapnorma, hanem a gyilkosság arányos megtorlása (történetesen halálbüntetés formájában).

A halálbüntetés eltörlésének követelése – részben – azért diabolikus, mert a ha-

lálbüntetés és a gyilkosság jelenségei közbeékel egy olyan érvrendszert, amelynek semmi köze a jelenségekhez, sem ontológiai szempontból, sem történetileg. Ugyanis a halálbüntetés emberi megközelítése azért alaptalan, mert a halálbüntetés bevezetése az ember politikai szabadságának – a maival összehasonlíthatatlanul – tágabb szintjén történt, akkor, amikor még állam és államok feletti birodalmak nem léteztek, mindenki azt csinált, amit akart, csak éppen nem gyilkolhatott. Továbbá a köztudatba beépül, hogy a halálbüntetés „erkölcstelen”, alkalmazásához nincs jogunk. Erkölcstelenebb a halálbüntetés, mint a gyilkosság, ergo az az erkölcstelen, amit a jogalkotó legerősebb társadalmi hatalom annak nyilvánít. Ergo előfordulhat, hogy a legerősebb társadalmi hatalom azonban egy magatartást mégiscsak úgy minősít, hogy az nagyon erkölcstelen, erkölcstelenebb, mint a gyilkosság, olyannyira, hogy indokolt visszaállítani a halálbüntetést. Mi lesz ez a magatartás? Mivel nincs új a nap alatt, könnyen előfordulhat, hogy – egy későbbiekben bekövetkező – *a birodalom el-lensége* elnevezésű jogi ténnyel való meg egyezés esetén kerül sor a halálbüntetés alkalmazására.

2. Diabolikus a halálbüntetés eltörlése azért is, mert ugyan a gyilkosságok elkövetésének számszerűsége hasonlóan alakul ott is, ahol van halálbüntetés, mint ahol azt eltörlik, mégis a gyilkosságok száma semmiképpen nem csökken, bekövetkezik a gyilkoságnál kisebb súlyú jogellenes magatartások és bűncselekmények hemzsegése.

3. Tegyük fel, hogy a jogsértések (bűncselekmények) súlyához konvencionálisan igazodik a szankciórendszer súlya. Ennek megfelelően a szankciórendszer egyfajta

TANULMÁNY

ellensúlyt képez a jogsértésekkel szemben. Amennyiben a legsúlyosabb szankciót – a halálbüntetést – leemeljük a szankciórendszer „tetejéről”, úgy a bűnelkövetésre inspiráló faktorok állandó, de inkább állandóan növekvő felhajtó erejével szembeni ellenőrző csökken. „Alulról”, a kisebb ellenőrzővel szemben, még „azonos presszió” mellett is beáramlanak olyan cselekmények, illetőleg olyan elkövetők a szankcióval fenyegetett zónába, amelyek, illetőleg, akik addig kívül rekedtek e zónán a jogrendszer szigorát jellemző halálbüntetés nyomásának közvetetten ható ereje miatt. A halálbüntetés eltörlése rövid távon nem a gyilkosságokat szaporítja szignifikánsan, hanem az „egyéb” jogsértéseket. De. Az előbbi azzal magyarázható, hogy a populá-

ció által megélt közérkölcös úgy alakult ki, hogy a gyilkosság társadalmi megítélése az alapnormához igazodott. Természetes, hogy a közérkölcösön keresztül ható erők csak generációváltással érvényesülnek. Tehát a halálbüntetés eltörlését követő generációnál lehet csak lemérni a halálbüntetés eltörlésének szignifikáns hatását a gyilkosságok számszerű alakulására! Az egyéb jogsértések azonban nem csekély jelentőségűek, mert tömegüknél fogva a lopások, rablások, csalások, sikkasztások stb. száma, a korrupció olyan szintre emelkedik, amely elviselhetetlen a társadalom számára. Hiszen aki elindul a bűn lejtőjén, azzal számolhat, hogy akármilyen lesz is annak az útnak a végén, a legsúlyosabb szankcióval semmiképpen sem kell szembenéznie.

Jogsértések	Szankciórendszer súlya W_1	Szankciórendszer súlya W_2
gyilkosság m	szörnyű	nehezen elviselhető
minden egyéb bűncselekmény oc	nehezen elviselhető	elviselhető
	könnyen elviselhető	elviselhető
	könnyen elviselhető	
potenciális bűncselekmények pc	p^1	p^2
	bűnelkövetésre ösztönző faktorok felhajtó ereje	bűnelkövetésre ösztönző faktorok felhajtó ereje

Tehát $w_1 + p_1 = Nc+$, ahol $Nc+$ a szankciórendszer súlyának (weight) és a bűnelkövetésre ösztönző faktoroknak (power) az eredőjeként, a megvalósult bűncselekményeknek a száma (number of crimes) halálbüntetés mellett.

$w_2 + p_2 = Nc-$ ahol $Nc-$ a megvalósult bűncselekmények száma a halálbüntetés eltörlését követően.

Nyilvánvaló, hogy a $w_1 > w_2$, és hogy $p_2 > p_1$. Ebből szükségképpen következik, hogy $Nc- > Nc+$, tehát, hogy a halálbüntetés eltörlése a bűncselekmények számának növekedését eredményezi.

Ahol a gyilkosságok m (murder) és minden más bűncselekmény oc (other crimes) adja a bűncselekmények számát, $Nc-t$, ott $Nc = (pc-na)$, ahol pc (potencial crimes) jelöli a potenciális bűncselekményeket, na (neutral actions) pedig a semleges cselekményeket. Tehát az emberi cselekedetekből az lesz bűncselekmény, ami nem semleges a büntetőjog szempontjából.

A nem semleges cselekmények a megvalósult bűncselekmények: Rc (realized crimes). $Nc = Rc$

A halálbüntetés eltörlését követő helyzetben $pc-na = RSc$ (realized surplus crimes), ahol RSc jelöli a feleslegesen bekövetkezett bűncselekményeket, amelyek nem következtek volna be, ha érvényesül a halálbüntetésnek a szankciórendszert súlyozó hatása. $Rc < RSc$, tehát $Nc- + Rsc$, tehát szükségeszerű, hogy több a megvalósult bűncselekmény a halálbüntetés eltörlését követően. Tehát amennyiben a társadalmi cél a bűncselekmények számának szinten tartása, netán csökkentése, s emellett a halálbüntetést eltörli a legerősebb társadalmi hatalom, úgy p_2 körében, tehát a bűnelkövetésre serkentő faktorok körében kell olyan hatást gyakorolnia, amely alkalmas arra, hogy $Rc-t$ és $RSc-t$ egyenlő szinten tartsa. Enélkül a halálbüntetés eltörlése önmagában növeli p_2-t . Jogtechnikai szempontból

tehát csak akkor indokolt a halálbüntetés eltörlése, ha a legerősebb társadalmi hatalom olyan intézkedéseket valósít meg, amelyek a bűnelkövetésre ösztönző faktorokat radikálisan csökkentik. Ennek irányában a halálbüntetés eltörlése a társadalom elleni mérenylet, függetlenül annak erkölcsi megítélésétől, tehát az alapnormához való kötődése kategorikus tagadása esetén is.

A teória ugyan logikusnak tűnik, de szám adatok nélkül nincs igazi tudományos jelentősége. A BM Adatfeldolgozó Hivatalon és a Legfőbb Ügyészség Számítástechnikai és Információs Főosztályán keresztül sikerült beszerezni a szükséges adatokat.

Az első táblázat tartalmazza 1977-től 1996-ig az összes Magyarországon elkövetett ismertté vált bűncselekményt, a vagyon elleni bűncselekményeket, az erőszakos bűncselekményeket és a gyilkosságokat.

A teóriát megdöbentő pontossággal támasztják alá az adatok, 1989-től kezdve – ez volt a halálbüntetés eltörlésének éve – ugrásszerűen növekedett az összбүнözés, ugyanakkor a gyilkosságok száma kisebb mértékben nőtt, valóban quasi stagnált, 20 éves viszonylatban 32,8 százalékkal nőtt, míg az összбүнözés 20 év átlagában 277 százalékkal.

Az 1977–89 közötti időszakban az összбүнözés évi átlagos növekedése 5,28 százalék. A halálbüntetés eltörlésének évétől, az 1989-es évtől évenként 5,28 százalékos extrapolációval számítva az 1996-ban bekövetkezett ismertté vált bűncselekmények száma 323 172 kellett volna hogy legyen. Ezzel szemben az ismertté vált bűncselekmények száma 466 050. Ehhez képest a teoretikus Rsc -szám 142 878 lett. Tehát teóriám szerint Magyarországon a halálbüntetés eltörlésének következtében százezres nagyságrenddel több, feleslegesen bekövetkezett bűncselekmény valósult meg.

TANULMÁNY

Bűncselekmények

Év	összes	vagyon elleni	gyilkosság	erőszakos
1977	123 623	67 846	204	7068
1978	126 907	71 396	185	6866
1979	125 267	69 846	230	6919
1980	130 470	78 643	200	7421
1981	134 914	80 364	214	8217
1982	139 795	83 626	190	7939
1983	151 505	90 260	210	9208
1984	157 036	95 061	205	9483
1985	165 816	101 778	191	9241
1986	182 867	109 848	233	9815
1987	188 397	116 326	203	9330
1988	185 344	122 963	206	8571
1989	225 393	160 644	191	9027
1990	341 061	265 937	201	10 363
1991	440 370	356 671	307	11 007
1992	447 215	350 582	307	12 115
1993	400 935	307 396	298	12 192
1994	389 451	287 095	313	12 657
1995	502 036	391 026	296	12 472
1996	466 050	365 235	271	11 759

A halálbüntetés eltörlésének jelszava találkozik az emberi jogok koncepciójával. Így a halálbüntetés eltörlése illeszkedik a puha zsarnokság koncepciójához.

Úgy tűnik, hogy a jog a bűn miatti szűkségszerűség, amely a társadalmi együttélés rendjének fenntartása érdekében a társadalom egy szegmensét állammá szervezi, amely megvédi a társadalomban élő embert a másik ember erőszakos fellépésétől.

Ha nincs halálbüntetés, akkor egy ál-

lampolgár erőszakos halála vagy bekövetkezik, vagy nem, tehát nem biztos, hogy megölik. Egy gyilkos viszont szinte biztos, hogy természetes halállal hal meg, szinte kizárt, hogy erőszakos halállal haljon meg, legfeljebb a börtönben ölheti meg a többi gyilkos, de holló a hollónak – általában – nem vájja ki a szemét. A gyilkos nagyobb jogbiztonságot élvez, mint az egyszerű állampolgár.

Tóth Gábor

Összehasonlítás

Visszaeső bűnelkövetők a '80-as és a '90-es években

A Bv. Országos Parancsnoksága és az ELTE kriminológiai tanszéke 1991-ben közös kutatást végzett a visszaeső bűnelkövetők körében. Erről az első beszámoló a Börtönügyi Szemle 1997/2. számában jelent meg. Miután az 1991-es vizsgálat nagy részét ugyanazzal a módszerrel végeztük, mint az 1980-as kutatást, amely a börtönben lévő visszaeső elítéltek tízszázalékos mintáját tanulmányozta (dr. Boros János, 1996), így kézenfekvőnek látszik, hogy a két mintát összehasonlítsuk. Ebben a cikkben a visszaesők nyolcvanas és kilencvenes évekbeli mintájának pszichológiai vizsgálati eredményeit ismertetjük.

A pszichológiai vizsgálat a személyiség és az értékrend megismerésére irányult. Két ismert vizsgálati módszert alkalmaztunk, az *MMPI*- és a *Rokeach*-tesztet. Az *MMPI*-teszt (Hathaway, McKinley, 1951) 566 állítást tartalmaz. Ezekről a vizsgálati személynek kell eldöntenie, melyik igaz, melyik nem. A válaszok különféle kombinációit úgynevezett skálákba rendezték, a skálák különféle betegség-tünet-csoportokat, tulajdonságokat, jellemvonásokat mérnek. A *Rokeach*-teszt (Rokeach, 1973) az értékrend vizsgálatára irányul. A módszer lényege, hogy kétszer 18 értéket kell rangsorolnia a vizsgálati személynek, amelyek közül az első a terminális, a második az instrumentális értékek vizsgálatára irányul. Később az értékeket faktorokba rendezték, amelyekkel különféle érték-kombinációkat, attitűdöket mérhettek.

Vizsgálatunk hipotézisének megfogal-

mazásakor figyelembe vettük, hogy a nyolcvanas mintába bekerült bűnelkövetők a hatvanas–hetvenes években követték el bűncselekményeiket, a kilencvenes minta tagjai főként a nyolcvanas években. Azt mondhatjuk, hogy az első csoport tagjai a hatvanas–hetvenes évek társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyainak, a második csoport pedig a nyolcvanas évek ugyanilyen viszonyainak „termékei”. Figyelembe véve azt a jelentős változást, amely ebben az időszakban a magyar társadalomban végbement, hipotézisként megfogalmaztuk, hogy a két időszakban a visszaeső elítéltekből vett minta tagjai személyiségükben és értékrendjükben különböznek egymástól. Vagyis mások lesznek pszichológiai szempontból azok, akik a kilencvenes mintába kerültek.

Először az *MMPI*-teszt eredményeit ismertetjük:

TANULMÁNY

I. A személyiség

Az MMPI-teszt 33 skáláját alkalmaztuk. Ezek a következők:

1.	Hs	Hypochondria	(Hathaway, McKinley, 1951)
2.	D	Depresszió	(Hathaway, McKinley, 1942)
3.	Hy	Hysteria	(Hathaway, McKinley, 1944)
4.	Pd	Psychopathia	(Hathaway, McKinley, 1944)
5.	Pa	Paranoia	(Hathaway, McKinley, 1956)
6.	Pt	Pszichaszténia	(Hathaway, McKinley, 1942)
7.	Sc	Schizofrénia	(Hathaway, McKinley, 1956)
8.	Si	Szociális introverzió	(Drake, 1946)
9.	R-S	Repressió-szenzitizáció	(Byrne, Barry, Nelson 1963)
10.	Em	Érzelmi éretlenség	(Pearson, 1954)
11.	Eo	Énkontroll	(Block, 1953)
12.	Ah	Acting-out gyűlölködés	(Foulds, Caine, Creasy, 1960)
13.	Oh	Felülkontrollált gyűlölködés	(Megergee, Cook, Mendelsohn, 1967)
14.	Hos	Manifeszt gyűlölködés	(Wiggins, 1966)
15.	Rp	Szerepiátság	(Mc Clelland, 1951)
16.	Dy	Dependencia	(Navran, 1952)
17.	Es	Énerő	(Barron, 1953)
18.	Gm	Általános rossz alkalmazkodás	(Welsh, 1953)
19.	Im	Impulzivitás	(Gough, 1957)
20.	Do	Dominancia	(Gough, McClusky, Meehl, 1957)
21.	Pd2	Konfliktus az autoritással	(Harris, Lingo, 1955)
22.	Mas	Szorongás	(Taylor, 1953)
23.	Pn	Psychoneurosis	(Block, 1953)
24.	To	Tolerancia	(Gough, 1957)
25.	Sdes	Társadalmi kívánatosság	(Wiggins, 1959)
26.	Vissz	Visszaesés	(Boros-Münnich, 1983)
27.	Általk	Általános rossz alkalmazkodás a börtönhöz	(Boros-Münnich, 1983)
28.	Agr	Agresszív viselkedés a börtönben	(Boros-Münnich, 1983)
29.	Lusta	Munkakonfliktus a börtönben	(Boros-Münnich, 1983)
30.	Öncs	Öngyilkosság a börtönben	(Boros-Münnich, 1983)
31.	Rendtel	A börtön rendjének megsértése	(Boros-Münnich, 1983)
32.	Tisztl	Konfliktus a felügyelettel	(Boros-Münnich, 1983)
33.	Üzletel	Üzletelés a börtönben	(Boros-Münnich, 1983)

(Dahlstrom, Welsh, Dahlstrom: An MMPI-Handbook I-II., University of Minnesota Press, 1972)

A vizsgálat eredményei a következők:

	Skála	90-es minta	80-as minta	T-próba
1.	Hs	16,73	13,8	15,09
2.	D	31,45	28,6	12,68
3.	Hy	30,78	21,0	12,46
4.	Pd	25,12	27,1	-11,02
5.	Pa	20,83	14,7	31,74
6.	Pt	24,65	21,5	14,35
7.	Sc	39,8	28,9	39,29
8.	Si	34,5	31,9	10,19
9.	R-S	79,99	77,6	5,54
10.	Em	23,99	22,2	8,28
11.	Eo	22,63	20,1	12,75
12.	Ah	6,17	5,1	10,04
13.	Oh	15,46	14,6	5,42
14.	Hos	13,32	12,4	4,79
15.	Rp	15,85	17,2	-5,36
16.	Dy	28,66	26,4	8,89
17.	Es	32,91	38,7	-20,69
18.	Gm	17,66	16,3	5,09
19.	Im	11,28	10,4	4,86
20.	Do	7,77	8,0	-1,96
21.	Pd2	5,70	5,9	-0,71
22.	Mas	25,00	22,1	13,17
23.	Pn	16,80	17,2	-1,66
24.	To	14,39	15,7	6,84
25.	Sdes	19,21	17,1	9,41
26.	Vissz	17,28	12,8	23,84
27.	Altalk	10,78	10,4	3,003
28.	Agr	14,78	11,3	17,03
29.	Lusta	5,29	3,8	16,21
30.	Oncs	8,01	6,9	9,29
31.	Rendetl	5,85	5,4	4,27
32.	Tisztl	8,36	4,7	31,26
33.	Uzletel	10,39	9,2	7,91

A T-próba eredménye négy skála (Do, Pd2, Pn, Altalk) kivételével mindenütt szignifikáns volt, így jogosultak vagyunk néhány fontos következtetés levonására.

Megnövekedett skálaértékek

– A három neurotikus skála eredménye megemelkedett, magasabb, mint a nyolcvanas vizsgálatban volt. Ez jelzi, hogy vizsgált személyeink „neurotikusabbak”, vagyis az egyes skálák jelentéstartalmát tekintve testi problémáikkal többen foglalkoznak, figyel-

mük beszűkül, szomatikus problémákra koncentrálnak, ez rontja intellektuális teljesítőképességüket és kontaktuskészségüket (Hs). Pesszimistábbak, szorongóak, hangulatuk labilis, alvászavarok és öngyilkossági gondolatok jellemzik őket (D). A megemelkedett Hy-skálaérték jelzi az értelmi instabilitást, a szomatikus panaszok sokasodását és az agresszióátlásra utaló jegyeket. Ha belegondolunk abba, hogy a vizsgált személyeink rengeteg betegséggel, testi, szomatikus problémával küszködnek, és közel minden második közülük elkövetett már öngyilkosságot, akkor a három neurotikus skála emelkedett értéke nem tűnik nagyon meglepőnek.

– Ugyancsak megemelkedett a három pszichotikus skálával kapcsolatos skála értéke is a nyolcvanas mintához képest (Pa, Pt, Sc). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy vizsgált személyeink pszichotikusak lennének, hanem csak azt, hogy fokozottabban jelentkeznek náluk azok a tulajdonságok, attitűdök, viselkedési problémák, amelyeket ezek a skálák mérnek, és amelyek szélsőséges esetekben a pszichotikus személyekre jellemzőek. A Pa-skála szerint a vizsgált személyeink gyanakvóak, bizalmatlanok, túlérzékenyek, ellenségesen viszonyulnak környezetükhöz. Feszültek, szorongóak, bizonytalanok, kevés az önbizalmuk, miközben magas igény szint és kínos pontosság jellemzi őket (Pt), míg a magasabb Sc-érték a nonkomformista viselkedésre, csökkent kontaktuskészségre, szociális elidegenedésre utal.

– Ezt támogatja a Si-skála értéke: kapcsolathány, társas helyzetekben passzivitás, túlkontrolláltság.

– Az Eo- és Oh-skálák kisebb emelkedése jelzi a felülkontrolláltságot, a merev és rugalmatlan önszabályozást, a vágyak és késztetések elfojtását, a viselkedés sablonosságát.

– A túlkontrolláltság mellett vizsgált sze-

mélyeinknek meg kell birkóznunk a magas agresszív feszültséggel, indulatossággal, az ellenséges indulatok környezetre ürítésével (Ah, Hos, Im).

– Jellemző rájuk az érzelmi éretlenség (Em) és a dependencia (Dy).

– A pszichológiailag fenyegető, szorongáskeltő ingerekkel szemben érzékenyek, befogadónak, szenzitizátomak bizonyulnak (R-S), túlzottan probléma- és konfliktusérzékenyek, ezért sokszor pesszimisták, túlérzékenyek, rossz a kapcsolatkészségük.

– Hajlamosak a szorongásra (Mas).

– Konformisták (Sdes) és egyben rosszul alkalmazkodók (Gm).

– Magasabb eredményt értek el a vizsgáltszaesés és a börtönbeli különféle szabálysértésekre való hajlandóságot előrejelző skálán (Vissz, Agr, Lusta, Öncs, Tiszta, Üzletel).

Csökkenő skálaértékek

– A pszichopátia-skála (Pd) csökkent értéke világosan következik a neurotikus és pszichotikus skálaeredmények növekedéséből. Hiszen a szorongó, túlkontrollált és szociálisan elidegenedett vizsgált személyektől bajos volna a pszichopátákra jellemző szabálytalan, impulzív, nonkonformista, ugyanakkor szociálisan aktív, színes, felelőtlen viselkedésmódot elvárni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a mintában nincsenek valódi pszichopáták, hanem csak azt, hogy a minta kevéssé mutatja a pszichopátákra jellemző tulajdonságokat.

– Némileg összefügg ezzel, hogy vizsgált személyeink alacsonyabb értékeket adtak az Rp-, Do- és To-skálán, ami azt jelenti, hogy a szociális térben való mozgásuk, orientációjuk bizonytalanabb, nem képesek változatos szerepek eljátszására, kapcsolataikban nem törekszenek dominanciára, előítéletek, társas kapcsolataikban nem képesek elfogadni az övéiktől eltérő véleményt és visel-

kedést. Szociálisan ügyetlenek, nem képesek társaikat manipulálni.

– A legnagyobb különbség a vizsgálati minta és a nyolcvanas vizsgált személyek között az énerősség (Es) tekintetében volt. Az énerősség azt jelzi, hogy egy személy az élete során felmerülő problémák, konfliktusok megoldására, élete nagy céljainak elérésére mennyire képes mozgósítani a belső erőit és energiáit. Az eredmények szerint vizsgált személyeink igen kevéssé képesek erre. A skálán elért alacsony érték jelzi azt a kedvezőtlen konstellációt, amely a deficit mögött van, nevezetesen: rossz fizikai állapot, betegségek, gátlásosság, érzelmi elzárkózás, dogmatikus, rugalmatlan gondolkodásmód és erkölcsi felfogás, elidegenedés, engedelmesség, szorongás. Ezek a tulajdonságok már előfordultak más skálák eredményeinek értékelésekor, azonban az Es-skála az, amelyik ezeket csoportba gyűjtötte az énerősség mértékének megállapítására.

Az MMPI-teszt skáláin elért eredmények azt mutatják, hogy vizsgálati mintánk tagjainak nem kevés pszichés problémával kell megbirkóznuk életük során. Racionális megfontolások alapján arra következtetünk, hogy normál személyekkel való összehasonlítás nem célszerű vizsgálatunkban, azonban azt megemlítem, hogy a magyar normál népesség átlageredményei az összes alkalmazott skála tekintetében jóval kedvezőbbek, mint amit a nyolcvanas és a kilencvenes mintavizsgálat személyei produkáltak. A nyolcvanas vizsgálati minta tagjaival való összehasonlítás azt mutatta, hogy – bár a mintában szereplők többsége viszonylag fiatal – erőteljes bezárkózás, gátlás, túlkontrolláltság mutatható ki náluk, az ehhez járuló depresszióval és a szomatikus problémákra való koncentrálással. Percepciójukat radarként működtetik a pszichológiailag veszélyes, nega-

tív ingerek irányában, ami túlzott érzékenységet, sértődöttséget, szociális konfliktusokat és rossz kontaktusokat eredményez. Ezzel együtt jár a szorongás, az önbizalom hiánya és a negatív énkép. A viselkedés elszíntelenedik, bizonytalanná válik, megmaradnak a sablonok, a rugalmatlan gondolkodásmód, a túlkontrollált, érzelem és indulat nélküli, konformista viselkedés. A szociális térben nincs kezdeményezés, nincs igény – és képesség – a magasabb pozíció kiharcolására, a társak manipulálására, viszont a szociális alkalmazkodás fő tendenciája a visszahúzódság, és ennek eredménye a szociális izolálódás, nem jelent jó adaptációt.

Ezzel együtt furcsa kettősségeket mutatnak: túlkontrollált viselkedés, ugyanakkor erős agresszív feszültség, gyűlölködés, amelyet egyrészt befelé fordítanak – öngyilkossági kísérletek –, másrészt kifelé, különféle extravagáns viselkedésmódok, nonkonformista megnyilvánulások és violens akciók formájában. Egyrészt erős késztetésük van a szociális elvárásoknak való megfelelésre, a másik pillanatban megsértik a legegyszerűbb írott és íratlan szabályokat. Nem képesek igazi adaptációra, de viselkedésük még nem is szűkült be teljesen. Az énerő az a tényező, amely a legeredményesebb alkalmazkodást segíti, azonban a vizsgáltak az énerősség tekintetében gyengén állnak. Nem képesek energiáikat az adott célra összpontosítani, mivel elvannak foglalva testi problémáikkal, szociális konfliktusaikkal, szorongásaikkal, belső bajaikkal. Hogy mégis fennmaradjanak és valamennyire alkalmazkodjanak, nem marad más számukra, mint a biztos, a tuti dolgok, a dogmatikus, konvencionális gondolkodásmód és a túlkontrollált, konformista viselkedésmód. Az énerősség alacsonyabb szintje azt is jelzi, hogy a pszichoterápia esetükben várhatóan nem hoz eredményt.

A pszichopátiás tulajdonságok csökkentek voltak – mint már jeleztük – logikusan következett az eddig leírtakból. Azonban ez azt is jelzi, hogy a pszichopátákra jellemző kondicionálhatatlanság, amely normál szocializációjukat megakadályozza, szintén csökkent mértékben van meg a mintában. A kondicionálhatatlanság azt jelenti, hogy a pszichopátákat nem lehet megtanítani arra, hogy mit ne tegyenek. Azt könnyen megtanulják, hogy mit tegyenek, azt azonban nem képesek elsajátítani, hogy bizonyos helyzetekben mit ne tegyenek. Tehát úgy gondolom, hogy a visszaesők mintájában – természetesen az igazi pszichopátákat kivéve – nagyobb esély van a szociálpozitív viselkedésmódok kondicionálására, vagyis a hibás vagy félbemaradt szocializáció korrigálására, illetve befejezésére. Ez esetben nem pszicho-, hanem inkább szocioterápiával, a nyugati országokban sikerrel alkalmazott úgynevezett „cognitive skills” programokkal.

II. Az értékrend

A Rokeach-teszt eredményei, a terminális értékek sorrendje

A terminális és instrumentális értékek sorrendjét úgy állapítottuk meg, hogy minden értéknek kiszámoltuk a rangsorban elért „helyezési” átlagát, majd ennek megfelelően állítottuk fel a kilencvenes és nyolcvanas minta érték rangsorát.

A táblázat azt mutatja, hogy a három legfontosabb érték megegyezett a 90-es és 80-as mintában. Az egyedüli különbség az volt, hogy a Boldogság és a Családi biztonság sorrendje a 90-es mintában megcserélődött. A három legkevésbé fontos érték – sorrendjében is – megegyezett mindkét mintában. A második csoport esetében – második legfontosabb hat érték – azt tapasztaltuk, hogy ugyanazok az értékek szerepeltek mindkét mintában, csak kicsit más sorrendben. Ez a hat ér-

<i>Terminális értéksorrend</i>		
	90-es minta	80-as minta
1.	Béke	Béke
	Családi biztonság Boldogság	Boldogság Családi biztonság
2.	Szabadság	Egyenlőség
	Belső harmónia	Szabadság
	Bölcsesség	Érett szerelem
	Érett szerelem	Belső harmónia
	Egyenlőség	Igaz barátság
	Igaz barátság	Bölcsesség
3.	Kényelmes élet	Kényelmes élet
	Élvezetek	Élvezetek
	Önbecsülés	Nemzeti biztonság
	Nemzeti biztonság	Önbecsülés
	Izgalmas élet	Sikeres megvalósítás
	Sikeres megvalósítás	Izgalmas élet
4.	Szépség	Szépség
	Társadalmi tekintély	Társadalmi tekintély
	Üdvözülés	Üdvözülés

A 18 értéket négy csoportra osztottuk:

1. A legfontosabb három érték
2. Az utána következő fontos hat érték
3. A kevésbé fontos hat érték
4. A legkevésbé fontos három érték

ték: egyenlőség, szabadság, érett szerelem, belső harmónia, igaz barátság, bölcsesség.

A 80-as mintához képest jelenlegi vizsgálatunkban a hat érték közül három előbbre, három pedig hátrább került a listán. Az egyenlőség négy helyet visszaesett, a szabadság egy hellyel hátrább, a belső harmónia két hellyel előbbre, az igaz barátság egy hellyel hátrább, a bölcsesség három hellyel előbbre került.

A harmadik csoportban a kényelmes élet és az élvezetek ugyanazon a helyen szerepeltek mindkét mintában. Az önbecsülés egy hellyel előbbre, a nemzeti biztonság viszont egy hellyel hátrább, a sikeres megvalósítás úgyszintén, az izgalmas élet azonban megint csak egy hellyel előbbre került.

A táblázatból látható, hogy a három legfontosabb érték sorrendje azonos, a három

legkevésbé fontos érték ugyanaz mind a két mintában, csak az udvarias és a fantáziadús sorrendje fordított, a második legfontosabb hat értéknél a fegyelmezett egy hellyel hátrább, az engedelmes nyolc hellyel hátrább, a segítőkész hét hellyel hátrább, az elnéző egy hellyel előbbre került, a tiszta ugyanazon a helyen maradt, a derűs öt hellyel előbbre került.

A második csoportban egy érték rangsorban elfoglalt helye megegyező volt a két mintában, viszont az engedelmes és a segítőkész nyolc, illetve hét hellyel visszaesett, egyben átkerültek a hármass csoportba.

A harmadik csoportban a független három hellyel előbbre került, a szeretetelli két hellyel előbbre, az eredményes két hellyel hátrább, a széles látókörű két hellyel előrébb, a logikus egy hellyel hátrább, az intellektuális öt hellyel előbbre került.

Így azt látjuk, hogy négy érték előbbre került, kettő pedig hátrább, két érték átkerült a második csoportba. Feltűnő, hogy az intel-

<i>Instrumentális értéksorrend</i>		
	90-es minta	80-as minta
1.	Becsületes	Becsületes
	Bátor	Bátor
	Megbízható	Megbízható
2.	Derűs	Fegyelmezett
	Fegyelmezett	Engedelmes
	Elnéző	Szertőkész
	Független	Elnéző
	Tiszta	Tiszta
	Szeretetelli	Derűs
3.	Intellektuális	Független
	Széles látókörű	Szeretetelli
	Szertőkész	Eredményes
	Engedelmes	Széles látókörű
	Eredményes	Logikus
	Logikus	Intellektuális
4.	Fantáziadús	Udvarias
	Udvarias	Fantáziadús
	Törekvő	Törekvő

TANULMÁNY

lektuális öt, a független pedig három hellyel került előbbre a rangsorban.

– Az értékredek összehasonlításánál nem volt lehetőségünk arra, hogy matematikai, statisztikai számításokkal győződjünk meg a különbségek szignifikanciájáról, ezért következtéseink csak tendenciaként értelmezhetők. A kétszer 18 érték sorrendjének összevetésekor az előbbre vagy hátrább került értékeket vettük figyelembe, nyilvánvaló, hogy azok az értékek képezték elemzésünk bázisát, amelyeknél jelentősebb pozícióváltás következett be a 90-es mintában. Módszerünk a következő volt. Kivettük a mintából azokat az értékeket, amelyek rangszáma megváltozott a 90-es mintában, és aszerint, hogy hány helyet változott, kapott helyenként plusz egy vagy mínusz egy pontot. Például az engedelmes nyolc helyet esett vissza, ezért pontszáma mínusz nyolc lett, vagy az intellektuális öt helyet lépett előre, pontszáma plusz öt lett.

Ezután a hasonló értékekből – racionális megfontolások alapján – csoportokat, faktorokat képeztünk, amelyek egy-egy tulajdonságcsoporthoz vagy attitűdöt jelentettek.

A következő csoportokat alakítottuk ki:

Látható, hogy az első értékcsoport értékei kerültek a legtöbb helyet előre a 90-es minta értékrendjében. Ez azt jelenti, hogy vizsgált személyeink előnyben részesítik azokat az értékeket és tulajdonságokat, amelyek a szellemi étellel, az intellektussal kapcsolatosak.

Ez teljesen egybeesik azzal, hogy elutasítják azokat az értékeket, amelyek a túlzott önfegyelemmel, a vak engedelmességgel kapcsolatosak (ötödik csoport), és amelyek egy autoriter személyiség számára bizonyára szimpatikusak lennének. Nyilvánvaló, hogy aki a racionalitás talaján áll, az elutasítja az önalávetést, mivel az intellektualitás egyfajta belső önállóságot jelent, szemben a kívülről

irányítottságot jelző feltétlen engedelmesség preferenciájával. Itt érdekes még a segítőkészség jelentős visszaesése, amely kapcsolatban lehet a szociális kapcsolatoktól való visszahúzóódással.

A második csoport pozitív választása azt jelzi, hogy ideáljuk a derűs, barátságos hozzáállás a világhoz, mindenféle aktivitás nélkül. Érzelem nélküli, formális kapcsolódás az emberekhez, kedvességet mutatni és elnézőnek lenni, de nem involválódní igazán semmilyen társas viszonyban. Ez a barátságos kívülmaradás konstallációja.

<i>Pozitív értékcsoportok</i>	
(előbbre kerültek az értékrendszerben)	
1.	Bölcsesség 3
	Intellektuális 5
	Széles látókörű 2
	összesen 10 pont
2.	Derűs 5
	Szeretetteli 2
	Elnéző 1
	összesen 8 pont
3.	Szabadság 1
	Független 3
	Izgalmas élet 1
	összesen 5 pont
4.	Belső harmónia 2
	Önbecsülés 1
	összesen 3 pont
<i>Negatív értékcsoportok</i>	
(hátrább kerültek az értékrendszerben)	
5.	Engedelmes -8
	Szépítőkésség -7
	Fegyelmzett -1
	összesen -16 pont
6.	Egyenlőség -4
	Nemzeti biztonság -1
	összesen -5 pont
7.	Eredményes -2
	Logikus -1
	Siker megvalósítás -1
	összesen -4 pont
8.	Érett szerelem -1
	Igaz barátság -1
	összesen -2 pont

TANULMÁNY

A harmadik csoport választása jelzi a függetlenség igényét, saját törvénye szerint élni az életét, némi izgalommal fűszerezve.

Abszolút indifferensek számukra a társadalmi problémák (hatodik csoport), ugyanakkor nem igazán foglalkoztatja őket az önmegvalósítás kérdése sem (hetedik csoport). Ez utóbbiban feltehetően közrejátszanak az életük során karrierjük szempontjából elszenvedett kudarcok, például az iskola be nem fejezése, családi kapcsolatok megszakadása, börtönbüntetések stb. Így marad a racionalitás, függetlenség, szociális kívülmaradás és az eredményesség és önmegvalósítás igényének csökkent volta. Inkább visszahúzódnak és nem veszik fel a versenyt másokkal, nem rivalizálnak, de nem is kooperálnak.

Ez utóbbi átvezet a nyolcadik értékcsoporthoz, az intim társas kapcsolatok igényének elutasításához. A lényeg nem involválódni, kívül maradni a kapcsolatokon, intenzív belső életet élni, harmóniában lenni önmagunkkal, ha ilyen áron is, de fenntartani önbecsülésünket (negyedik csoport).

A Rokeach-teszt faktoreredményeinek összehasonlítása során matematikai statisztikai

próbákat tudunk alkalmazni. A T-próba értéke öt faktor esetében bizonyult szignifikánsnak.

Civilizáltság

A faktor eredménye azt jelzi, hogy a vizsgáltak képesek arra, hogy szükségleteik kielégítését időben és térben elhalasszák attól függően, hogy a formális és informális társadalmi normák milyen módszereket engedélyeznek vagy tiltanak. Racionalitás, viselkedéskontroll és szociális normakövetés összpontosul ebben a faktorban.

Látható, hogy a szociális kapcsolatokból való visszahúzódság, a túlkontrolláltság csak akkor eredményez megfelelő alkalmazkodást, ha a személy figyelembe veszi az adott közösség elemi normáit. Lehet kívül maradni, belső életet élni, de a közösség minimális elvárásainak meg kell felelni.

Kompetencia

A kompetenciára való törekvés jelentése az, hogy a személy újszerű, szokatlan szituációkban sikeres megoldásokra törekszik, képes önálló életszemléletre, önálló életvezetésre. Intelligencia, önállóság és sikerorientáltság jellemzi az ilyen embereket. Úgy gondolom, hogy vizsgált személyeinknél az első

A Rokeach-teszt értéktényezői

		Az értéktényező	90-es minta	80-as minta	T-próba
I.	A	Hedonizmus	50,50	51,2	-0,82
I.	B	Civilizáltság	57,77	54,5	3,56
II.	A	Kompetencia	52,36	51,6	2,23
II.	B	Altruizmus	52,29	52,6	-0,26
III.	A	Ego-sistole	60,44	65,9	-5,93
III.	B	Ego-diasztole	50,94	50,2	0,74
IV.	A	Társadalmi irányultság	66,96	70,3	-3,61
IV.	B	Privát tisztesség	53,64	52,5	1,22
V.	A	Humanizmus	47,88	49,7	-1,71
V.	B	Konzolidáltság	60,16	58,9	1,80
VI.	A	Presztízsvezéreltség	37,51	38,4	0,87
VI.	B	Érzelemvezéreltség	56,92	55,6	1,12
VII.	A	Heteronómia	43,82	50,4	-4,11
VII.	B	Autonómia	61,86	61,3	0,44
VIII.		Idillikus életszemlélet	57,8	56,9	1,18

két komponens megvan, a harmadik viszont csak alig vagy egyáltalán nincs.

Ego-szisztole

A faktor jelentése: szerénységre való törekvés, az énszükítő mechanizmusok túlsúlya. Az eredmény azt mutatja, hogy a vizsgáltakra nem jellemző ez a törekvés. Szociális kapcsolataikból inkább visszavonulnak, nem pedig alávetik magukat mások akaratának, énjüket nem szükítik, bár nem is próbálják mások rovására tágtítani.

Társadalmi irányultság

A faktor alacsonyabb értéke azt jelzi, hogy a minta tagjai életük során inkább egyéni érdekeiket próbálják érvényesíteni, nem akarják ezeket történelmi, társadalmi távlatú célok alá rendelni. Vizsgált személyeink életvezetése egyértelműen egyéni boldogulásukra irányul, ezt nem rendelik alá sem mikro-, sem makroszociális érdekeknek.

Heteronómia

A heteronóm ember kívülről irányított, a skála alacsony értéke is azt jelzi, hogy a visszaesők alapvetően autonóm, belülről irányított emberek.

A visszaesők értékrendjének vizsgálata nem szolgált semmilyen meglepő adalékkal, értékválasztásaik jól illeszkedtek az eddigi vizsgálati eredményekhez.

A kétszer 18 érték rangsorolása azt mutatja, hogy fontos számukra a racionalitás, a függetlenség, az önbecsülés, a lélek belső harmóniájának fenntartása. Közömbösek a társadalom problémái iránt, intim társas kapcsolataik sem fontosak számukra. Tudjuk, hogy szociális viselkedésük alapvetően visszahúzó, ami nem jelent teljes önmagukba zárkózást, csupán azt, hogy csak a legszükségesebb, érzelmek nélküli formális kapcsolatokat tartják fenn. Teljesen idegen tőlük a kívülről irányítotttság, az engedelmesség, és nem hajlandók beszállni a szokásos társadalmi rivalizálásba

sem, nincs meg bennük az önmegvalósítás igénye.

A faktorok elemzésekor észlelt szignifikáns különbségek alátámasztották az érték-sorrendek változásánál tapasztaltakat. A racionalitás és viselkedéskontroll kiegészül a normakövetéssel, mivel a rabtársadalom is csak úgy fogadja el a visszahúzóást, a kívülmaradást, ha az a közösség elemi normáinak betartásával jár. A kompetenciaigény három tényezőjéből – intelligencia, önállóság, sikerorientáció – az első kettő jellemző a visszaesőkre. Nem jellemző rájuk viszont az énszükítés, szerénység, önálávetés. Énjük normál határaihoz ragaszkodnak, nem szükítik, igaz, nem is tágtítják azt. Egyértelműen csak egyéni boldogulásukra koncentrálnak, a társadalom érdekei közömbösek számukra. Belülről irányítják viselkedésüket, a normák figyelembevétele sem a külső kontroll, hanem a belső kognitív struktúrák – értékek – elrendeztségének eredménye. Vagyis az értékvizsgálatok is jelzik a visszaesőknél az autonómia, a belső kontroll mellett a befelé fordulást, az önmagukra koncentrált, a makro- és kevésbé a mikrotársadalmi környezet értékeinek negligálását és egocentrizmust. Ha két szóval kellene leírni a visszaesőmintát, akkor azt mondanám, hogy *egocentrizmus* és *normakövetés*. Ez utóbbi egyfajta alkalmazkodást tesz lehetővé, míg az előbbi rontja prognózisukat.

A vizsgálat eredményeinek elemzése igazolta hipotézésünket, nevezetesen, hogy pszichológiailag értelmezhető különbségek vannak a nyolcvanas és kilencvenes évek visszaesőinek mintái között.

A nyolcvanas évek mintájára jellemző a kevesebb pszichés probléma, kevésbé szoronganak, kisebb agresszív feszültséggel dolgoznak, nem konformisták, nem túlkontrolláltak, kifeléfordulók, extrovertáltak, kicsit

szabálytalanok, gátlástalanok, önértékelésük pozitívabb, szociabilisak, ügyesek a szociális térben, nagyobb éneerjük révén jobban alkalmazkodnak a helyzetekhez. Értékválasztásaikból kiderül, hogy kevésbé civilizáltak, szükségleteik kielégítését kevésbé tudják elhalasztani, nem intellektuálisak, nem törek-szenek kompetenciára, van egyfajta szociális irányultságuk, csoportban érzik jól magukat, alávetik magukat a csoportnormáknak, nem autonómok, önmegvalósításra törek-szenek, de nem a csoport rovására.

Amíg a kilencvenes mintát úgy jelle-meztük, hogy egocentrikusak és konformis-ták, addig a nyolcvanasok – természetesen csak hozzájuk viszonyítva – énerősek és szo-ciabilisak. A nyolcvanas minta nagyobb éne-reje révén egyrészt nagyobb belső harmóniá-val rendelkezik – kisebb szorongás, agresszív feszültség, túlkontrolláltság –, másrészt job-ban alkalmazkodik, hatékonyabban képes a helyzetek megoldására. A kilencvenes minta nagyobb autonómiaigényéhez és egocentri-kusságához képest a nyolcvanasoknak nincs függetlenségi igényük, heteronómok, cso-portban élnek, normakövetők, megszokták, hogy érdekeik érvényesítését a csoportnorma behatárolja. Kifelé nyitottak, mohók, hab-szolják az életet, de ezt a csoportban teszik,

társaikkal együtt és nem azok ellenére. Az egésznek talán csak az a szépséghibája, hogy a csoport, amelyben élnek, a szubkultúra, amelynek ők az összetartói, „kovászaik”, ők integrálják az új tagokat, ők követelik meg a normák betartását. Ez az erős beágyazottság a bünöző szubkultúrába rehabilitációs esé-lyüket erősen csökkenti.

Ehhez képest a kilencvenes minta tagjai intellektualizáló, autonóm, cinikus emberek, akik kénytelenek a szubkultúrában élni, bár nem igénylik a társaságot, és rákényszerül-nek egy személytelen, konformista viselke-désmódra. A nyolcvanasok a „kívülről irá-nyított”, a kilencvenesek a „belülről irányí-tott” emberek, azonban a kilencvenesek reha-bilitációs esélyei sem jobbakké a másik csoportnál.

Úgy gondolom, hogy bár hipotézisünk beigazolódott és tényleg jelentős különbség volt a két csoport között, azonban a különbség magyarázatára nem vállalkozhatom. Eh-hez pontosabban kellene ismerni és számba-venni a társadalomban a hetvenes és kilenc-venes évek közötti változásokat, ezenkívül nemcsak a pszichológia szempontjai szerint kellene elvégezni az elemzést.

Boros János

Jegyzetek

Boros J.: Kilenc típus. Visszaeső bün-elkövetők komplex vizsgálata. Börtönügyi Szemle, 1996/4.

Boros J.-Münnich I.: Kísérlet a visszaesés bejósolására. In: Kriminológiai és Kriminalisztikai tanulmányok. KJK, Budapest, 1983

Dahlstrom, Wels, Dahlstrom: An MMPI Handbook I-II. University of Min-nesota Press, 1972

Hathaway, McKinley: The Minnesota Multiphasic Personality Inventory Manual New York: Psychological Corporation 1951

Rokeach, M.: The Nature of Human Values. The Free Press, New York, 1973

Vigh J.: Létfeltételek. A visszaeső bün-elkövetők főbb adatai. Börtönügyi Szemle, 1997/2.

Első lépés

A női fogvatartottak helyzete napjainkban • Az előnyös megkülönböztetés elve

A női fogvatartottak minden büntetés-végrehajtási rendszerben speciális kategóriát képeznek. Noha a jogszabályi feltételek kevés kivétellel megegyeznek a férfiaknál érvényes normatívákkal, e tény önmagában is sajátos szakmai kihívás.

Az eltérő normatívák közül kiemelhetjük a *fegyverhasználatban* és az *egyéb kényszerítő eszközök* alkalmazásában mutatkozó eltéréseket, a helyi intézeti szabályokban a szélesebb higiéniai lehetőségeket, a tartható tárgyak női mivoltot figyelembe vevő körét. A *terhes nők* esetében a gondozást a büntetés-végrehajtás a civil sztenderdeknek megfelelően (egyes esetekben azt meghaladó mértékben) biztosítja, és méltányosan bírálja el azok büntetés-félbeszakítási kérelmét, akik börtönön kívül kívánnak szülni. A női fogvatartottak számára elérhetőek mindazok a szociális juttatások, amelyek állampolgári jogon a civil népességnek járnak. Külön kiemelendő, hogy a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházában a fogvatartottak a szülés után fél, esetenként egy évig gyerekükkel maradhatnak. A jelenlegi igények, illetve szűkös gazdasági lehetőségeink miatt nem tervezzük a több országban már működő „anya-gyerek körletek” kialakítását, de figyelemmel kísérjük ezek tevékenységét, tapasztalatait, és elvileg nem zárkozunk el ilyen irányú fejlesztésektől. Lehetőség szerint a rehabilitatív programok tematikája, jellege is alkalmazkodik a női fogvatartotti népesség különleges igényeihez.*

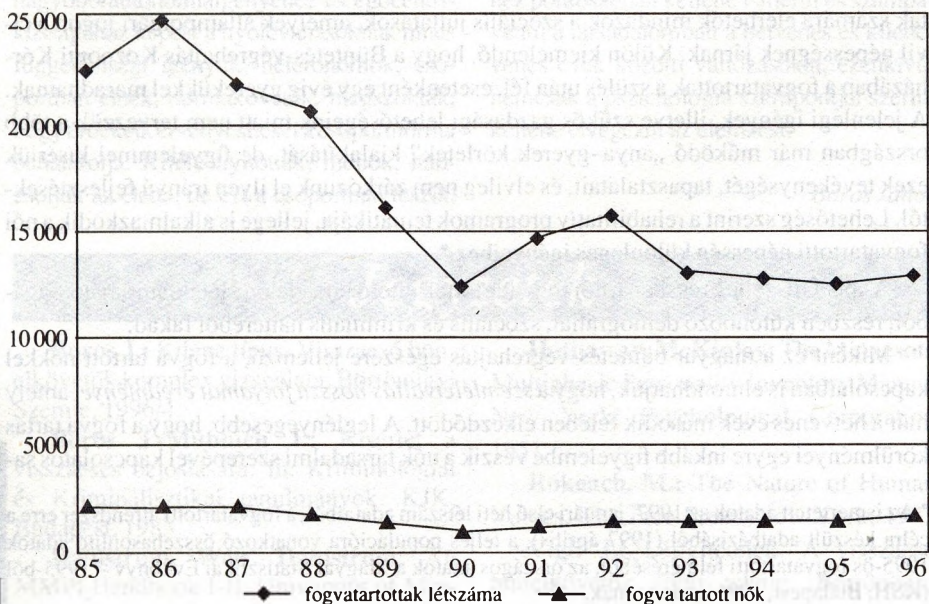
A speciális jelleg részben a női fogvatartottak eltérő társadalom-lélektani sajátosságából, részben különböző demográfiai, szociális és kriminális háttéréből fakad.

Miként ez a magyar büntetés-végrehajtás egészére jellemző, a fogva tartott nőekkel kapcsolatban is elmondhatjuk, hogy a *szenléletváltás hosszú folyamat eredménye*, amely már a hetvenes évek második felében elkezdődött. A leglényegesebb, hogy a fogva tartás körülményei egyre inkább figyelembe veszik a nők társadalmi szerepével kapcsolatos sa-

* Az ismertetett adatok az 1997. januári első heti létszám adataiból, a fogvatartotti alrendszer erre a célra készült adatbázisából (1997 április), a teljes populációra vonatkozó összehasonlító adatok 1995-ös fogvatartotti felméréséből, az országos adatok a Magyar Statisztikai Évkönyv – 1995-ből (KSH, Budapest, 1996) származnak.

játosságokat, ha úgy tetszik, női mivoltuk tiszteletben tartása lényegesebb, mint az a tény, hogy rabok. A hetvenes évek elején a nők felszerelésére az otromba bakancs, a jellegzetes, csak rabok által viselt fejkendő, a kincstári fehéremű volt jellemző, a kozmetikai cikkek a tiltott tárgyak listáján szerepeltek. Napjainkra az ezzel kapcsolatos korlátozások jelentősen lazultak, a normalizáció jegyében sokkal inkább lehetséges a nőies megjelenés megőrzése. Civilek és különösen férfiak számára talán ez nem tűnik fontosnak, de az érintettek számára ez igen lényeges, nagyban befolyásolja közérzetüket, és a szemléletváltást is szimbolizálja. A magyar büntetés-végrehajtás intézményi rendszerében egy intézet kizárólagos profilja a nők fogva tartása. Ez a *Kalocsai Fegyház és Börtön*. A Pálhalmi Országos Bv. Intézet egyik alegysége hagyományosan az alacsonyabb bv. fokozatú nők elhelyezésére szakosodott, a kedvezőbb területi elhelyezés érdekében a Heves Megyei Bv. Intézetben (Eger) is vannak elítélt nők. A lakóhelyhez közeli elhelyezés érdekében terveink között szerepel a női férőhelyek földrajzilag kedvezőbb telepítése. Igen jelentős számú női előzetes letartóztatott vár tárgyalásra a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben, számuk nagyobb, mint ahányan Egerben ülnek. Elmondható, hogy az előzetes letartóztatást végrehajtó megyei intézetek mindegyikében található kisebb női csoport. Elhelyezésüknél hasonlóak a gondok, mint a teljes börtönnépesség esetében. A Kalocsai Fegyház és Börtön jól példázza a magyar büntetés-végrehajtás alapvető problémáját: az intézetek épületeinek nagy része, így a kalocsai börtön is, a múlt század végén épült, és bár akkor korszerűnek számított, a mai követelményeknek már nem felel meg. Az átlagos 117%-os telítettségnél a Kalocsai Fegyház és Börtön (130%) és a Heves Megyei Bv. Intézet (121%)

Fogvatartottak és fogva tartott nők számának alakulása 1985–1996

zsúfoltabb, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet (108%) kevésbé telített. Az előzetesházak fokozottabb zsúfoltsága a nőket is sújtja, ez különösen a Fővárosi Bv. Intézet esetében feltűnő (201%).

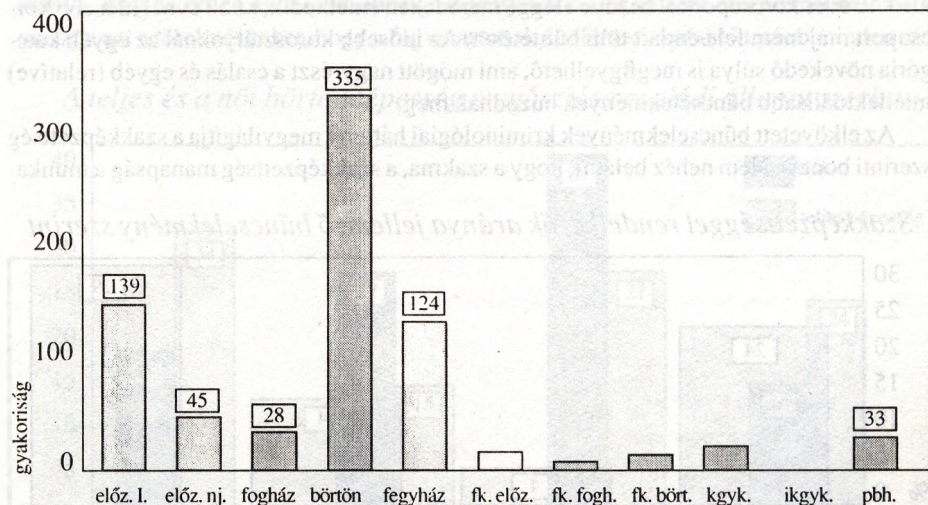
Hasonlóan a legtöbb büntetés-végrehajtási rendszer adataihoz, a nők teljes börtönpopulációhoz viszonyított aránya nálunk is 5-6% körül mozog, az elmúlt évtized abszolút számokban mutatkozó csökkenési trendje itt is megfigyelhető.

A fiatalkorúak aránya ezen belül igen alacsony (2,8%) a teljes populáció 4,8%-ához képest. Az előzetes letartóztatottak aránya a nők között csekély mértékben magasabb, mint a teljes népességben (nők 29,9, teljes 27,0%).

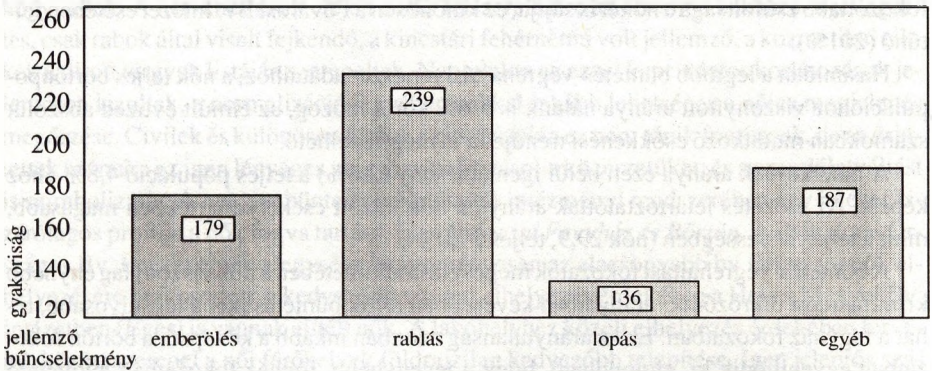
A büntetés-végrehajtási fokozatok megoszlása tekintetében a nők viszonylag enyhébb kriminalitása tükröződik: arányaiban kevesebben töltik büntetésüket a legsúlyosabb, tehát a fegyház fokozatban. Ez az aránytalanság azonban inkább a középső, a börtön fokozatban egyenlítődik ki, elmondható, hogy a legenyhébb, fogház fokozatban letöltendő szabadságvesztést a bíróságok a nők esetében is ritkábban szabnak ki. A büntetés letöltése utáni beilleszkedést hivatott szolgálni az enyhített végrehajtási szabályok alkalmazásának intézménye, amely lehetővé teszi a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő fogvatartotti csoport számára, hogy – lehetőség esetén – a börtönön kívül vállaljon munkát, illetve családját, otthonát rendszeresen látogassa. Ez az igen progresszív jogintézmény a nők 6,2%-a számára adja meg az említett lehetőségeket.

A jellemző (pontosabban az elkövetettek közül a legsúlyosabb) bűncselekmények között kiemelkedően magas a *rablások* aránya. Ezeket a bűncselekményeket a nők többnyire társtettesként követik el. Szintén figyelemre méltó az *emberölés* gyakorisága, ezek sértettje legtöbbször az elkövető házas- vagy élettársa. A súlyos cselekmény mögött sokszor

Nők megoszlása bv. fokozat/státus szerint

Nők megoszlása jellemző bűncselekmény szerint

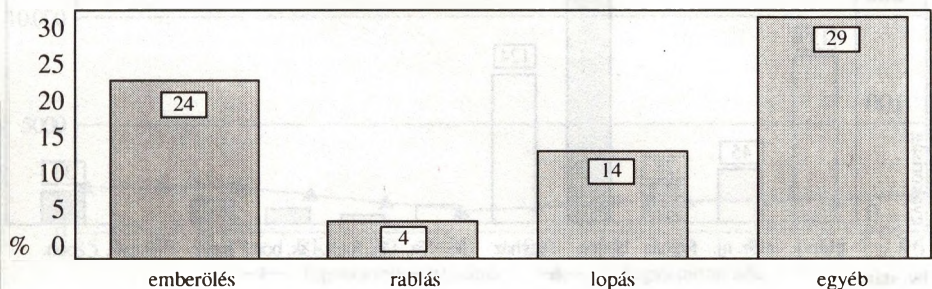

éveken keresztül húzódó családon belüli konfliktus, erőszak rejlik, melynek áldozata éppen az a nő, aki csak brutális cselekményével tud véget vetni a lehetetlen helyzetnek. A büntetés-végrehajtásnak természetesen nem feladata a cselekmény erkölcsi minősítése, szakmai hiba lenne azonban ezen esetekben figyelmen kívül hagyni azt, hogy a fogvatartott egyszerre áldozat és elkövető. Figyelemre méltó, hogy három bűncselekmény (az eddig említetteken kívül a lopás) az összes cselekmény háromnegyedét adja, viszonylag gyakori még a csalás (8%) és a testi sértés (4,2%). Az emberölés mintegy kétszer gyakoribb a nők körében, mint a teljes populációban, a rablások aránya is jó harmaddal több.

Igen tanulságos az elkövetett bűncselekmények életkori bontása. A rablás jellegzetesen a fiatalabbak bűncselekménye, aránya a 21 évesnél fiatalabb korcsoportban kiugróan magas, majd erőteljesen csökken. A lopás esetében azt figyelhetjük meg, hogy a középső korcsoportok követik el gyakrabban ezt a cselekményt. Az emberölést elkövetők aránya a 30-40 éves korcsoporttól kezdve eléggé meredeken emelkedik, az 50 évnél idősebb korcsoport majdnem fele emiatt tölti büntetését. Az idősebb korosztályoknál az egyéb kategória növekedő súlya is megfigyelhető, ami mögött nagyrészt a csalás és egyéb (relative) intellektuálisabb bűncselekmények húzódnak meg.

Az elkövetett bűncselekmények kriminológiai háttérét megvilágítja a szakképzettség szerinti bontás. Nem nehéz belátni, hogy a szakma, a szakképzettség manapság a munka-

Szakképzettséggel rendelkezők aránya jellemző bűncselekmény szerint

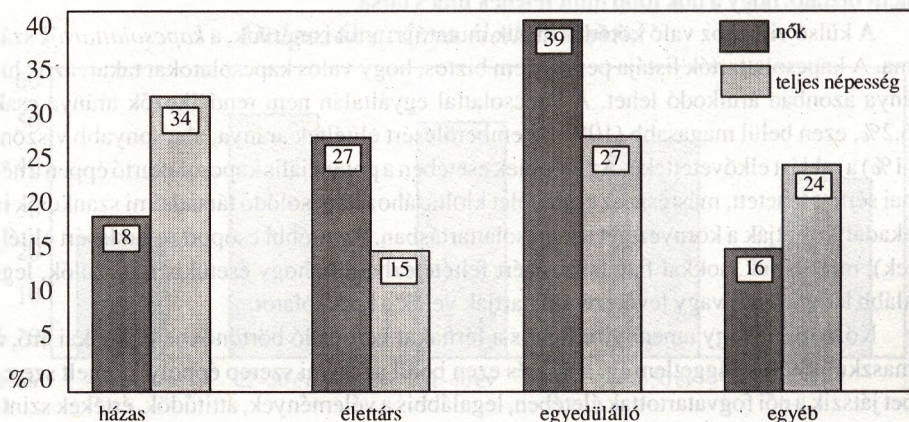
erő-piaci érvényesülés minimuma. A nők 17%-a bír ilyen képzettséggel. A rablást elkövetettek nagy csoportja csak elenyésző (4%) százalékban rendelkezik szakképesítéssel, a lopásért elítéltek 14%-a is csak ehhez képest tűnhet soknak. Ez az adat közvetett módon arra utal, hogy a megélhetési bűnözés leginkább e csoportokhoz köthető (noha azt persze nem bizonyítja, hogy az elkövetés egyedüli motivációja egzisztenciális lenne).

Már szakmai közhely, hogy a fogvatartotti állomány összetétele évről évre romlik. A szakképesítéssel rendelkezők életkori bontása is ezt bizonyítja. Az idősebb (várhatóan a bűnözésből előbb-utóbb kiiregedő) korosztályok jóval nagyobb arányban rendelkeznek szakmával. Elképzelhető persze, hogy ez az eloszlás a jövőben sem változik lényegesen, mivel a nagyrészt idősebb, képzetlenebb első büntetett életellenesek magasban tartják az idősebb korosztályok szakképzettségi mutatóit.

Az iskolai végzettségi adatok – még jobban, mint a férfi fogvatartottak esetében – azt mutatják, hogy súlyosan deprivált csoporttal van dolgunk. 1995-ös adat szerint a 15 évesnél idősebb magyar női népesség 73,9%-a végzett nyolc általános iskolát. A női fogvatartottak 66,4%-a rendelkezik alapfokú végzettséggel. A középiskolát végzettek esetében még nagyobb a különbség: a fogva tartott nők 12,1, a 18 évesnél idősebb magyar nők 28,9%-a rendelkezik középfokú végzettséggel.

Az iskolai végzettség életkori bontása további fontos összefüggésekre világít rá. Az idősebbek között egyre nő a nagyon alacsony képzettségű (a vélhetően teljes, illetve funkcionális analfabéta). A negyven év feletti csoport két jellemző típusa egyrészt a magasabb végzettségű életellenes vagy gazdasági bűncselekményt elkövetett első (és valószínűleg utolsó) büntetett, másrészt a bűnözéstől, visszaeséstől szabadulni nem tudó, reménytelenül alacsonyan képzett elítélt. Figyelemre méltó, hogy a 21 évnél fiatalabbak (mint láttuk, nagyrészt rablásért elítéltek) között a legmagasabb a nyolc általánost be nem fejezettek aránya, még az ötven évnél idősebbek csoportjánál is. Ez az adat messzemenően alátámasztja azt a törekvésünket, hogy a fogvatartottak általános iskolai oktatását minden ren-

A teljes és a női börtönnépesség megőszlása családi állapot szerint

**A nőkel való banaszkodás a parancsnoktól is nagyobb figyelmet igényel.
(Képünkön Mácsai Ferenc, a kalocsai női intézet vezetője beszélget egy elítélttel.)**

delkezésre álló eszközzel támogassuk, mert igen kicsi az esélye annak, hogy szabadulás után iskolába jámának. Ez a megállapítás természetesen érvényes a szakképzés területére is.

A családi állapotot tekintve a nők között népszerűbb az *élettársi kapcsolat*, mint a teljes populációnál. E kapcsolatok tartósságáról nem sokat tudhatunk. Ugyanakkor, különösen börtönviszonyok között, feltételezhetjük, hogy a házasságok jelentős része is csak névleges. A nők esetében a család vagy a partner szerepe talán még fontosabb, mint a férfiaknál, hiszen a fogvatartottak szociális háttere inkább olyan miliőt feltételez, amely erősen kötődik a hagyományos családi, női társadalmi szerepekhez. Ebből a szempontból nem biztató, hogy a nők több mint felének nincs társa.

A külső világhoz való kötődés másik mutatója, amit ismerünk, a *kapcsolattartók* száma. A kapcsolattartók listája persze nem biztos, hogy valós kapcsolatokat takar, azok hiánya azonban árulkodó lehet. A kapcsolattal egyáltalán nem rendelkezők aránya csak 6,2%, ezen belül magasabb (10%) az emberölésért elítéltek aránya, alacsonyabb viszont (1%) a rablást elkövetetteké. Az előbbieket esetében a potenciális kapcsolattartó éppen a néhai sértett lehetett, másrészt az emberélet kioltásához kapcsolódó társadalmi szankciók is akadályozhatják a környezetet a kapcsolattartásban. Az utóbbi csoport (a rablásért elítéltek), mint láttuk, sokkal fiatalabb, ezért feltételezhetjük, hogy esetükben a szülők, legalább látogatással vagy levelezéssel, tartják velük a kapcsolatot.

Közismert, hogy amennyire fontos a férfiakat befogadó börtönökben a fizikai erő, a maskulinitás, a függetlenség, a női, és ezen belül az anyai szerep éppoly kiemelt szerepet játszik a női fogvatartottak életében, legalábbis a vélemények, attitűdök, értékek szint-

jén. Talán ezzel, az anyai szerep megfosztottságából adódó frusztrációval magyarázható az a mérhetetlen gyűlölet, amely a női börtönök szubkultúrájában a saját gyermek sérelmére elkövetett emberölés elkövetőit sújtja. A nők 58,6%-ának van gyereke, ami közel 10%-kal magasabb, mint a teljes populáció esetében. Másrészt a háromnál több gyerekkel bírók aránya is igen magas, mintegy a női börtönnépesség negyedét teszi ki. Ez az arány teljes populáció esetében csak 11,4%. Az anyai, családi szerep értéként való kezelése fontos és pozitív elem, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy az anya nélkül maradt gyerekek újabb, börtönön kívülálló társadalmi problémákat termelnek újra, bővítetten.

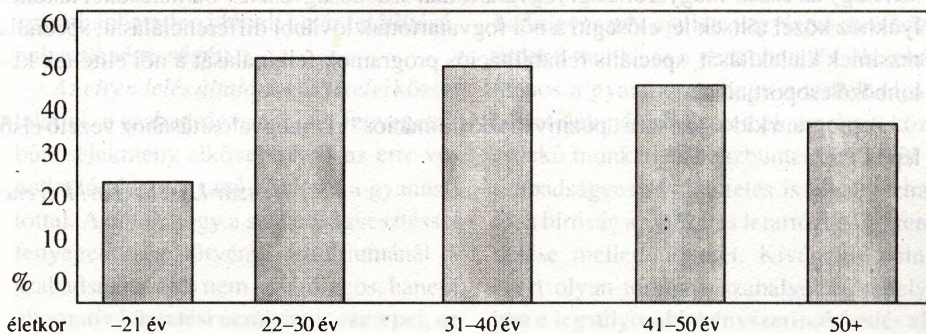
E problémák újabb dimenziót kaphatnak, ha a gyermekek számát az iskolai végzettséggel összevetve vizsgáljuk. Azt láthatjuk, hogy a gyermektelenek aránya az iskolai végzettséggel enyhén növekszik, amíg a nagycsaládosoké erősen csökken. Vagyis a képzetlen, és ezzel összefüggésben valószínűsíthetően más vonatkozásban is deprivált csoportnak kell vagy kellene gondoskodnia gyermekeiről. Tehát a magyar börtönök is tükrözik azt a sok más tekintetben is megfigyelhető összefüggést, hogy a rossz szociális helyzet (vagy éppen a nyomor) ösztönzi a szülési hajlandóságot.

A munkáltatás – az egyre nagyobb szerepet kapó szakképzés és oktatás mellett – továbbra is központi szerepet játszik a rehabilitatív törekvések rendszerében. A női fogvatartottak 47,5%-a dolgozik, ebbe azonban az előzetes letartóztatottak is beleértendők, akik csak kivételes esetben dolgoznak. Az ítélték között jobb a munkáltatási arány, a fogházasok 65,2, a börtönösök 53,0, a fegyházasok 83,2%-a dolgozik.

Nem meglepő, hogy az életkor előrehaladtával a munkáltathatóság csökken. A 21 évnél fiatalabbak alacsonyabb munkáltathatósága részben alacsonyabb képzettségüknek, részben annak tudható be, hogy körükben több az előzetes letartóztatott.

A munkáltatás nem csupán az idő hasznos (és szubjektíve gyorsabb) eltöltése miatt jó a fogvatartottaknak, hanem azért is, mert lehetőséget ad jutalmak szerzésére, ami fontos a feltételes kedvezmény eléréséhez. Mint láthatjuk, a munka és a jutalom elég szoros összefüggést mutat a legtöbb intézetben, ez alól a Heves megyei intézet kivétel. Állíthatjuk, hogy a munkalehetőség (legalábbis azok számára, akik dolgozni szeretnének) igen lényeges, vélhetően legalább olyan fontos, mint az elhelyezés körülményei vagy a lakóhely-

Dolgozók aránya életkor szerint

hez közelség. Az előzetes letartóztatásban töltött idő csökkenése (az érintett intézetekben tapasztalható zsúfoltság mellett) e szempontból is üdvös lenne.

A bűnselekményi megoszlás, az iskolai végzettség, a gyermekek száma vonatkozásában – mivel statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre – nem említettünk egy igen fontos tényezőt, jelesül a *romák felülreprezentáltságát* a börtönökben, ezen belül a női intézetekben. Egybehangzó (bár módszertani értelemben nem megbízható) becslések szerint a női fogvatartottak között még a teljes börtönpopulációban tapasztalhatónál is lényegesen magasabb a roma fogvatartottak aránya. Bár a büntetés-végrehajtásnak nem lehet feladata, hogy olyan társadalmi és történelmi gyökerű problémákat, konfliktusokat orvosoljon, amelyek a társadalom és annak egyéb intézményei számára is súlyos gondokat jelentenek, törekednünk kell arra, hogy a végrehajtás gyakorlata egyrészt figyelembe vegye a roma kisebbség kulturális sajátosságait és ehhez fűződő jogait, másrészt kiszűrje a diszkrimináció lehetőségét.

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a női fogvatartottak nagy része kétszeresen is kisebbséghez tartozónak érezheti magát: egyrészt, mert nő, másrészt pedig cigány származású. Velük szemben ezért kétszeresen is indokolt a pozitív diszkrimináció alkalmazása.

Magyarországon a magyar büntetés-végrehajtási rendszer sajátos fejlődéséből adódóan a figyelem és a fejlesztési tervek fókuszában nem a női fogvatartotti populáció állt. Sőt a női elítéltek esetében, a relatíve alacsony létszám és az alacsony veszélyességi fok azt eredményezte, hogy ez az elítélts csoport kissé háttérbe szorult, a fejlesztések fő irányába legtöbbször más, „problémásabb” kategóriák kerültek. Nagyjából hasonló volt a helyzet a hetvenes, nyolcvanas években nemcsak Közép- és Kelet-Európában, hanem a nyugat-európai országok többségében is.

Magyarországon a 90-es években megváltozott a helyzet. Egyrészt 1993 óta gyökeresen más lett a büntetés-végrehajtás jogi szabályozása nemcsak a fogvatartottak, hanem a személyi állomány vonatkozásában is. Ezenkívül 1996-ban elkészült a magyar büntetés-végrehajtás hosszú távú fejlesztési terve, amelyet a magyar kormány tavaly elfogadott, és amelynek megvalósítási programját a közelmúltban hagyta jóvá az Igazságügyi Minisztérium miniszteri értekezlete. Ez a hosszú távú fejlesztési terv célul tűzi ki – többek között – a női fogvatartottak helyzetének javítását, egy komplex fejlesztési program kidolgozását.

Ennek lényege röviden: új női börtön építése Észak-Magyarországon. Ez lehetővé teszi, hogy az észak-magyarországi fogvatartottak szabadságvesztés-büntetésüket lakóhelyükhöz közel töltsék le, elősegíti a női fogvatartottak további differenciálását, speciális rezsimek kialakítását, speciális rehabilitációs programok felkínálását a női elítéltek különböző csoportjainak.

A program kidolgozása a „pozitív diszkriminációs” elv megvalósításához vezető első lépés.

Huszár László–Tari Ferenc

Gondolatok az előzetesről

Hónapok helyett napok?

Napjainkban, amikor oly nagy jelentőséget tulajdonítunk a szabadságnak, az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének, különös gondossággal, körültekintéssel kell eljárunk a személyi szabadság elvonásakor. Különösen így van ez az előzetes letartóztatás esetén, hiszen a büntetőeljárás eredményes lefolyása a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy fogva tartását kívánja meg akkor, amikor a terhelt bűnösségét még jogerős ítélet nem állapította meg.

Az előzetes letartóztatás elrendelésénél *négy kérdéskör* kiemelése fontos: az általános feltételek között megfogalmazott szabadságvesztéssel fenyegetettség-nél a szabadságvesztés-büntetés alternatív büntetési nemként szerepeltetését; az elrendelés különös feltételeinek megfogalmazását, az elrendelésre vonatkozó törvényhely értelmezését, és végül itt említtem a hatályos eljárási szabályozás egyik hiányosságát: a tartam tekintetében egy áthághatatlan időbeli határ felállításának szükségességét.

Az *elrendelés általános feltételei* között találjuk a szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetését és az erre vonatkozó alapos gyanú közlését a gyanúsítással. Azáltal, hogy a szabadságvesztéssel fenyegetettség törvényi kritériumánál a szabadságvesztés nem kizárólagos, hanem alternatív büntetési nemként is szerepel, az előzetes letartóztatás alkalmazásának lehe-

tősége sajnálatosan megemelkedik. A hatályos Btk.-ban a kényszerintézkedés elrendelhetősége – a kizárólagosan szabadságvesztéssel fenyegetett deliktumokon kívül – közel 100 (pontosan 98) bűncselekményre vonatkozik (pl. könnyű testi sértés vétsége, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vétsége, segítségnyújtás elmulasztásának vétsége, jogosulatlan adatkezelés vétsége stb.), ennyi bűncselekmény büntetési tételében szerepel a szabadságvesztés mellett vagyilagosan a közérdekű munka és a pénzbüntetés. Ha tehát alapos a gyanú arra, hogy a terhelt olyan bűncselekményt követett el, amelyért közérdekű munkán és pénzbüntetésen kívül a szabadságvesztés-büntetés is alkalmazható, a bíróság az előzetes letartóztatás elrendelése mellett dönthet. Kívánatos volna ezért olyan törvényi szabályozás, amelyben e legsúlyosabb kényszerintézkedés alkalmazása valóban csak a kizárólagosan

szabadságvesztéssel fenyegetett deliktumok elkövetésével gyanúsítottakra vonatkozna, ezzel is szűkítve az elrendelhetőség körét.

Feltételezések

Az *elrendelés különös feltételeinek* megfogalmazása sem problémamentes. A szökésen, a hatóság előli elrejtőzésen és az eljárás alatti szabadságvesztéssel büntendő újabb bűncselekmény elkövetésén kívül ugyanis a feltételezésen alapuló szövegrészek dominálnak: *„... szökésétől vagy az elrejtőzésétől lehet tartani, alaposan feltehető..., megghiúsítaná vagy megnehezítené, illetőleg veszélyeztetné..., véghezvinné, követne el”*. Mi alapozhatja így meg például a szökés veszélye alapján történő elrendelést? 1989 előtt a támpontot a két évi szabadságvesztéssel fenyegető büntetési tétel jelentette, ahogy a visszaesői, különös visszaesői minőség is szinte automatikusan maga után vonta a kényszerintézkedés elrendelését. Mindazon esetekben tehát, amikor 2 évi szabadságvesztés-büntetés kiszabása volt várható, feltételezték, hogy a szökés veszélye is fennáll, és elrendelték az előzetes letartóztatást. Nem vizsgálták tehát a gyanúsított személyi körülményeit, családi hátterét, hogy rendelkezik-e például munkavisztonnyal vagy sem.

Önmagában a várható büntetési tétel nem adhat megfelelő eligazítást. Az előzetes letartóztatás elrendelésénél ezért a konkrét eset összes körülményét behatóan kell tanulmányozni és figyelembe venni. Ahhoz tehát, hogy minél alaposabb, megnyugtatóbb érv szóljon a különös ok fennállása mellett, szem előtt kell tartani többek között a bűncselekmény súlyát, jellegét, a

terhelt magaviseletét, életmódját, személyi, szociális hátterét és a várható büntetési tételt is. Ezen tényezők együttes vizsgálata alapján lehet csak megnyugtatóan állást foglalni az előzetes letartóztatás elrendelésének szükségességéről.

A Be. 92. §-a vizsgálatának azért tulajdonítok jelentőséget, mert szerintem a kényszerintézkedés elrendelésére jogosult bíróságokat nem köti olyan törvényi szabályozás, amely az előzetes letartóztatás alkalmazását feltétlenül kötelezővé tenné, ugyanakkor ezzel ellentétes álláspontot képviselt a Legfelsőbb Bíróság a Bf. I. 407/1996. számú ítéletében (BH 1996/578.). Azt a kérdést kell tehát tisztázni, hogy a bíróság mérlegelheti-e az előzetes letartóztatás alkalmazását, vagy számára a kényszerintézkedés elrendelése kötelező.

A többször módosított Be. törvény alapján az általános feltételek (nyomozás elrendelése, a szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetésére vonatkozó alapos gyanú közlése a gyanúsítottal, és negatív feltételként valamely kizáró ok hiánya) együttes, konjunktív megléte mellett egy különös ok fennállása (a szökés, elrejtőzés veszélye, az eljárás megghiúsításának, megnehezítésének veszélye, a bűnismétlés veszélye) is szükséges ahhoz, hogy az előzetes letartóztatás elrendelhető legyen. A Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében, amennyiben fennállnak az előzetes letartóztatás törvényi feltételei, a bíróságnak a kényszerintézkedést el kell rendelnie. Az ítélet szerint a törvényhely helyes értelmezése arra utal, hogy csak a Be. 92. §-ának (1) bekezdésében felsorolt esetekben merülhet fel az előzetes letartóztatás kérdése, a bíróság mérlegelési jogköre pedig csupán arra korlátozódhat, hogy a

kényszerintézkedés elrendelésének törvényi feltételei fennállnak vagy sem. A bíróság tehát bármely elrendelési ok előfordulását állapítja is meg, sohasem választhat az előzetes letartóztatás alkalmazása és mellőzése között.

*Tremmel Flórián*¹ megfogalmazása szerint ugyanakkor „... az ún. előzetes letartóztatási okok kapcsán nemcsak lehetséges, hanem mindig szükséges is az eljáró hatóság mérlegelése. Éppen ezért – jól lehet az általános feltételek és a kizáró okok kógens jellegűek – az előzetes letartóztatás elrendelése sohasem kötelező, hanem csupán törvény adta lehetőség.” A kényszerintézkedések általános kérdéseit vizsgálva ugyanezt hangsúlyozza *Hofszang József* is: „A magyar büntetőeljárás törvény, szemben egyes külföldi törvényekkel, a kényszerintézkedések alkalmazását a feltételeik fennállása esetén sem teszi kötelezővé, hanem csak annak lehetőségét szabályozza.”

A törvény megfogalmazásából („Szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a terhelt előzetes letartóztatásának akkor lehet helye, ha...”) tehát kitűnik, hogy az előzetes letartóztatás elrendelése csak törvény adta lehetőség, de nem kötelező. A szóhasználat mellett pedig a Legfelsőbb Bíróság döntésének helytelen voltát támasztja alá az a körülmény is, hogy a büntetőeljárás törvényünkben szabályozott kényszerintézkedések egyik közös ismérve – a lefoglalást kivéve – éppen az, hogy az alkalmazásuk nem kötelező.

A kötelező elrendelés hiánya ellenére a fogvatartottak összlétszámán belül a szabadságvesztés-büntetésüket töltő éltéltek mellett a legnagyobb arányt az előzetes letartóztatásban lévők képviselik. 1996 végén büntetés-végrehajtási intézeteinkben

például 12 763 fogvatartottból 3455 volt előzetes letartóztatásban, akik a fogvatartotti összlétszám 26,96%-t alkották¹. [30 európai állam 1995 szeptemberi, illetve későbbi adatai alapján¹ (1. táblázat) hazánk az előzetesek arányával átlagos helyet foglal el a mezőnyben, mert a legtöbb országban a fogvatartottak összlétszámán belül közel 50%-ot tesz ki az előzetes letartóztatottak száma, így például Boszniában 53,1%-ot; a Cseh Köztársaságban 41%-ot; Máltában 48,5%-ot; Olaszországban 46,1%-ot; vagy Törökországban 50,0%-ot, de ezzel ellentétes tendenciák is kimutathatók így például Izlandon, Írországban ugyanezen réteg kevesebb mint 1/10-et képvisel.] E látszólag paradox jelenség (a kötelező elrendelés hiánya ellenére magas előzetesi arány) azzal magyarázható, hogy e jogintézmény célja, a büntetőeljárás eredményes lefolytatása gyakorta megköveteli bíróságainktól e kényszerintézkedés alkalmazását. A hazai gyakorlati tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy leggyakrabban a szökésre, az elrejtőzés veszélyére hivatkozva születik döntés az előzetes letartóztatás foganatosításakor.

Áthághatatlan időhatár?

A kényszerintézkedés tartamát illetően Be. törvényünk a hatóságok számára követelményként fekteti le az előzetes letartóztatás időtartamának minimalizálását, tekintettel az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 11. számú Határozatára és Ajánlására. A hivatkozott dokumentumok ugyanis leszögezik, hogy törekedni kell egyrészt az előzetes letartóztatás alkalmazási körének, másrészt pedig időtartamának csökkentésére. Hatályos szabályo-

zásunk ugyanakkor lehetőséget ad az ügyben eljáró bíróságok számára, hogy az előzetes letartóztatás időtartamát időről időre kitolják, amivel a Legfelsőbb Bíróság az elrendeléstől számított 1 évet követően is élhet, végső határról pedig a törvény nem szól. Azzal tehát, hogy hatályos szabályozásunk az előzetes letartóztatás tekintetében nem határozza meg a büntetőeljárás folytatásához szükséges idő maximumát és gyakorta a soronkívüliség követelménye sem érvényesül töretlenül, előfordulhat, hogy a fogvatartott akár több évet is vár a jogerős ítélet megszületésére, sőt az is, hogy a szabadságvesztés-büntetését teljes egészében előzetes letartóztatásban tölti, mégpedig az elítélteknél több tekintetben rosszabb körülmények között. Az elmúlt 5 év adatainak ismeretében (1992-ben 2,44%, 1993-ban 2,95% 1994-ben 3,685, 1995-ben 1,68%, 1996 első félévében 0,49%) örvendetes, hogy legkisebb számban az 1 évet meghaladó tartamú előzetes letartóztatás fordult elő, de az Európa Tanács már hivatkozott határozatának és ajánlásának következeként a megoldást az jelenthetné, ha hazánkban is meghatároznánk egy áthághatatlan időbeli határt az előzetes letartóztatás alkalmazására.

Első Be. kódexünk, az 1896: XXXIII. t. cz. rendelkezése alapján (147. §) az előzetes letartóztatás a nyomozás befejezéséig és legfeljebb 15 napig tarthatott, és a vádtanácsnak csak indokolt esetben nyílt lehetősége arra, hogy további 15 nappal meghosszabbítsa. Napjainkban ilyen tartamú előzetes letartóztatás megkövetelése hatóságainktól illuzórikus lenne, annál is inkább, mivel 22 ország adatai alapján⁵ (2. táblázat) egyedül Írország büszkélkedhet azzal, hogy a terhelt fogva tartása átlagosan 8-11 napot vesz igénybe. A legrosszabb a

helyzet a volt jugoszláv tagköztársaságban, *Macedóniában*, ahol ugyanezen tartam 2 évre tehető. Hazánk az előzetes letartóztatás átlagos 9-12 hónap között mozgó tartamával Macedónia után a legkedvezőtlenebb képet mutatja, olyannyira, hogy még *Albánia* és *Törökország* is megelőz bennünket 6-6 hónapos előzetes letartóztatási idejével. Összességében ugyanakkor kimutatható, hogy néhány szomszédos ország, így például a *Cseh Köztársaság*, *Lengyelország* vagy *Románia* szabályozását vizsgálva⁶ sem tekinthető rendhagyónak az 1 évet meghaladó tartamú előzetes letartóztatás. Így például a Cseh Köztársaságban a törvényi szabályozás szerint a kényszerintézkedés időtartama 2 hónap, de a gyakorlatban ez 1, sőt 2 évet is meghaladhat. A legsúlyosabb esetekben pedig a törvényi rendelkezés alapján a fogva tartás maximálisan 4 évet vehet igénybe. A gyakorlatban az előzetes letartóztatottak több mint fele (57%) max. 6 hónapot, további 1/4-e max. 1 évet, 15%-a 1 és 2 év közötti időtartamot, 1%-a pedig több mint 2 évet töltött letartóztatásban 1994-ben.

Lengyelországban az ügyész 3 hónapig terjedő időtartamban hagyhatja jóvá az előzetes letartóztatás fenntartását. Ezt követően a bíróság hosszabbíthatja meg a kényszerintézkedés tartamát 1 évig, ezen túlmenő hosszabbításra csak a legfelsőbb bíróság engedélyével kerülhet sor. 1994 februárjában Varsóban a fogvatartottak 1/4-e 1 évet meghaladó időt töltött előzetes letartóztatásban, 2%-a (20 személy) pedig 3 évnél is többet.

Romániában a nyomozás céljából max. 36 napig terjedően rendelheti el az ügyész az előzetes letartóztatást. A bíró ezt a tartamot 30 nappal, illetve maximálisan az elkövetett bűncselekményért kiszabható büntetés felével hosszabbíthatja meg.

Szerintem a büntetőeljárás eredményes lefolytatásához szükséges tartam felső határaként leginkább az 1 évet meg nem haladó előzetes letartóztatásban töltött idő felelne meg, és csak kivételesen, ha a büntetőeljárás azt nyomatékosan indokolná, lenne 1 évnél hosszabb, de maximálisan másfél év a kényszerintézkedés áthághatatlan felső határa.

Cséka Ervin véleménye szerint a kényszerintézkedés tartamát – jelentőségénél fogva – az alkotmány rögzíthetné „*a mindenkorai alkotmányi szabályozás nem hagyhatja figyelmen kívül a büntető igazságszolgáltatás indokolt gyakorlati igényeit, tehát ezekre is tekintettel kell megalkotni a büntetőeljárásban a kötelező alkotmányos normákat a kényszerintézkedések alkalmazási feltételeivel kapcsolatban*”. Cséka Ervin az előzetes letartóztatás végső határidejeként az 1 évet vagy 1 1/2 évet, esetlegesen a 2 évet tartja megfontolásra érdemesnek.

Róth Erika* számos ország, többek között Finnország, Ausztria, Olaszország szabályozását vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az időbeli korlát a legcélyszerűbben úgy állítható fel, ha büntetőeljárás törvényünk letartóztatási okonként és bűncselekmény-csoportonként eltérően határozná meg a kényszerintézkedés felső határát. Az időlimit véleménye szerint az eljárás egyes szakaszaira vonatkoztatva kerülhetne meghatározásra, a bűncselekmény súlyának és az ennek megfelelő büntetési tételnek a figyelembevételével.

Tremmel Flórián e jogintézmény alapvető hiányosságának tekinti⁹, hogy hatályos szabályozásunk az előzetes letartóztatás tartamát a külföldön leggyakrabban alkalmazott napokban történő számolás helyett hónapokban adja meg. Véleménye szerint de lege ferenda feltétlenül szüksé-

ges volna a napokban és hetekben számolás meghonosítása, ezzel is közelítve az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya (9. cikk 3. és 4. pont) által lefektetett „ésszerű határidő” követelményéhez.

Elodázhatatlan reform

Egy jogállam még a személyi szabadságtól megfosztottaknak is megadja az őket megillető emberi és állampolgári jogokat, és ezek gyakorlását csak annyiban korlátozza, amilyen mértékben az a végrehajtás céljának eléréséhez szükséges. Az 1989-ben elkezdődő rendszerváltás óta hazánkban is elodázhatatlanná vált az átfogó büntetőpolitikai reform. Fontos lépést jelentett az 1993. évi XXXII. törvény elfogadása. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr.-t módosító törvényre várt ugyanis a feladat, hogy igazodjék a büntetési rendszer változásához és megfeleljen a nemzetközi követelményrendszer elveinek. A törvény többek között ebben a szellemben szabályozza újra, foglalja össze és bővíti az elítélteket megillető jogokat. Így például a munkavégzésre irányuló jogosultság mellett hangsúlyozza a munkavédelem fontosságát. Külön kiemeli a nők és a fiatalok számára sajátos védelmének szükségességét. A tvr. keretei közé beiktatta a vallási és lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztásának, kinyilvánításának, gyakorlásának jogát, a karitatív szervezetek megbízottjával és a pártfogóval való érintkezés jogosultságát.

Ha nem olyan széles körben is, de a módosítás nyomán már bizonyos, az előzetes letartóztatottak számára kedvező változások is megfigyelhetők. Így például az 1993.

évi XXXII. törvény hatálybalépését megelőzően az előzetes letartóztatásban lévő – amennyiben azt a büntetőeljárás eredményessége indokolta – eltiltható volt látogatója fogadásától. Az európai normákhoz való közeledés jegyében történt meg ez utóbbi rendelkezés hatályon kívül helyezése is. A jelenlegi szabályozás legalább egyszeri alkalmat nyújt a személyes kapcsolattartásra, azaz látogató fogadására havonta akár többször is lehetősége van a letartóztatottnak. Jutulom formájában soron kívül is fogadhat látogatót.

További pozitív változás, hogy megszűnt az a rendelkezés, amely lehetővé tette, hogy a bíróság nem jogerős ítéletének meghozatala után az előzetesen letartóztatott kötelezhető legyen a termelőmunkában való részvételre. Az 1993-as módosítástól egységes szabályozás érvényesül: amíg korábban csak a nem jogerős ítélet meghozatala előtt dönthetett az előzetes letartóztatott, hogy részt vesz-e a termelőmunkában, addig jelenleg ez irányú kérelmét a nem jogerős ítélet meghozatala után is előterjesztheti. Mindez összhangban van a Miniszteri Bizottság R/87/3. számú ajánlásának 96. pontjában megfogalmazottakkal: tehát ha erre lehetőség van, a munkát fel kell ajánlani, de az előzetestől megkövetelni a munkavégzést nem szabad. Ha az előzetes letartóztatásban lévő mégis előterjeszti ez irányú kérelmét, ez még foglalkoztatási lehetőségek esetén sem feltétlenül jelenti majd foglalkoztatását. A bv. intézet ugyanis a büntetőeljárás eredményes lefolytatását szem előtt tartva nem engedélyezi a munkavégzést, ha akár a munka vagy a munkavégzés helye az előzetes letartóztatás céljával ellentétes.

A tvr. leszögezi, hogy az előzetes letartóztatásban lévőknek is lehetőségük van ar-

ra, hogy vallási, lelkiismereti meggyőződésüket szabadon megválasszák, kinyilváníthatassák, illetve gyakorolhassák.

Az elítéltekhez hasonlóan az előzetest is megilleti a pihenéshez való jog, és a rendszeresen végzett munka után jogosulttá válik fizetett szabadságra. A fizetett szabadság mértéke megegyezik a jogerősen elítéltekével, így a szabályozás az alapszabadság munkajogban meghatározott mértékét 20 napban határozza meg, amelynek letöltésére az úgynevezett szabadságos zárkában kerülhet sor, azaz ekkor sem hagyható el a büntetés-végrehajtási intézet.

A módosítás nyomán az előzeteseknek is lehetőségük van arra, hogy súlyosan beteg hozzátartozójukat meglátogassák, illetve részt vehessenek annak temetésén, ha azt az ügyész, a vádirat benyújtása után pedig a bíróság számukra engedélyezi.

Az 1993. évi módosítást megelőzően a magánelzárást kimondó határozat elleni fellebbezés lehetősége csak a jogerősen elítéltekre vonatkozott. A jelenlegi szabályozás ezt kiterjeszti az előzetes letartóztatásban lévőkre is, akik a fenytést kimondó határozat ellen – az elítéltekhez hasonlóan – fellebbezéssel élhetnek a büntetés-végrehajtási bíróhoz.

Az előzetes letartóztatásban lévőket érintő kedvező változások mellett néhány negatívumra is szükséges felhívni a figyelmet.

Ismeretesen a szabadságvesztés-büntetés mint anyagi jogi, és az előzetes letartóztatás mint eljárásjogi intézmény tartalmi hasonlósága a személyi szabadságtól való megfosztásban rejlik. Sem a szabadságelvonás, sem más jogkorlátozás azonban – az előzetes letartóztatás célja és feladata alapján – nem lehet azonos mérvű azzal a jogkorlátozással, amely a szabadságvesztés-

büntetést jellemzi. Ennek ellenére több tekintetben azonos, sőt gyakorta kedvezőle-
nebb helyzetben van az, aki előzetes letar-
tóztatását tölti.

Jogi helyzetét tekintve, mint különle-
ges fogvatartotti kategória, egyrésztől a
büntetőeljárás terheltje, másrésztől pedig
vagy a büntetés-végrehajtási intézet, vagy
a rendőrségi fogda, vagy az erre kijelölt ka-
tonai fogda fogvatartottja a helyhez igazo-
dó jogokkal és kötelezettségekkel, har-
madsorban pedig állampolgár, akinek jo-
gait és kötelezettségeit a fogva tartás is
érinti bizonyos fokban. Az egyik oldalról
ártatlannak kell tekintetni a bűnösségét ki-
mondó jogerős ítélet megszületéséig, és
ennek megfelelően élvezhet bizonyos spe-
ciális jogokat (például saját ruha viselésé-
nek joga, választójog gyakorlása a bv. inté-
zetben, ha nincs eltöltve közügyektől), a
másik oldalról azonban a büntetőeljárás
megvalósítása egyes jogainak korlátozásá-
val jár. Így például az előzetes letartóztá-
tásban lévő megilleti a levelezési, a látoga-
tófogadási, a csomagküldeményhez való
jog, amelyek azonban a büntetőeljárás
eredményes lefolytatása érdekében korlá-
tozás alá esnek úgy a gyakoriság, a látoga-
tók köre, mint a csomag tartalma tekintet-
ben. Ezzel szemben a szabadságvesztésre
ítélteket úgyszintén megilleti például a le-
velezési jog, de a levelek gyakorisága és
terjedelme esetükben nem korlátozható,
legfeljebb tartalmuk ellenőrizhető szűrő-
próbaszerűen.

Az ügyész, illetve a bíróság engedélye-
zésétől függ emellett a súlyosan beteg hoz-
zártartozó meglátogatásának, a temetésen
való részvételnek a joga, amelyre a szüksé-
ges engedély megadása esetén is csak fel-
ügyelet mellett kerülhet sor. Az elítélti ka-
tegóriánál ugyanakkor a Bv. tvr. már vagy-

lagosan fogalmaz: a büntetés-végrehajtási
intézet joga eldönteni, hogy a látogatás fel-
ügyelettel vagy anélkül történjen-e. Az en-
gedély megtagadására pedig csak abban a
kivételes helyzetben kerülhet sor, ha az el-
ítelt szökésének, közveszélyes magatartá-
sának veszélye bilincs alkalmazása esetén
sem volna elkerülhető.

A bv. intézeten belül az előzetesek csak
felügyelet mellett járhatnak, ami folyama-
tos figyelemmel kísérésüket jelenti. A
mozgási szabadság ilyen korlátozottsága
ugyanakkor az elítélti kategóriánál csak a
fegyház végrehajtási fokozatban szabad-
ságvesztés-büntetésüket töltőknél érvé-
nyesül. Ezen elítélti réteg állandó irányítás
és ellenőrzés alatt áll, de a Bv. tvr. 1993. évi
módosítása már megteremtette annak a le-
hetőségét, hogy 1 évi szabadságvesztés ki-
töltése után – ha ezt az elítelt magatartása is
alátámasztja – a bv. intézeten belül ellenőr-
zés mellett ugyan, de felügyelet nélkül mo-
zoghatsz.

Az előzetes letartóztatásban lévőök
nagyfokú elszigeteltségét példázza az is,
hogy – a beteg hozzátartozó meglátogató-
sát, a temetésen való részvételt kivéve –
korlátozott és rövid időre sincs lehetőségük
a bv. intézet elhagyására. Ezzel szemben
megfelelő jogszabályi feltételek fennállása
esetén a szabadságvesztés-büntetést töltő
elítéltek például a rövid tartamú eltávozás,
kimaradás jutalmakban részesíthetők,
amelyek természetesen szolgálgják a
külvilággal való kapcsolattartást.

A felgyorsult törvénykezési folyamat-
nak, a Bv. tvr. „toldozgatásainak-foltozga-
tásainak” tudható be az a sajátos helyzet,
amely a Bv. kódex hatályos szövege és a
gyakorlat közötti ellentmondásban rejlik.
Az 1993. évi módosítást megelőzően az el-
ítéltek és az előzetesen letartóztatottak vo-

natkozásában azonos kötelezettségként szerepelt a tartásra fordított összegnek a munkadíjból történő megfizetése. A tvr. 1993. évi módosítása e szabály merevségére és gyakorlatban való alkalmazhatatlanságára hivatkozva megváltoztatta ezen rendelkezést, és a szükséges változtatást az elítélteknél a Bv. kódexben valóban átvezették, addig következtlenül, változtatás nélkül fenntartották az előzetesen letartóztatottak tekintetében. A tvr. tehát továbbra is a „megfizetni köteles” szóhasználatot él, a gyakorlatban azonban – az elítéltekhez hasonlóan – az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól rendelkező 6/1996. (VII.12.) IM-rendelet 253. §-a – már helyesen – csak a hozzájárulást kívánja meg, amikor kimondja, hogy a dolgozó előzetes szükségleti cikkeket a tartására fordított költségekhez való hozzájárulás összegével csökkentett munkadíja 80%-ának megfelelő összeg erejéig vásárolhat.

A Bv. kódex alapján az elítélt és az előzetesen letartóztatott példamutató magatartása, megfelelő munkavégzése, tanulmányokban tanúsított szorgalma, a többi elítélt nevelésében való hatékony közreműködése, élet vagy jelentős anyagi érdek megmentése, vagy súlyos veszély elhárítása esetén egyaránt jutalmazást érdemel. A jutalmak száma azonban az előzeteseknél már kevesebb, mint elítélttársaiknál. Esetükben ugyanis nem alkalmazható a végrehajtott fenyítés nyilvántartásának törlése, a rövid tartamú eltávozás, és kimaradásra sincs lehetőségük, illetve a törvényhozó nem teszi lehetővé esetükben a látogatási idő meghosszabbítását sem, noha ez utóbbi jutalmak éppen a családi kötelek fenntartását, erősödését szolgálhatnák. Nehezen érthető, hogy miért nincs lehetőségük az előzeteseknek (maximum

1 órával) hosszabb időt tölteni családjukkal, ismerőseikkel, ha magatartásuk alapján erre érdemessé váltak. Ha az ügyész, illetve a bíróság engedélyezte számukra a látogató fogadását, akkor véleményem szerint a látogatási idő meghosszabbítása olyan jutalmazási forma, amely őket is megilletné. Mivel a látogató fogadását a büntetés-végrehajtási intézet az intézeti rend védelme érdekében biztonsági szempontból ellenőrzi, az ellenőrzés további fenntartásával a látogatási idő meghosszabbítása véleményem szerint nem veszélyeztetné a büntetőeljárás eredményes lefolytatását.

Joggyakorlásuk

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló törvény – a Bv. tvr. módosítását eredményezve – változást hozott az előzetesen letartóztatottak *joggyakorlását* illetően is. A rendelkezés értelmében a büntetés-végrehajtási intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát (az intézetben tartózkodó személyek életét, testi épségét, személyes biztonságát, az anyagi javak sértetlenségét, a bv. feladatok zavartalan ellátását) közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére a bv. intézet parancsnoka az előzetesen letartóztatottak meghatározott csoportjánál egyes jogok gyakorlását felfüggesztheti. Így teljesen vagy részlegesen korlátozhatják a levelezési, a látogatófogadási, a csomagküldeményhez való jogot, s az előzetesen letartóztatott nem gyakorolhatja művelődéshez, sportoláshoz való jogát, ahogy a súlyosan beteg hozzátartozó meglátogatásának, temetésén való részvételének joga is felfüggeszthető. A joggyakorlás ilyenfajta korlátozása maximálisan öt napig tarthat,

de az országos parancsnoknak jogában áll az időtartamot további öt nappal meghosszabbítani. A szabályozás az ügyész kezébe teszi az intézkedés felülvizsgálatát, aki egyrésztől megváltoztathatja az alkalmazott intézkedés tartalmát, másrésztől pedig meg is szüntetheti azt.

Alkotmányunk a 8. § (2)-ben leszögezi, hogy alapvető jog lényeges tartalmát még törvény sem korlátozhatja, illetve az alapvető jogok bizonyos törvény által felsorolt eseteit kivéve, csak rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején függeszthetik fel az alapvető jogokat. Ilyen alkotmányban rögzített alapvető jog az előzetes letartóztatottakat is megillető művelődéshez való jog, amelynek gyakorlása tehát csak rendkívüli állapot, szükségállapot, veszélyhelyzet idején függeszthető fel, illetve korlátozható.

Rendkívüli állapot kihirdetéséről az Országgyűlés akkor dönt, ha hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye fenyeget. Belső fenyegetettség esetén (például az alkotmányos rend megdöntésére irányuló fegyveres cselekmények, elemi csapás stb.) szükségállapot kihirdetésére, míg az állampolgárok nagyobb tömegének életét és vagyónbiztonságát érintő elemi csapás esetén veszélyhelyzet kihirdetésére kerülhet sor. Egy természeti katasztrófa így nemcsak a fogva tartás biztonságát sértheti vagy veszélyeztetheti közvetlenül. Mi a helyzet ugyanakkor például az előzetes szökésével, az őrség jogszerű eljárásával szembeni csoportos ellenszegüléssel? Ha ugyanis a fogvatartottak ilyen cselekménye csak a fogva tartás biztonságát sérti vagy veszélyezteti közvetlenül, azaz rendkívüli állapotnak, szükségállapotnak, veszélyhelyzetnek nem minősíthető, akkor az előzetes le-

tartóztatott művelődéshez való alapvető alkotmányos jogát a törvény sem korlátozhatja, és még kevésbé teheti ezt meg a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka.

Az előzetes letartóztatotti problémakör megoldása többet kíván az elmélet mellett a gyakorlat oldaláról is. Így például az Európa Tanács (ET) R/87/3. számú ajánlása az előzetes letartóztatásban lévő egyedüli, külön szobában való elhelyezését tartja kívánatosnak (kivéve például ha a fogvatartott öngyilkosságától kell tartani). Ennek a megvalósítása azonban a hazai viszonyok között még mindig illuzórikus. (Roy Walmsley Prison systems in Central and Eastern Europe című munkája külön kiemeli, hogy hazánkban 1993-ig egyetlen esetben kerülhetett sor egyedüli elhelyezésre, fenyítésként, azaz magánelzárás alkalmazásával.) Köztudomású, hogy a legtöbb büntetés-végrehajtási intézet elhelyezési gondokkal küzd, ami abból is adódik, hogy 1990 májusától hazánk is csatlakozott az ET azon börtönügyi ajánlásához, amely négyzetméterben szabja meg a fogvatartottak számára elengedhetetlenül szükséges minimális életteret. A légköbméterről négyzetméterre történő átállítás pedig nem ment zökkenőmentesen, hiszen a büntetés-végrehajtás régi épületei már nem kedveztek az új normának (4 m² előzetesek esetén, 3 m² jogerősen elítélt férfiak, 3,5 m² nők, illetve fiatalok tekintetében), ezért szükségessé vált a hazai intézmények bővítése, átalakítása.

A végrehajtási intézmények befogadóképessége mellett vissza-visszatérő gondok a bv. személyi állományának csökkenő száma is, de nehezíti a helyzetet az előzetesen letartóztatottak állandó felügyeletének, őrzésének feladata is. Az egyre inkább rosszabbodó gazdasági háttér sem

kedvez a végrehajtási teendők megoldásának, hiszen jelentősen behatárolja a végrehajtás lehetőségeit. Így kedvezőtlenül hat többek között a fogvatartottak ellátására, képzésére, foglalkoztatására is.

Összességében tehát az esetek egy részében nemcsak a jogi szabályozással van gond, hanem a megfelelő feltételrendszer

hiányában a gyakorlati megvalósítással is. Az elmélet és a gyakorlat oldaláról együttesen kell ezért megteremteni azt a hátteret, amely képes lehet megfelelni e személyi szabadságot legsúlyosabban korlátozó jogintézményünkkel szembeni követelményeknek.

Visnyeié Juhász Zsuzsanna

(1. táblázat)

Az előzetes letartóztatotti „börtönnépesség”

Az 1995. szeptemberi, illetve esetenként későbbi adatok

	Az előzetes letartóztatottak száma	A fogvatartottak összlétszámán belüli arányuk %-ban	Időpont
Ausztria	1665	24,6	1995. XI. 30.
Belgium	1825	24,7	
Bosznia-Hercegovina	361	53,1	
Ciprus	32	15,8	
Cseh Köztársaság	8000	41,0	
Dánia	841	24,6	
Egyesült Királyság	11 308	22,1	
Észtország	1411	35,8	
Finnország	318	10,5	
Franciaország	20 708	38,6	
Görögország	1992	33,8	
Hollandia	3416	33,7	
Izland	6	5,3	
Írország	181	8,9	
Lengyelország	17 891	27,2	
Lettország	2479	25,8	
Litvánia	93	23,1	
Magyarország	3183	25,6	
Málta	95	48,5	
Németország	19 749	28,9	1995. VIII. 31.
Norvégia	514	21,4	
Olaszország	21 811	46,1	1995. VIII. 31.
Oroszország	295 054	29,0	1996. I. 1.
Portugália	4629	38,1	1995. XII. 31.
Románia	16 962	37,4	1995. XII. 31.
Spanyolország	9930	24,7	
Svédország	1023	17,0	
Szlovákia	2022	25,3	
Szlovénia	184	29,2	
Törökország	24 951	50,0	

(2. táblázat)

Az előzetes letartóztatás átlagos tartama az egyes országokban (1996)

Albánia	6 hónap
Ausztria	10 hét
Belgium	68 nap
Bosznia-Hercegovina	2 hónap
Cseh Köztársaság	30 hét
Dánia	7 hónap
Finnország	2,7 hónap
Franciaország	4,1 hónap
Görögország	10 hónap
Hollandia	3 hónap
Izland	5 1/2 hét
Írország	8–11 nap
Litvánia	15 hét
Macedónia	2 év
Magyarország	9–12 hónap
Németország	2–3 hónap
Norvégia	2 hónap
Olaszország	3–4 hét
Oroszország	9–10 hónap
Svédország	4 hét
Szlovénia	82 nap
Törökország	6 hónap

Jegyzetek

1. **Tremmel Flórián:** Büntető eljárás-jog. Pécs, 1996. 171. p.

2. **Hofszang József:** A büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedések. In: Cséka–Hege-dűs–Hofszang–Marázné–Vida: A büntető eljárásjog vázlata II., Szeged, 1996. 9. p.

3. Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1996. 125. p.

4. HEUNI Paper No. 10. 9. p.

5. HEUNI Paper No. 10. 19. p.

6. **Roy Walmsley:** Prison systems in

Central and Eastern Europe, Helsinki, 1996. 27–28. p.

7. **Cséka Ervin:** Az alkotmány és az eljárásjogok, különös tekintettel a büntetőeljárás jogra. In: Acta Juridica et Politika. Tomus XLVII. Fasc. 1–18. Szeged, 1996. 50–51. p.

8. **Róth Erika:** Emberi jogok kontra fogva tartás a büntetőeljárásban. In: Acta Humana No. 20. 1995. 60. és 80. p.

9. **Tremmel Flórián:** Büntető eljárás-jog. Pécs, 1996. 291. p.

A rend lelke

A büntetés-végrehajtási intézetek belső szabályairól

Lassan a végéhez közeledik a büntetés-végrehajtás minden területét érintő jogalkotási folyamat. Ehhez szervesen kapcsolódik a belső szabályozási tevékenység, melynek során nem jogszabályok születnek, hanem olyan normatív rendelkezések, amelyek elsősorban az egyes feladatok végrehajtásának módját határozzák meg. Jelentőségüket tekintve a belső szabályok is komoly szerepet játszanak a szabályozás rendszerében, ugyanis a jogszabályalkotásnak nem feladata a végrehajtás rendjének kialakítása, azt a végrehajtó szervek vezetőinek kell szabályozniuk.

Történeti áttekintés

Általában az államigazgatási végrehajtó szervek belső szabályozási tevékenységét és maguknak a belső szabályoknak a szerepét, jelentőségét alapvetően három tényező határozza meg: az érintett társadalmi viszony jogi szabályozottsága, a szervezet hierarchikus felépítettsége, és a szervezetben érvényesülő irányítási rendszer.

Lényegében kétfajta szabályozási rendszer különböztethető meg, az *autokratikus* és a *demokratikus*, s létezhet a kettő közötti *átmeneti* állapot is.

A belső szabályozási rendszert tekintve a büntetés-végrehajtásnál az utóbbi négy évtized három időszakra osztható fel, az 1970-es évek végéig, az 1970-es évek végétől az 1990-es évek elejéig és az 1990-es évek elejétől a napjainkig terjedő időszakokra. Ezen időszakok élesen nem határolhatók el egymástól, mivel olyan folyamatot alkotnak, amely nem köthető szorosan dátumokhoz.

Az 1970-es évek végéig terjedő időszak szabályozási rendszerét az autokratizmus jellemezte. A jogi szabályozás csak a legalapvetőbb területekre tért ki, a szervezet erősen centralizált volt, a központi irányítás töltötte be a vezető szerepet. Miniszteri utasítások és az Országos Parancsnokság által kibocsátott rendelkezések tömkelege szabályozta a legapróbb részletkérdéseket is. Ebben a rendszerben nem sok helye volt a bv. intézeti belső szabályozásnak.

Az 1970-es évek vége felé megindult egy jogszabály-alkotási folyamat, melynek eredményeképpen az évtized végére több korszerű jogszabály lépett hatályba. Ennek célja, hogy a központi irányítás mindinkább szabályozási és irányítási szerepet töltsön be és az

intézetek nagyobb önállóságot kapjanak. Ebben az időszakban is számos miniszteri utasítást és országos parancsnoksági rendelkezést bocsátottak ki. Emellett azonban kezdtek teret hódítani a bv. intézeti belső rendelkezések is. Ebben az időszakban a bv. intézeti belső szabályok száma kb. 15-20 volt, amelyek elsősorban a biztonsági és a gazdasági szakterületek egyes tevékenységeit szabályozták.

Az 1990-es évek elejétől megindult demokratizálódási folyamat, amely a jogállamiság megteremtését is magában foglalta, a büntetés-végrehajtás szabályozási rendszerét is jelentősen továbbfejlesztette és napjainkra gyökeresen átalakította. A szabályozásban a központi helyet a jogszabályok foglalják el, a miniszteri utasítások gyakorlatilag majdnem teljesen megszűntek, az Országos Parancsnokság egyre kevesebb központi rendelkezést ad ki, a bv. intézetek önálló jogi személyek lettek. A felsoroltak hatására a jelenlegi szabályozási rendszerben jelentősen megnőtt a bv. intézeti belső szabályozás szerepe. A jogszabályi rendelkezések végrehajtását ma már többnyire közvetlenül maguk a bv. intézetek szabályozzák helyi belső rendelkezésekben. Napjainkban a bv. intézeti belső szabályok száma kb. 80-100 közé tehető. Ez a szerepnövekedés természetesen nemcsak a számok nagyságával mérhető, hanem minőségi változást is jelent. Egyértelműen azt jelzi, hogy a szabályozásban döntő szerepet a jogszabályok töltenek be, a központi irányítás szabályozási tevékenysége csak a legszükségesebb mértékre korlátozódik és a végrehajtó szervek nagyobb önállósága és felelőssége a szabályozási tevékenységben is megnyilvánul. Ez a szabályozási rendszer egyértelműen demokratikusnak tekinthető.

A belső szabályok főbb jellemzői

A belső szabályok megfogalmazásukban és formájukban a jogszabályokra hasonlítanak, de nem azok. Jogokat és kötelezettségeket nem állapítanak meg. A *belső szabály* irányítási és vezetési eszköz, az alárendelt szervezet részére feladatokat határoz meg. A belső szabály normatív jellegű rendelkezés, ami azt jelenti, hogy az ismétlődő feladatok végrehajtásának rendjét, módszereit határozza meg. Ezenkívül belső szabály formájában lehet meghatározni az irányított szerv szervezeti felépítését, ügyrendjét, ügyviteli rendszerét is.

A helyi belső szabályok egyrészt a jogszabályokban és a központi rendelkezésekben meghatározott feladatok helyi sajátosságoknak megfelelő gyakorlati végrehajtását szabályozzák. Másrészt olyan feladatok végrehajtására is lehet belső szabályt kiadni, amelyeket jogszabályok vagy központi rendelkezések nem szabályoznak.

A belső szabály fogalmától meg kell különböztetni a *belső rendelkezés* fogalmát. A belső rendelkezés szélesebb körű fogalom, ugyanis az lehet egyedi és normatív is. Egyedi rendelkezés lehet például egy munkaterv, amely feladatokat, határidőket és felelősöket jelöl meg. Normatív rendelkezés lehet például egy tűzvédelmi utasítás, amely a tűzvédelem szervezetét, feladatait, eszközeit határozza meg.

A bv. intézetek belső rendelkezései több csoportra oszthatók, léteznek egyedi rendelkezések és normatív rendelkezések is. Formájukat tekintve lehetnek: *parancsok, intézkedések, utasítások, szabályzatok, munka- és ütemtervek* stb. A bv. intézetek belső rendelkezéseit lényegében a következő csoportokra lehet felosztani: *személyzeti tárgyú pa-*

TAPASZTALATCSERE

A belső szabály akkor jó, ha a gyakorlat annak alapján történik

rancsok; intézetparancsnoki intézkedések; az őrzési és védelmi rendszerre, valamint a rendkívüli események felszámolására vonatkozó tervek, utasítások, együttműködési megállapodások, munkaköri leírások; szolgálati utasítások, őrutasítások; tájékoztatók, mód-szertani útmutatók; munkatervek, intézkedési tervek, ütemtervek, ellenőrzési tervek.

Ezek közül a legtipikusabb belső rendelkezések az intézetparancsnoki parancsok és intézkedések.

A parancs a büntetés-végrehajtási rendvédelmi tevékenység irányításának, a feladatok meghatározásának, a testületi rend és fegyelem biztosításának alapvető eszköze. Parancsban általában a fegyveres rendvédelmi jellegű feladatok végrehajtásával kapcsolatos tevékenységeket lehet szabályozni.

Intézkedést a büntetés-végrehajtási feladatok meghatározására, a végrehajtás feltételeinek biztosítására lehet kiadni. Az intézkedésben valamely ismétlődően vagy állandóan, folyamatosan teljesítendő feladat gyakorlati végrehajtását lehet szabályozni.

Intézkedést lehet kiadni: a jogszabályokban vagy parancsokban meghatározott feladatok végrehajtására; az irányítás és vezetés körébe tartozó feladatok meghatározására és végrehajtására; a feladatok végrehajtásához szükséges feltételek biztosítására; egyes tevékenységi folyamatok szabályozására.

Az intézetparancsnoki intézkedések a szabályozási tárgyköröket tekintve több csoportra oszthatók: *szervezeti és működési szabályok* (kb. 25-30 db); *az őrzési és védelmi rendszer szabályai* (kb. 10-15 db); *biztonsági szabályok* (kb. 15-20 db); *belső rezsimszabályok* (kb. 20-25 db); *gazdasági szabályok* (kb. 10-15 db).

Ez a csoportosítás természetesen nem jelent merev határvonalat, ugyanis több intézkedés egyaránt tartozhatna másik csoportba is.

A belső szabály kidolgozását végezheti a bv. intézet érintett szakterületének vezetője vagy több vezető közösen, illetve egy ad hoc bizottság is vagy maga a parancsnok. Jogász bevonása mindenképpen indokolt. A vezetőnek mindenképpen részt kell vennie a folyamatban, ugyanis a szabályozás tárgyát, célját, mélységét, főbb koncepcióját neki kell meghatározni.

A kidolgozás megkezdése előtt meg kell határozni a szabályozás tárgyát és a szabályozás szükségességének indokát. Csak akkor célszerű belső szabályt alkotni, ha az feltétlenül indokolt. A szükségtelen, mondvacsinált belső szabályok komolytalanná tehetik a szabályozást és a valóban fontos szabályok devalválódnak. Pontosan körül kell határolni a szabályozandó területet, és meg kell állapítani a szabályozás mélységét, részletességét. Nagyon fontos megtalálni a helyes arányt, mert a túl felületes szabályozás is rossz, de a túlzott mélységig és részletességig terjedő szabályozás ugyanúgy káros lehet.

A belső szabály kidolgozása egy tevékenységi folyamat, amely több szakaszra osztható: felkészülésre, helyzetfelmérésre, helyzetelemzésre; a koncepció kidolgozására; a szabályzat szerkesztésére, jóváhagyására és kiadására.

A felkészülés folyamán össze kell gyűjteni a tárgyban fellelhető dokumentumokat, tanulmányozni kell a vonatkozó jogszabályokat, központi rendelkezéseket. Meg kell tervezni a kidolgozás menetét.

A helyzetelemzés kiemelkedően fontos szakasz. Ennek folyamán át kell tekinteni a szabályozandó tevékenység egész folyamatát. Fel kell támi a helyes és helytelen gyakorlat okait. Feltétlenül szükséges meghallgatni a végrehajtásban részt vevők véleményét, javaslatait.

A helyzetelemzés során a helyzetfelméréskor összegyűjtött tapasztalatok alapján meg kell állapítani, hogy a szabályozandó tevékenység megfelel-e a jogszabályi előírásoknak, a szakmai gyakorlati követelményeknek, milyen problémák merültek fel, mire terjedjen ki a szabályozás.

A szabályozási koncepció kidolgozása folyamán a helyzetelemzés adataira alapozva a szabályozás fő irányvonalát kell meghatározni. Röviden fogalmazva, a tárgykörön belül mit és hogyan szabályozzanak, milyen legyen a szabályozás mélysége és részletessége. A szabályozási koncepciót az érintett vezetőkkel meg kell vitatni, és minden lényeges kérdésben meg kell állapodni.

A szabályzat szerkesztése mint utolsó fázis, az *írásba foglalást* jelenti. E munkafolyamatánál tisztában kell lenni a belső szabályok formai és tartalmi kellékeivel. A belső szabályok bevezető részből, rendelkező részből és zárórészből állnak.

A *bevezető rész* a rendelkezés megjelölését, számozását, a szabályozás tárgyát, a kiadás alapját képező jogszabályokat, központi rendelkezéseket, valamint a kiadás rövid indoklását tartalmazza.

A *rendelkező rész* általános és tételes rendelkezésekre bontható. Az általános rendelkezések az egész szabályozásra érvényes közös szabályokat, alapelveket állapítják meg.

A tételes rendelkezések a konkrét feladatokat, eljárási szabályokat tartalmazzák.

Nagyobb terjedelmű szabályzat esetén a rendelkező rész részekre és fejezetekre bontható. Az egyes rendelkezéseket pontokba szedve kell megfogalmazni, amelyek alpontokra és bekezdésekre bonthatók. Ennek megfelelően részeknek, fejezeteknek és pontoknak címet, alcímet, szakaszcímet lehet adni.

A rendelkezést úgy kell megfogalmazni, hogy világos, egyértelmű, pontos, szakszerű, szabatos és tömör legyen. Ne tartalmazzon se általánosságokat, se túlzott részletezést. A köznap fogalmakat kell alkalmazni, kerülni kell a bonyolult fogalmazást, a magyartalan vagy idegen szavakat, kifejezéseket, valamint a csak szűk körben ismert fogalmakat. Nagyon lényeges, hogy a rendelkezést ne lehessen félreérteni, félremagyarázni vagy többféleképpen értelmezni. Akkor jó a rendelkezés, ha elolvasás után mindenki ugyanazt érti belőle.

A zárórész a hatálybalépés időpontját, a korábbi azonos tárgyú rendelkezések módosítását vagy hatályon kívül helyezését, a kihirdetésre, sokszorosításra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. Végül a kibocsátónak alá kell írnia a rendelkezést.

A belső szabályhoz mellékleteket is lehet csatolni. Ebben lehet elhelyezni a rendelkezés szövegében jellege, terjedelme miatt el nem helyezhető szöveget (pl. táblázat, függelék, felsorolás). A mellékletbe magatartási szabályokat nem szabad felvenni, kivételt képeznek a mellékletként közzétett rendelkezések.

A belső szabályok kiadása, hatályosulása

A hatályba léptetés után a belső szabályt ki kell hirdetni és ki kell adni. A kihirdetésnek a szabályozással érintettekre kell kiterjednie. Lehetnek olyan belső szabályok, amelyek a bv. intézet egész személyi állományára, sőt az intézetbe belépő idegen személyekre is kiterjedhetnek. Például az intézetbe történő be- és kilépés rendje mindenkire kiterjed, aki belép a bv. intézetbe, ugyanígy a tűzvédelmi szabályok is mindenkire vonatkoznak. Olyan szabályok is lehetnek, amelyek csak meghatározott körre hatályosak, például a motozások végrehajtásának rendje csak azokra terjed ki, akik ilyen feladatot végrehajtanak. A kihirdetéskor az érintettekkel célszerű aláíratni a tudomásulvételt, így később nem hivatkozhatnak arra, hogy nem is tudtak a létezéséről.

A belső szabályt megfelelő példányszámban ki kell adni. Ezt úgy célszerű végrehajtani, hogy az érintettek bármikor hozzáférhessenek és elolvashassák. Egyes rendelkezéseket ki is lehet függeszteni (pl. az intézetbe be nem hozható tárgyak jegyzékét a kapunál célszerű kifüggeszteni). A belső szabályok nem az íróasztal fiókjának készülnek, ha megfelelő körben nem hozzáférhetőek, akkor semmi értelme a kibocsátásnak. A nem titkos minősítésű belső szabályokat az informatikai rendszerben is lehet tárolni.

A kiadott belső szabályokat más okmányoktól elkülönítetten, külön dossziében kell tárolni, így elkerülhető, hogy elkeveredjenek. A nyilvántartásukat is külön kell megoldani.

Nagyon lényeges a belső szabályok hatályosulásának biztosítása és ellenőrzése. A belső szabályok rendelkezéseinek végrehajtását a vezetőknek meg kell szervezniük, és rend-

A fogvatartottak szállítása fokozott figyelmet igényel

szereken ellenőrizniük kell. A belső szabály akkor hatályosul, ha a gyakorlati tevékenység annak alapján történik.

A hatályosulás során különösen vizsgálni szükséges, hogy az előkészítéskor helyesen mérték-e fel a szabályozás alá vont területet, a kiadott rendelkezés betölti-e szerepét, megfelelően szolgálja-e a kitűzött célt; a végrehajtás során helyesen értelmezik-e a rendelkezéseket, megfelelően történik-e a végrehajtás.

Ha a gyakorlat nem felel meg a szabályozásnak, akkor vagy rossz a szabály, vagy fegyelmezetlenek a munkatársak. Ha rossz a szabály, nem szabad ragaszkodni hozzá, hanem meg kell változtatni. Ha a munkatársak fegyelmezetlenek, a megfelelő eszközökkel rá kell bírni őket a szabályszerű munkavégzésre. Különösen a kibocsátás utáni kezdeti időszakban szükséges a szoros ellenőrzés, egészen addig, amíg a személyi állomány hozzászokik a végrehajtáshoz. Ezt az időszakot „türelmi időszaknak” is lehet tekinteni, különösen akkor, ha az új szabályok a korábbi gyakorlatot lényegesen megváltoztatják.

Módosítás, karbantartás

A belső szabályok sorsa a kibocsátással nem ér véget. Folyamatosan vizsgálni kell, hogy a hatályban lévő belső szabályok megfelelően betöltik-e szerepüket. Időközben ugyanis történhetnek olyan változások, amelyek szükségessé tehetik módosításukat vagy hatályon kívül helyezésüket. Módosulhatnak a kibocsátás alapjául szolgáló jogszabályok és központi rendelkezések, változhatnak a körülmények, az élet túlhaladhatja a korábban megfelelő belső rendelkezést.

TAPASZTALATCSERE

A rendszeres felülvizsgálat során a következő szempontokat célszerű figyelembe venni: a szabályozott terület fejlődése igényli-e a rendelkezés további hatályban tartását, illetve módosítását vagy hatályon kívül helyezését; a rendelkezés összhangban van-e az utóbb megjelent más rendelkezésekkel, az összhang megteremtése igényli-e az újraszabályozást; a módosítások miatt szükséges-e új hatályos szöveg kibocsátása.

Nagyon lényeges, hogy a nagyszámú (80-100) belső rendelkezés között *megfelelő összhang* legyen. Ne legyenek köztük párhuzamosságok, átfedések, ellentmondások. Ez azért is különösen fontos, mert általában nem egyszerre keletkeznek a belső szabályok, így az utóbb megjelentek nem biztos, hogy a régebbiekkel összhangban vannak. Ezek kiküszöbölésére azt a módszert lehet alkalmazni, hogy időnként (kb. 2 évente) az összes belső szabályt egyszerre felül kell vizsgálni és a szükséges módosításokkal meg kell teremteni az összhangjukat.

A belső rendelkezést csak azonos szintű, illetve magasabb rendelkezéssel lehet módosítani vagy hatályon kívül helyezni. Ha a belső rendelkezés jelentős részét, illetőleg a szabályozás szempontjából alapvető jellegű rendelkezéseit szükséges megváltoztatni, akkor a módosítás helyett célszerűbb hatályon kívül helyezni és teljesen újat alkotni. Ez a végrehajtás szempontjából is előnyösebb, mert könnyebb az áttekinthetősége és kezelhetősége.

Összegzés

A közelmúltban rendezett egyik nemzetközi konferencián az egyik fő téma a büntetés-végrehajtásnál érvényesülő „jogharmonizáció” volt. A résztvevőktől megkérdeztem, hogy náluk a bv. intézetekben milyen szerepük van a belső szabályoknak. Az egyik kelet-európai ország képviselője röviden úgy válaszolt, hogy „nálunk azt kell csinálni, amit az országos parancsnok mond”. A nyugat-európai országok képviselői elmondták, hogy náluk a bv. intézetek parancsnokai – hasonlóan a mi gyakorlatunkhoz – számos belső szabályt bocsátanak ki.

A belső szabályozás az irányítás és vezetés egyre fontosabb eszközévé válik. Az tekinthető fejlett szervezeti és irányítási rendszerek, ahol a folyamatok szabályozottak, a munkatársak pontosan ismerik a feladataikat, és a vezetőknek nem „kézi vezérléssel” kell irányítaniuk, hanem meghatározott, kialakult normák alapján.

Ez a folyamat a vezetőktől és a beosztottaktól is újfajta szemléletet kíván. Ha a rendszer jól működik, akkor nem kell a vezetőknek mindig, mindenkit eligazítani és noszogatni a munkavégzésre, ugyanakkor a beosztottaknak sem kell mindig az utasításokra várnuk, hanem önállóan végezhetik feladatukat. A közelmúltban az egyik dán börtön parancsnokától megkérdeztük, hogy milyen irányítási feladatai vannak náluk egy börtönparancsnoknak. A kérdésen meglepődve azt válaszolta, hogy náluk mindenki tudja a feladatát, és senkit sem kell irányítgatni. Azt hiszem, ez a jó szabályozási rendszer lényege. Sajnos a mi számunkra ez csak utópia, de ha elindulunk a jelzett úton, a jövő évszázad parancsnokai áldani fognak bennünket.

Több évtizedes tapasztalataim alapján meg merem kockáztatni azt a kijelentést, hogy a jelenlegi bv. intézeti vezetőink egy része nincs kellően tisztában a belső szabályozás lé-

TAPASZTALATCSERE

nyegével és a szabályozási módszerekkel. Ezen természetesen nem kell meglepődni, és nem is szabad ezt negatívan értékelni. Ehhez a tevékenységhez megfelelő felkészültség szükséges. A szabályozási tevékenység fontos vezetői feladat, amelyre a vezetőket fel kell készíteni. A vezetőknek (parancsnokok, parancsnokhelyettesek, osztályvezetők) képe-
seknek kell lenniük arra, hogy az általuk irányított szakterületeken az egyes folyamatokat összefüggéseikben átlássák. Meg kell fogalmazniuk a feladatok végrehajtásának menetét, ki kell alakítaniuk a szabályozási rendszert. Mindehhez idő, felkészülés, szorgalmas munka és sok-sok türelem szükséges.

Csordás Sándor

„MINTA”

Fővárosi

Büntetés-végrehajtási Intézet

Belső használatra!

Sorszám:

...../1997.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet

Parancsnokának

20/1997. számú

i n t é z k e d é s e

Budapest, 1997. március 1.

Tárgy: az intézetbe történő be- és kiléptetés szabályozása

Az 1995. évi CVII. tv. 14. §-a, a 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 54–59. §-ai, valamint a 0114/1997. (IK. Bv. Mell. 2.) OP-intézkedéssel kiadott Biztonsági Szabályzat 15.25/b 85–92. pontja alapján a be- és kilépés rendjének szabályozására az alábbi

i n t é z k e d é s t

adom ki:

I. Általános rendelkezések

1. 2. stb.

II. Különös rendelkezések

1. 2. stb.

III. Záró rendelkezések

.....

intézetparancsnok

TAPASZTALATCSERE

J E G Y Z É K

az intézetparancsnoki intézkedésekről

Szsz.	Tárgy	Szám	Módosítás
-------	-------	------	-----------

I. Szervezeti és működési szabályok

1. Az intézeti belső szabályok kiadásának rendje
2. Szervezeti és Működési Szabályzat
3. Az intézet képviseleti rendje
4. Az intézet Bizonylati Albumának kiadása
5. Belső Ellenőrzési Szabályzat
6. Hivatali munkaidőn kívüli ellenőrzés rendje
7. Az intézet szemlerendszerének szabályozása
8. Munkavédelmi Szabályzat
9. Tűzvédelmi Utasítás
10. Az intézet katasztrófavédelmi terve
11. Munka- és tűzvédelmi oktatás
12. Szociális Bizottság működése
13. A vezetés folyamatosságának, valamint a rendkívüli események jelentésének rendje
14. Kulcsok, kulcsdobozok, egyenruha és polgári ruha tárolásának szabályozása
15. A távbeszélő és telefax használatának szabályai
16. Az informatikai tevékenység szabályozása
17. Informatikai biztonsági Szabályzat
18. Az intézeten belüli ügyiratforgalom, valamint az elektronikus levelezés szabályozása
19. Érkezési utalványok rendszerezítése
20. Étkeztetési Bizottság működése
21. A személyi állomány munka-, védő- és formaruhával való ellátása
22. A személyi állomány részére történő szolgáltatások szabályozása
23. A személyi állomány tagjai szolgálat-, ill. keresőképtelenségének megállapítása
24. Alkoholteszter alkalmazása
25. Az intézetbe történő be- és kiléptetés szabályozása
26. A szolgálatteljesítési idő, a túlszolgálat elrendelése és a szabadságok kiadásának rendje
27. A Befogadási Bizottság működésének rendje

II. Az őrzési és védelmi rendszer szabályai

1. Az intézet őrzési rendszere
2. Az intézet riadóterve
3. Az intézet védelmi terve

TAPASZTALATCSERE

---

4. A fegyverzeti anyagok tárolásának rendje
5. A fegyverszoba rendje
6. Együtműködési terv a rendőri szervekkel
7. Együtműködési terv a polgári védelmi szervekkel
8. Együtműködési megállapodás a tűzoltósággal
9. Együtműködési megállapodás a határőrséggel

III. Biztonsági szabályok

1. A differenciált őrzés szabályozása
2. A hivatásos állomány lőkiképzésének szabályozása
3. A biztonságra veszélyes szerszámok, anyagok, eszközök tárolásának szabályozása
4. A munkaidőn kívüli befogadás rendje
5. A fogvatartottak intézeten belüli mozgásának szabályozása
6. A fogvatartottak motozásának szabályozása
7. A munkáltatás közbeni őrzés és felügyelet szabályozása
8. A fogvatartottak szállításának szabályozása
9. A fogvatartottak előállításának szabályozása
10. A külső kórházba kihelyezett fogvatartottak őrzésének, ellenőrzésének szabályozása
11. A biztonsági osztály eligazításának szabályozása
12. A napi létszám és étkezési létszám összeállításának rendje
13. Ételelosztás szabályozása
14. A megkülönböztető jelzések használatának szabályozása

IV. Belső rezsim szabályok

1. Házi rend a fogvatartottak számára
2. A fogvatartottaknál tartható tárgyak köre
3. A fogvatartottak látogatásának rendje
4. A fogvatartottak könyvtárainak működési rendje
5. A fogvatartottak jutalmazásának szabályozása és a kérelmi lapok intézése
6. A fogvatartottak vallásgyakorlásának szabályozása
7. A csomagküldés szabályozása
8. A telefonálás szabályozása
9. A fogvatartottak munkáltatási szabályzata
10. A vásárlás szabályozása
11. A fogvatartottak részére történő gyógyszerosztás rendje
12. Az étkezést megtagadó fogvatartottal kapcsolatos eljárás szabályozása
13. A különleges biztonságú zárkával kapcsolatos szabályok
14. A fogvatartottakkal szembeni kártérítési eljárás rendje
15. A fogvatartottakkal kapcsolatos fegyelmi ügyintézés rendje
16. A fogvatartottak részére Tájékoztató kiadásának szabályozása
17. A fogvatartottak digitális fényképezése
18. A fogvatartottak személyes adatainak védelme

19. A letévezéssel kapcsolatos feladatok szabályozása
20. A fogvatartottak öntevékeny szervezeteinek működési rendje
21. A szakköri tevékenység szabályozása

V. Gazdasági szabályok

1. A házipénztár pénzkezelési szabályzata
2. A raktározás rendje
3. A gépjárművek üzemeltetésének rendje
4. A gépjárművek üzemanyaggal való ellátásának rendje
5. A gépjárművek tárolásának rendje
6. A háziműhelyek működési rendje
7. Önköltség-számítási Szabályzat
8. A konyhák ellenőrzésének rendje
9. A beszerzés és szolgáltatás megrendelésének szabályozása
10. Az energiatakarékosság szabályozása

Válasz nélkül

*Kérdések a büntetés-végrehajtási etika ürügyén**

Olyan kérdésre próbálunk választ keresni, amely napjainkban igen ellentmondásos képet mutat. Az értékek új tartalommal töltődnek meg. Ami ma erkölcsös, holnap naivítás, ami ma erkölcstelen, az holnap esetleg követendő példa. Amikor ma sikk „anyázní”, bárdolatlan, parlagi módon vádolni, gyanúsítani, sárba tiporni, amikor milliórdok tűnnek el a fehér ingek és nyakkendők vagy a tányérsapkák közelében, amikor paraszolvencia nélkül meghal a beteg, akkor vajon fel lehet-e tenni e kérdéseket?

Az alábbiakban egy nemlétező etikáról próbálunk meg képet adni. A büntetés-végrehajtás mindennapi gyakorlatában a tudatos erkölcsiség, az erkölcsre nevelés, az etika és a szakmai munka összekapcsolása nem érhető tetten. Úgy véljük azonban, napjainkban erre nagy szükség lenne.

A büntetések módját és szerepét minden esetben meghatározza az állam gazdasági és politikai helyzete, az ember társadalomban elfoglalt helye, a társadalmi rend szilárdsága és a társadalom kulturális szintje. Az egyenlőtlenségek növekvő újratermelődése, a stabilitással szemben a labilitás, vagy a bizonytalanság érzete és tényei az erkölcsi értékek változását is magukkal hozzák.

A büntetés-végrehajtás és az erkölcs kapcsolatáról, összefüggéseiről hitelesen írni többszörösen nehéz feladat. Először azért, mert amíg korábban a politikai, bün-

tetőpolitikai elvek akadályozták, addig napjainkban a gazdasági kényszerhelyzet nem teszi lehetővé, hogy „kézzelfogható” etikai normarendszer érvényesüljön a büntetés-végrehajtási intézetekben. Természetesen rögtön felmerül a kérdés, hogy a bűnelkövetőknek van-e – s ha igen, mi módon foglalható rendszerbe – erkölcsi normatív tudata, hiszen amiért börtönbe kerültek, erkölcstelen cselekedet volt. Ennek az erkölcsi mibenlétnek a megismeréséhez szükséges a morális ítélet és az egyéni viselkedés közötti viszony feltárása.

Büntetés-végrehajtási viszonyok között a fogvatartottak (bűnözők) konformistává, a fogvatartotti világ csoportnormáihoz alkalmazkodóvá válnak, s a társadalmi kontroll is sajátos formában nyilvánul meg. A helytelenítés és rosszallás, mint meghatározó elemei az erkölcsi nevelésnek, min-

*A Börtönügyi Szemle pályázatán harmadik díjat nyert pályamunka

den átmenet nélkül durva, fizikai formában jelennek meg a fogvatartotti társadalmon belül. Ezzel szemben a büntetés-végrehajtási dolgozóknak (felügyelet, nevelők) hagyományos eszközökkel, módszerekkel kell megvívniuk a napi „erkölcsi csatát”. A fogvatartotti társadalom nem a hétköznapi értelemben toleráns, mint ahogy a stigmatizáció sem merül ki a klasszikus erkölcsi megbélyegzésben. Mindezek a negatív azonosulás irányába hatnak.

Egy etikai kódex alkalmazásának hatékonysága csak közvetetten mutatható ki, s ez nem illeszkedik a mai funkcionális szemlélethez. A szakma eredményességéről a hierarchia minden szintjén olyan jelentéseket várnak el, melyek konkrét adatokon, statisztikákon alapulnak. Ennek oka, hogy a büntetés-végrehajtásban is a gyakorlati készségek kialakításának és működtetésének van elsődleges szerepe, mivel a mai elvárások szerint is csak ezen keresztül képes a szervezet megfelelni céljainak. Másodsor a büntetés-végrehajtás funkciójánál fogva „etikátlan” intézmény, hiszen többszörösen korlátozza az emberi szabadságot. Nem véletlenül társul a büntetés-végrehajtáshoz a szabadságvesztés fogalma. Harmadszor – gyakran antagónisztikus – ellentmondásként jelenik meg a büntetés-végrehajtási vezető számára, amikor döntése során a „fogvatartott vagy kolléga” dilemmával kerül szembe, az igazságossággal szemben a méltányosságot gyakorolja. Az erkölcsi gyakorlat a börtönök zárt világában csak különleges szempont, ha egyáltalán valamilyen formában megjelenik. A lehetőségeket nagyban befolyásolja a büntetés-végrehajtási intézet típusa, a fogvatartotti létszám, a tisztai és beosztott állomány szociológiai jellemzői, mutatói, a fogvatartotti munkáltatás lehe-

tősége stb. Egy azonban biztos. Egy börtön – vezetői szinteken megjelenő – „erkölcsi rendszere” csak teleologikus, utilitarista lehet.

Ha az erkölcs oldaláról közelítjük meg a kérdést, először a tapasztalati vizsgáldást kell említenünk. Ennek során történeti, pszichológiai, szociológiai tapasztalatok alapján lehetne leírni a büntetés-végrehajtási intézetekben jelenlevő erkölcsi jelenségeket. Figyelembe véve a rendelkezésre álló tapasztalatokat, csak sajnálhatjuk, hogy ezeket a büntetés-végrehajtási etika szempontjából még nem dolgozták fel. Ilyen tapasztalati megközelítés használható lenne például a börtönön belüli „etnikai kérdés” kezelésében. Ezen belül erkölcsi szempontból is meg kellene vizsgálni azt, hogy valamely etnikumhoz tartozó bűnelkövetők ezzel minden ügyből kisebbségi, faji kérdést csinálnak.

A normatív gondolkodás rendszerbe foglalása feltárná a börtöntársadalom sajátos erkölcsi értékrendjét. Helyes vagy helytelen (szükséges vagy szükségtelen) kihasználni, hogy a fogvatartottak egy része számító, s pillanatnyi vagy tartósabb előnyökért hajlandó elárulni társait? Alá kell-e rendelni az erkölcsi normákat a funkcióknak? Mi előbbrevaló a börtönökben, az igazság vagy a hasznosság? A normatív ítéleteken belül a sokféleség dominál. A fogvatartottak világában mit kell érteni olyan különös erkölcsi kötelességhez kapcsolódó kijelentéseken, mint „nem szabad megszöknöd a börtönből”, illetve „meg kell ragadni minden alkalmat, hogy megszökj a börtönből”, vagy „amit ő tett, az a helyes”. Miként érvényesülnek, mit jelentenek a börtönön belül az erkölcsi kötelesség általános ítéletei, mint „a szeretet az erkölcsi törvény beteljesülése”, mit jelent a fogva-

tartottak világában az erkölcsi szeretet? Ez ad-e létjogosultságot a börtönön belüli speciális egyházi misszióknak? Milyen esetekben „működik” a „megállapodásainkat be kell tartanunk” erkölcsi törvénye a fogvatartottak és fogvatartóik között?

Milyen erkölcsi megfontolásból mondhatja egyik fogvatartott a másiknak azt a különös erkölcsi értékítéletet, mely szerint „megérdemelted, hogy megbüntessenek”, illetve mikor mondhatja fogvatartó a fogvatartottra, hogy „kiváló jellemű”? Megváltozik-e a fogvatartottak általános erkölcsi értékítélete a büntetés idején, s mennyire tartósan? A „jótékonyaság: erény” szellemében fognak-e valaha cselekedni? S cselekszik-e a fogvatartó ezen a morális alapon a fogvatartottal szemben, illetve érdekében?

Metaetikai megközelítésben legfontosabbnak azt tartjuk, hogy igazoljuk a kettős vagy többes erkölcsiség létezését.

Egy modern liberális demokratikus állam lényegéhez tartozik, hogy az emberi célokat az erkölcsi követelményeknek is megfelelő módon – még ha tökéletlenül is – segíti. Az erkölcs itt a társadalmi ellenőrzés rendszere, amely egyaránt véd minden embert. Az egyes embert azonban úgy védi, hogy korlátokat szab önzésének, vagy ahogy árnyaltabban fogalmazni szoktuk, természetes vágyainak, spontán törekvéseinek.

Ennek alapján joggal tehetjük fel a kérdést: lesz-e tökéletes börtön Magyarországon vagy akár a földön bárhol? Ehhez arra lenne szükség, hogy fogvatartó és fogvatartott ne csak általában tisztelje az erkölcsi elveket, hanem ennek érdekében áldozzák fel személyes érdeküket. Mivel azonban a börtön társadalmá az etikai egoizmus talaján áll – tehát a fogvatartott alapvető célja,

hogy a maga számára a legnagyobb jót biztosítsa a rosszal szemben –, eleve kizárja a személyes érdek feladását. De vajon hol kezdődik és hol fejeződik be egy büntetés-végrehajtási dolgozó számára a személyes érdek feladása? Szókratész óta ismerünk történeti nagyságokat, akikre rámondjuk, hogy élete a személyes érdek feláldozásából állt. Századunkban elég csupán Albert Schweitzerre, Gandhira, Teréz anyára gondolni, hogy különböző módon alkotó nagyságokat említsük. Biztos, hogy a büntetés-végrehajtás területén nem lesznek ilyenek. Találkozunk fogvatartottak esetében személyes érdekfeladással – legalábbis a látogatás szerint –, de emögött gyakran félelem, kiszolgáltatottság van.

Vajon a büntetés-végrehajtás mint agyonszabályozott szervezet alakítja-e ki a hétköznapi erkölcsi normáktól eltérő börtönetikát, amely a fogvatartónak és fogvatartottnak nem is nyújt választási lehetőséget? Vagy fogvatartó és fogvatartott „közös munkájának” terméke ez, melyet a szervezet pragmatikus okokból hallgatólagosan fogad el?

A rendőrségnek könnyebb feladat a társadalmi konszenzus kialakítása, mivel a meghatározott, követendő cél eléréséhez egyszerűbb erkölcsileg elfogadható módokat követnie, mint a büntetés-végrehajtásnak. Az elérendő, értékes cél a büntetés-végrehajtás számára már nem olyan egyértelmű. Az intézet meghatározott időre elveszi az egyes emberek szabadságát, de nem feladata a szabadságvesztés igazságosságának (jogos vagy nem jogos, súlyos vagy nem súlyos) mérlegelése. Ha a fogvatartott betartja az általa is megismert, írott szabályokat, kedvezményekben részesül, ha ezeket íratlan szabályokkal pótolja, gyakran kap fegyelmi büntetést. Tehát a börtön egy

emberörz, amely az erőszakos bezáráson keresztül a szabad akaratot korlátozza.

Hol van itt az erkölcs? Mint társadalmi intézmény, önálló, autonóm gondolkodást igényel, s belső kényszer is egyben az elvek és célok megfogalmazására? Létezik-e egyáltalán pozitív személyiségformálás erkölcsi nevelés nélkül?

Ez elválaszthatatlan attól a neveléstől, ami nincs a büntetés-végrehajtási intézetekben. (Az iskoláztatást ebben a megközelítésben nem tekintjük a nevelés részének.) A nevelőtisztek objektív és szubjektív kritériumok alapján létrehozott kiscsoportokban és egyénileg kellene foglalkoznia a fogvatartottakkal. A „nevelőtiszt” kifejezésből mára már csak a „tiszt” maradt érvényben. Egy ilyen beosztásban levő büntetés-végrehajtási dolgozónak olyan sok feladatkört kell ellátnia, s annyi fogvatartottért tartozik felelősséggel, hogy a közvetlen nevelésre nem marad ideje. Ennek hiányát azért is tartjuk – nem túldimenzionálva, hanem valóságosan – tragikusnak, mert a fogvatartottak esetében gyakran nem csupán az erkölcs kialakításáról van szó, hanem már stabil erkölcsi értékrend megváltoztatásáról.

Gondoljunk csak a kisebbséghez tartozó fogvatartottakra, akik közül sokan azért (is) kerültek börtönbe, mert cselekedeteik mögött gyakran sajátos – a mai társadalmi viszonyok között elfogadhatatlan – erkölcsi felfogásuk állt. Éppen ezért társadalmi integrációjuknak elengedhetetlen feltétele, hogy ezen változtassanak, amihez a büntetés-végrehajtás segítséget nyújthat.

Erkölcsi dilemmát okoz a büntetés-végrehajtási dolgozónak a törvények pártatlan alkalmazása, melyet befolyásol az előítélet, a személyes és a csoportos érdek. A pártatlan alkalmazás alól kivételt jelent,

ha megfelelő indok mást követel, azaz az egyformaság mellett megjelenik a különbözőség. Ez utóbbinak több kategóriáját lehet a büntetés-végrehajtási gyakorlatban tetten érni. Elsőként említjük a feljogosítottságot, melynek során például a különösen veszélyes fogvatartottakkal szemben szigorító intézkedéseket vezetnek be. Ez szakmailag érthető preventív módszer, de erkölcsileg már nem egyértelmű a megítélése. Ezek a szigorító intézkedések olyan cselekmény(ek)ért büntetik a már jogerősen elítéltet, mely(ek)et még nem követett el, de bizonyos szempontokat figyelembe véve várható, hogy elkövet. Az egyén, a fogvatartott számára az igazságtalanság már büntetésének kezdetekor nyilvánvalóvá válik, miközben a társadalom érdekében vélt igazságosság, azaz a szigorítás vagy bekövetkezik, vagy nem.

A második kategória a szükséghelyzet alkalmazása. Ennek legszélsőségesebb formája a börtönlázadás lenne, melynek során passzív résztvevők is áldozatul eshetnek. Erre szerencsére csak határainkon túl láthatunk példát (Brazília). De ilyen esetnek fogható fel egy zárkatorlasz is, melynek felszámolására esetenként könnygázt alkalmazunk. Mi van abban az esetben, ha a zárkában olyanok is vannak, akik félelemből vagy általános közönyből fakadóan nem vettek részt a torlaszban? Ők is szenvedői lesznek a torlasz felszámolásának. Ez nem más, mint a kollektív felelősség alkalmazása. Ennek erkölcsi vetületét már „történelmi hagyományai” miatt sem szükséges részletezni.

A különbözőség legegyszerűbb kategóriája, amikor erkölcsi okok miatt nem kerül sor a törvény pártatlan alkalmazására. Ezekben az esetekben a szubjektívizmusnak meghatározó szerepe van. Például

A büntetés-végrehajtási dolgozók nap mint nap megoldandó helyzetekbe kerülnek

egy nevelő a fogvatartottal szembeni büntetés kiszabásánál sok „egyéb tényezőt” vesz figyelembe. Ilyenek például a személyi lap adatai és bejegyzései, rendőri jelentések, beosztotti információk, a saját benyomása stb.

Az alkalmazott etikai elvek a mindennapi életben az átlagembernél is ellentmondást okozhatnak. A büntetés-végrehajtási dolgozók nap mint nap ilyen ellentmondásos helyzetbe kerülnek. A „ne ártsunk másoknak” elv ellentétes a börtön funkciójával, az ott dolgozók munkaköri leírásával. Az „együttérzés és jótékonyág” mint etikai elv a büntetés-végrehajtás csődjét jelentené, mivel ezt a fogvatartottak nem tolerálnák, s gyengeségként értékelnék.

Az alkalmazott etikai elvek normacsoportját a „becsületes eljárás–megtévesztés elkerülése” fogalom párral lehet jellemezni. A végrehajtási szakban ez mást jelent, mint a nyomozati, eljárási szakban. Például egy elítéltnek információszerzés céljából ígéretet tesznek, hogy soronkívül eltávolozást kap, vagy abba a letöltőintézetbe

küldik, ahová kéri. Miközben az ígérettevő tudja, hogy ezek elérése nem is teljesíthető. Az információ megszerzése – például csoportos szökés, lázadás szervezése – azonban a szervezet működése, s ezen keresztül a társadalmi igazságosság szempontjából nélkülözhetetlen.

A negyedik alkalmazott elv az „igazságosság”, melyet a szubjektív tapasztalatok és érzelmek legjobban befolyásolnak. Az igazságosságból levezethető erkölcsi normákat, ítéleteket alapvetően az egyes személyek beállítódása határozza meg. Ennek a szubjektív beállítódásnak elkerülésére, ellensúlyozására próbálják a normatív etikai elméletet alkalmazni döntési helyzetekben. Sajnos normatív etikai elméletet a börtönviszonyokra – melyek jelentősen eltérnek a társadalmi viszonyoktól – nem képeztek le, amelynek elkészítését nehezíti, hogy nem csupán a fogvatartók, hanem a fogvatartottak szempontjait is figyelembe kell(ene) vennie.

Az előítéletes magatartás a börtönökben nemcsak a végrehajtó állomány tagjait

jellemzi, hanem a fogvatartottakat is. A fogvatartottak előítéletei nem csupán fogvatartóikkal szemben léteznek – amit igyekeznek eltitkolni –, hanem saját „rabtársadalmukon” belül is. Utóbbi esetben az előítéletek szoros összefüggésben vannak a börtönön belüli társadalmi szerepekkel, mivel az előítéletes magatartás az egyének társadalmi viszonyában jelenik meg. A börtönviszonyok középette a fogvatartottak körében az előítéletes magatartás durvább formában érvényesül, mint a hétköznapi életben. Az előítélet az erkölcsi autonómiát két síkon gátolja. Az előítéletes személy objektív viszonya megváltozik a környező valósághoz, ami fogvatartott esetében dupla torzulást jelent – az egyik magából a börtönviszonyokból, börtönlétből fakad, a másikat az előítélet okozza.

A börtönviszonyok középette még autentikusabb Heller Ágnes megállapítása, mely szerint az előítéletes ember szűkíti az alternatívákat, választási lehetőségeket, de maga is az alternatíva tárgya.

Már rámutattunk arra, hogy a hatalom iránti lojalitás a börtönön belül jelentősen befolyásolja az erkölcsi ítéletet, s megerősíti azt a felfogást, hogy a hatalom egy „szükségszerű erkölcstelenséget” foglal magában. Ismét a funkció mindenhatóságánál vagyunk, amely modern machiavellianusokká formálja a büntetés-végrehajtási dolgozókat. Ahogy a zsenit gyakran egy hajszál választja el az őrülttől, ugyanúgy nehéz egy szereperkölcös kapcsán megállapítani, hogy machiavellianussal vagy utilitaristával van-e dolgunk.

A büntetés-végrehajtási etika kialakításához szükséges a végrehajtó állomány és a fogvatartottak véleményének ismerete. Ennek érdekében – kísérleti jelleggel – a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási In-

tézetben két kérdésből álló kérdőívet töltetünk ki önként vállalkozó fogvatartottakkal. A két kérdés:

1. *Mitől tart legjobban a büntetés-végrehajtás során?*

2. *Mit tart legfontosabbnak a szabadságvesztés ideje alatt?*

A fogvatartottak – akiknek 20 százaléka kitöltötte a kérdőívet – több választ is adhattak.

Az első kérdésre a válaszadók 96 százaléka a családtól, a hozzátartozóktól, a külső kapcsolatoktól való elszakadást nevezte meg. Egy fő – számunkra is meglepő módon – azt válaszolta, hogy „azt hiszem, a mai börtönviszonyokat tekintve nincs mitől félni”. A válaszadók húsz százaléka korábbi tapasztalata alapján kedvezménye mások hibája miatt történő elvesztésétől tart.

A második kérdésben is első helyen jelelték meg a családért való aggodást, a család egybentartásának nehézségét (98%). Hatvan százaléka a válaszadóknak a nyugodt körülmények kialakítását, a kedvezmények megszerzését tartja legfontosabbnak.

A fogvatartottak a szabadságvesztés idején fontosnak tartották a munkahely biztonságát (20%), a tanulási, továbbképzési lehetőséget (18%), a szabadulás utáni időszakra való felkészülést (8%).

A válaszok minden esetben pozitív, egészséges életérzést tükröznek. Erkölcsi kötelességünk, hogy ezeket a pozitív érzéseket a lehetőségeinkhez mérten erősítsük és tápláljuk. Ezt azonban a jelenlegi feltételekkel a büntetés-végrehajtás saját erejéből nem tudja tökéletesen megoldani.

Bíró György–Gáspár József

Két rács*

Mély víz • Hideg zuhany • Láthatatlan mentőöv

Társaságban néha a börtön is szóba kerül. Ilyenkor gyakori poén, hogy megkérdezik: „melyik oldalán vagy a rácsnak?” Ha jobban belegondolunk, a börtön zárt rendszert alkot. Ezt figyelembe véve helyesebb, ha a *kívül*, illetve a *belül* kifejezést használjuk. A közelmúltban alkalmam volt elindulni kintről befelé, mivel jelentkeztem egy országosan ismert bv. intézetbe nevelőnek, és jelenleg is ebben a beosztásban, ott dolgozom. Az első perctől tapasztalhattam, hogy tulajdonképpen nem egy, hanem két rács létezik.

Elsétálva az intézet előtt, egy elválaszt az egész objektumtól. Belépve az intézetbe ugyan ez választ el a külvilágtól, de még mindig van egy, köztem és a fogvatartottak között. A büntetés-végrehajtás dolgozójaként természetesen számomra mindkettő átjárható. Meggyőződés, hogy „bv. országba” tévedni merőben mást jelent, mint szokványos munkahelyváltást. Az első napokban a legtöbb újdonsággal nem is az új munkahelyem szolgált, hanem barátaim, rokonaim, ismerőseim. Az ilyenkor megszokott kérdések helyett, melyek általában a fizetésre, munkahelyi légkörre, főnökre vonatkoznak, merőben más megközelítéssel találtam szemben magam.

Munkából hazafelé menet sarki zöldséges ismerősöm messziről köszönt: „Üdvözlöm, tanár úr! Mi az, kimenőt adtak a börtönben?” Nem a viccesnek szánt üdvözlésen derültem magamban, hanem néhány vásárlója pillantásán. Végigmértek tetőtől talpig, legalább kétszer. Először azért, mert lehet, hogy testközelből láthatnak egy bűnözőt. Másodszor azért, mert a köztudatban mélyen él, hogy a bűnelkövető csak szakadt, rosszarcú ember lehet, és akit láttak, (ráadásul tanár!), valahogy nem illett ebbe a képbe.

Igen gyakori kérdés volt kezdetben, hogy nem félek-e bemenni a bűnözők közé. A kérdésnek van egy logikátlan és egy téves része. Ha félnék bemenni a fogvatartottak közé, nem is jelentkeztem volna erre a munkára. A biztonsági szabályok betartása, az állandó készenléti állapot az esetleges események elhárítására nem félelem, hanem jól felfogott érdek, ráadásul szigorúan előírt szabály is. A kérdés első részében ezért nem látok logikát. A tévedés pedig az, hogy bűnözőket említ. Tipikus „civil” szóhasználat, nem tesz különbséget bűnöző és bűnelkövető között, egyéb finomításokról nem is beszélve. Sajnos nem valószínű, hogy a közeljövőben széles körben elterjed a pontosabb „fogvatartott” kifejezés.

* A Börtönügyi Szemle pályázatán második díjat nyert írás

Napjainkban a közhangulat meglehetősen fogvatartott-ellenes. Ez némiképpen érthető, hiszen mindenkinek legalább a közvetlen ismerősei között van, akinek ellopták a pénztárcáját, feltörték az autóját, betörték a lakásába, és még hosszasan sorolhatnám. A média erre még rátesz egy lapáttal, amikor naponta ad hírt nagy összegű korrupciós botrányokról, szörnyű gyilkosságokról. A közbiztonságról alkotott véleményünk sem egyértelműen pozitív. Mindezek hatására igen könnyű lenne lincshangulatot teremteni. Néha elborzasztott az az ötletgazdagság, amivel azt ecsetelték egyébként kulturált emberek, mi mindent tennének a fogvatartottakkal. Tapasztalatom szerint ilyenkor a szakmai érvek, miszerint nekünk nem a büntetés kiszabása, hanem annak végrehajtása a feladatunk, még hevesebb vitát provokálnának. A témát rendszerint egy jókívánsággal szoktam lezárni. Tegyük fel, hogy beszélgetőpartnerem módszerével „nevelem” a kliensemet. Kívánom, hogy ismeretlenül ő találkozzon vele először szabadulása után az intézet kapujában, mondjuk 6-8 év letöltése után! Legtöbben ezen elgondolkodnak, és derengeni kezd valami a „vissza a társadalomba” jelszó valódi tartalmáról. Nem lenne ugyanis célszerű pszichopátákat rászabadítani a társadalomra, jobban büntetve ezzel azt, mint magát a bűnelkövetőt.

Akadnak persze valóban kedves, humoros esetek is. Nem győzöm eloszlatni például a tévhitet a szegedi „Csillag”-gal kapcsolatban. Nem az egész objektum viseli ezt a nevet, nem azért nevezik így, mert az épület ötágú, vagy mert állítólag ott raboskodott Kádár János vagy Rákosi Mátyás. Volt, aki még akkor sem hitte el, hogy csak négy ága van az épületnek, amikor közölte, erről személyesen volt alkalmam meggyőződni.

Tapasztalhattam, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekről a köztudatban igen *torz kép* alakult ki. A fogvatartottakról alkotott elképzelésekről már tettem említést. A börtönökben folyó nevelőmunkáról pedig teljesen hamis a legtöbb elgondolás. „Mit lehet azokon még nevelni?”, kérdezik sokan. Van, akin alig valamit, van, akin látványosan sokat. Egyéne (és nevelője) válogatja. Van, akinél már az is eredmény, ha önként, és nem utasításra mosakszik meg, van, aki soha nem fogja rontani a visszaesők statisztikáját. És ha valakinek nem tetszik a „nevelés” kifejezés, ami valóban lejáratódott az utóbbi évtizedekben, nevezze bárminek ízlése szerint. Modern vagy modernkedő elméleti irányzatok bőséges színvonalas készlettel állnak rendelkezésre. Érdekes lenne eldönteni, kezdetben hol kellett többet nevelőként ténykednem. A környezetemben vagy a munkahelyemen?

Most pedig nézzük, mi fogadja az újoncot a két rács között! Mielőtt valaki teljes értékű dolgozónak tekinthetné magát, vesszőfutással felérő stációkat kell átélnie. A bemutatás néhány napja még szívmelengető. Udvarias mosolyok, esetleg jókívánságok, biztatás jellemző. Ezt követi az első hideg zuhany! A kollektíva egy-két nap után egészséges testként kezd működni. A kezdő ebbe a testbe bejuttatott idegen testté válik, amellyel két dolog történhet: vagy felszívódik és annak szerves részévé válik, vagy végleg kiveti magából. A kellemetlen csupán az, hogy ez a folyamat jelen esetben is néha hetekig, hónapokig tart, mint a természetben, s a végső döntés bármi előfordulhat. Akkoriban nem tudtam megfogalmazni, hogy mi is ez. Valószínűleg mérhetetlen bizalmatlanságként éltem meg.

Eszembe jutott egy tapasztalt pedagógus kollégám, aki pályakezdő koromban azt a tanácsot adta, ha új helyre kerülök, hónapokig ne csatlakozzak semmilyen érdekcsoporthoz, klikkhez, ha lehet, baráti körhöz sem. Előbb tapasztaljam ki, merre hány lépés, csak azután tegyem le a voksot bárhová is. A két rács között erre nem adnak hónapokat. Gyorsan, lehetőleg jól kell voksolni.

Aurea mediocritas nem létezik, szürkesség is legfeljebb egyenruhán. Érvényesnek érzem azt az elvet, miszerint aki nincs velem, az ellenem van. Igen ám, de a test még nem fogadott be! Hiába igyekszem bármelyik szervének része lenni, az egész még nem döntött.

Ekkor jön a bizonyítás idegtépő időszaka. Ha eddig nem mentem el, azt nyilván csak azért tettem, mert komolyan gondoltam a jelentkezésemet. Pulikutyamódjára követhettem az instruktoraimat, igyekezve minél többet eltanulni tőlük. Megpróbáltam úgy, hogy a lehető legkevesebbet legyek a lábuk alatt, mert nekik el kellett végezni a saját munkájukat is, miközben velem bíbelődtek. Idővel csökkent emiatt a lelkiismeret-furdalásom, amikor már segíteni is tudtam. Természetesen megfordult a fejemben a feladás gondolata, de el is vettem néhány nap alatt. Mindenekelőtt azért, mert tényleg elhatároztam, hogy nevelő leszek, és láttam magam előtt perspektívát ezen a pályán. Felmértem az erőforrásaimat és úgy döntöttem, felveszem a kesztyűt, mert nem vagyok esélytelen.

Azután jött az önálló munka. Tudom, hogy ki lehetett volna ími: „VIGYÁZAT! MÉLY VÍZ! CSAK ÚSZÓKNAK!”, de kit érdekelt? Fejest bele! Addigra kialakult a dac. Azért is megmutatom! És nincs szabadság, a táppénz luxus ilyenkor (különben is gyanús), a szülői értekezletre a feleség kért szabad napot, a bent töltött időt meg legfeljebb a számítógép számolta, de nincs is ezzel gond. A korábbi munkahelyemen beidegződött mondás szerint dolgozom ma is, miszerint „ha munka van, a pedagógus nem nézi az óráját”. (Igaz, ott a mondatnak folytatása is volt: „... de ha véletlenül nincs, akkor a főnök se nézze!”, de itt még nem tartunk.) Egyelőre csak az egyre fokozódó fáradtság, stressz van, és a még erősebb dac. Most már azért sem adom fel!

Csigalassúsággal teltek a napok, egyszer csak furcsa dolgokat kezdtem tapasztalni. Egy munkatársam visszaköszönt, akire pedig ez nem volt jellemző. Mások rám köszöntek, noha addig legfeljebb fogadták a köszönésem. Megint más leült az asztalomhoz egy italtra, bár korábban ezt nem tette. Most már nemcsak akkor beszélgethetek valakivel, ha én szólítom meg, mások is kezdeményeztek társalgást. Ha valamit gyorsan el kellett intézni, a felügyelők nem álltak arcukon a „te vagy a nevelő, oldd meg!” kifejezéssel, hanem egyszerre mozdultunk. Olyan kolléga, akire felnézek a szaktudása miatt is, érdeklődéssel hallgatott végig, nemcsak udvariasságból. Közben azon kaptam magam, hogy fizikai, szellemi, pszichikai teljesítőképességem kezdett oly mértékben csökkenni, amit már nem lehetett büntetlenül figyelmen kívül hagyni. Csaknem fél év után kivettem a szabadságom, amiben az volt a legszebb, hogy senki sem tekintette megfutamodásnak. Tettem valamit az asztalra, el is vehetek onnan, ez így természetes. És ekkor úgy éreztem, befogadtak.

A mély víz időszakában néha volt olyan érzésem, mintha egy láthatatlan mentőöv lenne rajtam. Később megtudtam, valóban volt. Munkatársaim közül néhányan folyamatosan figyelemmel kísérték ténykedésemet. Egyesek azért, mert bizalmat szavaztak nekem, mások egyszerűen a rendszer védelmében. Ha ugyanis a tanítási órán téved egy tanár, másnap gond nélkül korrigálható, bévés berkekben viszont egy hibának végzetes következményei (is) lehetnek.

Közben új munkatársak jelentkeztek intézetünkhöz. Ha nem gondolom végig a kezdő fél évet, fel sem tűnt volna, hogy ugyanazt teszem velük, mint amit velem követtek el a kollégáim. Nem tudom eldönteni, helyes-e ilyen keményen beavatni valakit. Mellette szól, ha ezt kibírja, biztosan megállja a helyét. Ez igen valószínű. Kétségeim inkább azért vannak, kell-e az egyébként is súlyos stresszhatásokkal tűzdelt hivatásunkat még ilyen fogadtatással is tetézni.

Oravecz Máttyás

Hét dolgozat

Csoportfoglalkozások a fegyházban

„A büntetés-végrehajtás mint totális rendszer, tehát a természetéből adódó lehetőségek és a mentális segítőmunka feltételei sok ponton ellentmondásba kerültek. A különböző alrendszerek értékei és funkciói időnként akadályozzák egymást, ezért a nevelők munkájuk során sok feszültséggel találkoznak. Az ebből adódó stressz kezelése érdekében a büntetés-végrehajtási rendszerben a mentális segítőmunka, ezen belül különösen a csoportvezetői tevékenység végzéséhez nélkülözhetetlenek tartjuk a rendszeres szakmai szupervíziót, illetve az időnkénti továbbképzés biztosítását.” Ezt az idézetet a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem főiskolai karának két tanára, *Balogh Lujza* és *Ráczné Török Erzsébet* írta le a közelmúltban. Véleményalkotásukat arra alapozták, hogy előzőleg három hónapon keresztül oktatóként részt vállaltak egy speciális programban. E tanfolyamon a Szegedi Fegyház és Börtön hét nevelője a csoportfoglalkozások vezetésének fortélyait igyekezett elsajátítani. A két intézmény között évek óta jó kapcsolat alakult ki. Az együttműködés tavalyi felülvizsgálatakor *Csapó József*, a börtön parancsnoka kezdeményezte, hogy találjanak a korábbinál tartalmasabb formát. Feleljen meg tehát jobban a börtön annak a lehetőségnek, hogy a végzős szociálismunkás-hallgatók a Csillagban végzhessék terepgyakorlatukat. Ennek feltétele, hogy a pedagógus végzettségű nevelők gyakorlatvezetői képesítést szerezzenek a főiskolán.

A képzési programról, s annak előzményeiről először *Ágoston Magdolna*t, a főiskola adjunktusát kérdeztük. Az adjunktusnő ismeri a büntetés-végrehajtást, hiszen korábban Állampusztán, majd Nagyfán 14 évig nevelőként dolgozott.

Új megállapodás

– Többfordulós előkészítő tárgyaláson – amelyen Mocsai Zoltán nevelési referens, Kovács Zsolt pszichológus és Szondi Miklós megbízott büntetés-végrehajtási osztályvezető képviselte a szegedi börtönt – fogalmazódtak meg először a nevelők ilyen irányú speciális képzésének problémái – idézi a kezdeteket *Ágoston Magdolna*. – Tudtuk, hogy erre a képzésre nagy szükség van, hiszen a bv. intézetekben hiányoznak azok a szakmai műhelyek, ahol a nevelők új ismeretekhez juthatnának. Pedig akad egy sor fontos kérdés, amelyekkel a bv. humán területein tevékenykedők naponta szembekerülnek, s amelyekre akár épp egy ilyen oktatás keretében kaphatnak választ.

Néhány az aktuális kérdések közül: *Miként tudnak fejlődési lehetőséget biztosítani a fogvatartottaknak úgy, hogy ne a hagyományos „jutalmazok-büntetek” szisztémát alkalmazzák, hanem egyfajta evolúciós megközelítést, amelyre a csoportfoglalkozások a leg hatékonyabbak? Melyek azok a számukra eddig ismeretlen eszközök, amelyekkel meg tudják őrizni a fogvatartottak mentális egészségét?*

– Amikor sorra vettük az intézet igényeit – folytatja a gondolatsort Ágoston Magdolna –, fontosnak gondoltuk azt is, hogy konfliktusmegoldó viselkedésmódok elsajátítására van szüksége mind a fogvatartottaknak, mind pedig a személyzetnek. Olyan módokra, amelyek a korábbinál jobban tisztelik az egyediséget, a személyiségi jogokat. Az oktatásban részt vevő nevelőknél maradván feltétlenül szükségesnek tartottuk, hogy kapjanak szupervíziót. Olyan támogató-képző csoportos munkaformát, amely független az intézettől. Tanár kollégáimmal úgy véltük, addig nem tudunk hatékonyan átadni ismereteket, nem leszünk képesek megfelelően készségeket fejleszteni, amíg egy bizonyos szintre nem csökkentjük a résztvevőkben a bennük felhalmozódott feszültséget. Ezért került a képzésbe szakmai önismereti blokk. A másik, egy szociálpszichológiai blokk, a csoportok működésével kapcsolatos általános és specifikus törvényszerűségeket tárgyalta. Itt csupán azok a releváns ismeretek kerültek terítékre, amelyek fontosak lehetnek a mindennapi munkában. – Fontosnak tartottuk továbbá – fűzi hozzá az adjunktusnő –, hogy foglalkozzunk a romák sajátos kommunikációjával is. Mert kimondjuk vagy nem, tény: a börtönpopuláció jelentős részét romák alkotják sajátos hagyományaikkal és kultúrvilágukkal. Ezek ismerete nélkül – kivált csoportfoglalkozásokon – a félrekódolás lehetősége megnő.

A felsorolásból nem maradhat ki az a blokk sem, amely a csoport indításának gyakorlati útmutatásait taglalta. A kurzus végül összesen 105 órából állt. Három hónap elteltével mind a hét résztvevő csoporttervezetet készített, amelyet szakdolgozat formájában írtak meg. *Kertész Géza* Csoportos agressziókezelő program, *Nagy Sándor* Szocializációs készségfejlesztő és viselkedésmódosító csoport, *dr. Faragó Csaba* A család, *Oravecz Máttyás* Csoportos sakkfoglalkozások, *Fodorné Kiszely Mária* Játszókör, *Paronai János* Feszültségoldás csoportos beszélgetéssel, *Kallós Géza* Kutya világ címmel vetette papírra tervezetét. Ezeket átnézték a főiskola oktatói, kérdéseket, véleményeket fűztek a dolgozatokhoz, majd visszaadták a szerzőknek. A vizsga voltaképpen a tervezetek szóbeli megvédése volt.

Az adjunktusnővel folytatott beszélgetés után a részt vevő hét szegedi nevelő közül négyet kérdeztünk arról, hogy a tanfolyam előtt is próbálkoztak-e csoportfoglalkozásokkal, s kértük, ismertessék röviden saját tervezetük lényegét.

A sakk mint eszköz

Oravecz Máttyás közalkalmazott, 43 éves, pedagógus. Évekig iskolában tanít, majd Nagyfán, aztán Szegeden nevelő. „Eddigi munkám során – mind az iskolában, mind a börtönben – foglalkoztam csoportokkal. Ám eddig nem volt lehetőségem, hogy megválasszam a csoporttagokat. A sakk olyan játék, amelyet az emberek unaloműzéseként, versenysportként, de akár művészi szinten is művelhetnek. A börtönben még egy szerep juthat a kockás táblának: általa a fogvatartottak idejét és tevékenységét is strukturálhatjuk. Ilyenformán a nevelés eszköze lehet.”

Oravecz Máttyás első lépcsőben hét foglalkozást tervezett 15-20 fős fogvatartotti klienscsoporttal. Az első alkalmat bemutatkozásnak szánta, ahol felmérte a résztvevők kommunikációs készségét. Nem ő maga akart a fogvatartottakkal játszani, hanem *Jurasits*

A felvétel nem a szegedi intézetben készült

Miklós kollégája, aki hozzá hasonlóan ugyancsak minősített sakkozó. Egy-egy táblánál két elítélt játszik. Közösen beszélnek meg a lépéseket. Tanulságos lehet, miként jutnak el a döntésekig. A csoportvezető nevelő csak irányít, figyel, s egyre nehezebb feladatokkal terheli klienseit. Tanulásra, felkészülésre készíteti őket.

„A sakk csupán eszköz – szögezi le Oravecz Mátyás –, eszköz arra, hogy értelmesen lekösse a fogvatartottakat. Az eredmény pedig az, ha kevesebbszer »szól be« a személyzetnek, kevésbé lesz feszült, ritkábban kerül összetűzésbe zárkatársaival.”

Játékos apróhirdetés

Fodomé Kiszely Mária százados 1976-ban Nagyfán szociális gondozóként kezdte bévés pályafutását, majd a tanárképző főiskola elvégzése után 1981-től Szegeden lett nevelő.

– Már Szegedre kerülésemkor vezettem csoportot – mondja a századosnő. – Az az igazság, hogy hályogkovács módjára vettem részt a dologban. Ilyen előzmények és jó néhány évi szünet után következett ez az oktatás, amikor rádöbentem, mennyi mindent nem tudok. Sok új ismeretet kaptam, s úgy vélem, valamennyi nevelőnek szüksége lenne ilyen kurzusra. Mégpedig rendszeresen, a diplomában megfogalmazott szupervízióval együtt!

A nevelőnő dolgozatát ismertette elmondta, miután előzetes fogvatartottakkal dolgozik, nekik megfelelő sportfoglalkozást állított össze. A hat foglalkozásból álló programot Játzókörmek nevezte el. A program elképzelése szerint nyitott. Azaz nem okoz gondot, ha kikerül belőle egy-két ember, de jöhetnek új résztvevők is. A hat foglalkozás alapjául a századosnő Rudas Delphi örökösei és a Játék a pszichoterápiában című könyveket használta fel. E művek sok bizalomerősítő, készségfejlesztő, s a csoport kohézióját szolgáló játékot írnak le.

– Valamennyi foglalkozáson játszunk – ismertette tervét Kiszely Mária. – Az egyik játék címe például Apróhirdetés, minden résztvevőnek meg kell fogalmaznia magáról egy hirdetést. Ebben tíz, a rá legjellemzőbb pozitív és negatív tulajdonságát kell papírra vetnie. Utána értékelés következik. Közösen megbeszéljük, kinek-kinek mennyire sikerült magáról reális képet festenie. Mint minden ilyen foglalkozás, ez is az önismeret fejlesztését és megismerését szolgálja.

Bár a századosnő előzetes fogvatartottakkal foglalkozik, akik között nagy a fluktuáció, mégis nagyon fontosnak tartja, hogy valamennyiükről minél pontosabb képet kapjon. Mert igaz, hogy ezek az emberek rövidebb ideig vannak együtt, mint a letöltőházak lakói, ám az őket körülvevő számtalan bizonytalansági tényező miatt kiélezettebb élethelyzetben kell elviselniük egymás közellétét.

Szerepjáték és kommunikáció

Paronai János őrnagy 1975-ben került az Alföldi Bútorgyárhoz. Ő is elvégezte a főiskolát, majd 1983-ban nevelő lett a Szegedi Fegyház és Börtönben. Korábban ő is vezetett biblioterápiás és filmtérápiás foglalkozásokat.

– Akkoriban sajnos a bv. keretein belül nem indítottak olyan képzést, amely a csoportterápiás, önismereti vagy személyiségfejlesztő csoportfoglalkozások vezetésének metodikáját tanította volna, de most a főiskola tanáraival tréningyszerűen gyakorolhattuk a különböző szituációkat. Maga a képzés is csoportfoglalkozás formájában zajlott. A 106 óra alatt jelentős ismeretanyag birtokába jutottunk. Ebből kiemelném a cigánykommunikációról szóló részt. Származásukról, a népcsoportról, szokásaikról, a népcsoportok egymáshoz való viszonyáról beszélgettünk.

A dolgozatokról szólva az őrnagy elmondta: ő olyan csoportot próbált megcélolni, amelynek tagjai valamilyen konfliktusba kerültek környezetükkel. Beilleszkedési, kommunikációs gondokkal küzdenek, nem találják a helyüket. A csoport 10-15 főből állna, és szerepjátékokon keresztül bizalomerosztó foglalkozásokat tartanának. Fontos, hogy a résztvevők képesek legyenek önmagukról beszélni, másokat meghallgatni, esetleg csoporton belül megoldásokat találni problémáikra. Tehát a konfliktus kezelése a program fő célja, s ezen keresztül – indirekt módon – a szervezet védelme.

Ébren tartott érdeklődés

Kallós Géza főhadnagy 1985 óta nevelő a Szegedi Fegyház és Börtönben.

– Tavaly, nyár végén, amikor kollégáimmal ismeretterjesztő előadásokat vállaltam, akkor beszéltem először a fogvatartottaknak a kutyákról – emlékezik a történetekre. – Meglepett, milyen sokan kíváncsiak ebbéli mondandómra. Ez adta az ötletet ahhoz, hogy dolgozatomat e témára építsem.

Kallós Géza a Kutyavilág címet adta dolgozatának. Hat kidolgozott foglalkoztatási tervet állított össze, amelyekhez a későbbiekben modulrendszerben kapcsolódhat még két projekt.

– Első hallásra talán meglepőnek tűnhet a témaválasztás, de a tavalyi előadások utáni reagálásokból kiderült, sok fogvatartott nemcsak hobbiként, hanem tenyésztőként is fog-

TAPASZTALATCSERE

---

lalkozott kutyával. Az eredményesség szempontjából lényegtelen, hogy a szituációs játékot, a sakkot vagy éppen a kutyatenyésztés témáját választom. Ez utóbbira azért esett a választásom, mert, úgy vélem, érdeklődést ébreszt. A deperszonalitást, ami nyilvántartási számmá csökkenti a fogvatartottat, ez esetben önképerősítő funkcióval ruházzuk fel. Nyilvántartási számokkal nem lehet hatékonyan együttműködni, csak emberekkel! Már önmagában az is óriási érték, ha egy sikeres programnak köszönhetően nem szűkül be az érdeklődésük.

Szegeden, ahol jellemzően hosszú ítéletüket koptatják az emberek (a Csillagban az átlag ítéletidő meghaladja a 13 évet), különösen fontos, hogy a foglalkozásokon partnerek legyenek. Készüljenek a csoportprogramokra, tudjanak megfelelően kommunikálni.

Kallós Géza egyébként kollégáihoz hasonlóan örül, hogy részt vehetett a SZOTE főiskolai karának speciális képzésén. Mert, mint mondja: rendkívül gyengék a nevelők módszertani ismeretei. Bizonyára saját kényelmességük is oka ennek. Bár az országos parancsnokság könyvtárában megtalálható a megfelelő szakirodalom, ám a mindennapi munkában elmerülő szakemberekhez azok nehezen jutnak el. A szervezett, a foglalkozások metodikáját ismertető továbbképzést hiányolja.

– A hét szegedi nevelő sikeresen megvédte tervzetét. Most a gyakorlati megvalósításon a sor, és következhet a két intézet együttműködésének eddigi legjelentősebb eredménye: egy könyv, amelyet a gyakorlati tapasztalatok felhasználásával a nevelő kollégák és az oktatásban részt vállaló tanárok közösen szeretnének megírni. Nem elméleti szakkönyvre, hanem olyan, jól hasznosítható munkára gondolunk, amely komoly segítséget adhat a kezdő humán foglalkozású bévés dolgozóknak – mondta végezetül Ágoston Magdolna.

Gaál Béla

Medikális modell

A treatment/nevelés történeti áttekintése

Kétségtelen, hogy a börtönnel foglalkozó szakmai és társadalomtudományi viták gerincét, legalábbis a világháború utáni időszakban, az a kérdés adja, miszerint a börtönrendszernek feladata-e, hogy a büntetésre ítélt embereket megváltoztassa. A következő kérdés, hogy erre alkalmas-e a börtön intézménye. Továbbá érdemes-e ennek az alapvetően megtorlásra, elrettentésre, izolációra kitalált intézménynek funkciói közé bevonni az egyén megjavítását, amikor – vélik sokan – ezt a feladatot más társadalmi intézmények hatékonyabban, olcsóbban és kevesebb morális dilemmával tudnák ellátni?

E vita ugyan látszólag a börtönről szólt és szól, „felettebb gyanús” ugyanakkor az a világjelenség, hogy a szakmai érvek, kutatási eredmények valahogy mindig az éppen aktuális ideológiai, államelméleti, politikai, jogfilozófiai, pönológiai trendek mentén kristályosodtak ki. Ez egyrészt némi józan távolságtartásra inti a vizsgálódót, másrészt viszont arra is figyelmeztet, hogy a büntetés-végrehajtás nem elzárt struktúra, hanem egy rendszer „terminálja”, amely az állam, a politika, a jog minden rezdülésére érzékenyen reagál. A következő oldalakon természetesen nem vállalkozunk arra, hogy ezen változásokat végigkövessük. Célunk csupán az, hogy a börtönrendszerek múltjából és jelenéből villantsunk fel néhány jelentősebb irányt, összevetve a probléma nemzetközi fő irányait a sajátos hazai – állampárti és átmeneti – történésekkel.

A javítás szándéka – legalábbis a polgári börtönügy történetét tekintve – sosem volt teljesen idegen a büntetés-végrehajtás-

sal kapcsolatos diskurzustól. Az, hogy a kérdés igazából fókuszba került, alapvetően két dolognak köszönhető.

Külföldön

Az egyik az, hogy az amerikai társadalomtudományi kutatások és elméletek – amelyek a II. világháború után már egyértelmű hegemóniára tettek szert – a kor színvonalán kiváló leíró jellegű, funkcionalista elemzést nyújtottak a börtönök világáról. *Clemmer*¹, *Sykes*², *Goffman*³ munkássága fémjelzi ezt az iskolát. A „prizonizáció” fogalma (*Clemmer*), amely a börtön antiszociális, nonkonform világához való elkerülhetetlen asszimilációt ragadja meg, volt az első, amely fogalmi keretet adott egy amúgy eléggé nyilvánvaló diszfunkciónak. Ma már kissé közhelyszerűnek hat a megállapítás, hogy a börtön a bűnözők „egyete-me”, hogy a zárt közösségben a csoport hatással van az egyénre.

Szintén nagy hatással volt Sykes elemzése, miszerint a börtön nem csupán a szabadságtól foszt meg, hanem számos más dologtól is, amely a szabad életben adott. A szabadság deprivációján túl a javak és szolgáltatások, a heteroszexuális kapcsolat, az autonómia, a biztonság sem adatnak meg a fogvatartottnak. Ezek együtt konstituálják a „bebörtönzés kínjait” vagy, ha úgy tesszük, a börtönártalmakat. Mintegy a deprivációkra válaszként kialakul egy informális rabtársadalom, amelyik igyekszik kielégíteni a kielégítetlenül hagyott igényeket. Létrejön egy társadalmi szerepstruktúra, amely a rezsimmel szembeni szolidaritást erősíti meg. A börtön tehát olyan intézmény, amely nem csupán az egyént szocializálja hibásan, hanem – működéséből inherens módon következően – olyan társas szerkezeteket hoz létre, amelyek a társadalom által elfogadott szükségletkielégítési formáktól eltérnek, normáik antiszociálisak. A harmadik jelentős (időben későbbi, szociálpszichológiai indíttatású) elmélet szerint a börtön – néhány más intézményhez hasonlóan – totális intézmény, amely mindenre kiterjedő, egyetemes kontroll alatt tartja a bentlakók életének minden szeletét. Ebben a környezetben a bentlakó morális pusztuláson megy keresztül, amely már a befogadási szertartással kezdetét veszti, és azt az intézmény hétköznapi valóságában zajló, látszólag ártatlan, jelentéktelen interakciók folyamatosan erősítik. Az egyén persze képes alkalmazkodni a totális környezethez, de e stratégiák valahol mind vagy gyávák, cinikusak vagy (ön)destruktívak. Talán kevesebbszer idézett, de mindenképpen fontos megfigyelés, hogy a totális intézmény nem csupán a bentlakókat, hanem a személyzet tagjait is nagyjából hasonló módon torzíja.

Komoly érvek szóltak tehát amellett, hogy a börtön ártalmas intézmény, amely sok lényeges szempontból diszfunkcionális.

A másik ok, ami lehetővé tette a javító célzatú büntetés-végrehajtás előtérbe kerülését, az az volt, hogy úgy tűnt, az emberrel foglalkozó tudományok (különösen a pszichológia, de a szociológia és a pszichiátria is) olyan eszköztárral rendelkeznek, amelyek megbízhatóan, megjósolható eredménnyel képesek megváltoztatni az embert. E pozitivista önbizalom azzal járt együtt, hogy a bűnözőből beteget kellett csinálni, hiszen a beavatkozás jellegében olyan, mint az orvosi kezelés, a különbség csupán a baj jellegéből adódik. A kriminális viselkedés oka a személyiségben rejtezik, így arra nem büntetéssel, hanem a személyiség átformálásával, kezelésével lehet hatni. A diszfunkciókkal terhes, destruktív börtön helyett nemcsak emberségesebb, de hasznosabb is az az intézmény – vélték e reform elkötelezettjei – ahol a társadalom és a psziché technológusai kezelik (vagyis treatmentet nyújtanak) a deviánsokat.

Itthon

Teljesen más ideológiai alapon, de hasonló következtetésekkel zajlott le e folyamat hazánkban. Az eszmei alapvetés, mely szerint a bűnözés a kizsákmányoló osztálytársadalmak sajátja és annak felszámolásával együtt, mint burzsoá csökkenvény eltűnik, azt sugallja, hogy időleges problémáról van szó. A frazeológia végig tartalmazta a büntetés céljaként a pozitív irányú változás elérését, mivel „(a) szocialista államban a bűnözés elleni küzdelemben hatalmas szerepet játszik a meggyőzés, államszerveink kulturális,

nevelő hatása. (...) A feladat kettős: az elítélt elszigetelése és átnevelése.”

A nevelés mint kulcsfogalom tükrözi azt a viszonyt, amely a hatalom és a bűnöző között fennállt, utalva a szülő-gyerek, illetve a tanár-diák viszonyra. A bűnözővel tehát az a probléma, hogy infantilis, valamit nem tud, vagy éretlen annak belátására. Szerencse, hogy közbelép az apa, a tanító, adott esetben a Párt és az Állam, és meggyőz, tanít, nevel. Más kérdés, hogy a proletárdiktatúra zászlaja alatt folyó büntetés-végrehajtási tevékenység gyakorlata annyira távol esett a hangoztatott céloktól, hogy a kádári konszolidáció éveiben e célok újrafogalmazása módosult jelentéssel bírt, még akkor is, ha e szövegek inkább csak a marxizmus klasszikusaitól származó idézetek fajlagos sűrűségében és a legvadabb frázisok elmaradásában mutatkoztak meg. Mindamellet az, hogy a büntetés és a nevelés kettős célja közül az utóbbi irányába történt hangsúlyeltolódás, a gyakorlatban a végrehajtás módjának enyhülését is magával hozta.

Ezen enyhülési folyamat eredményeképpen, a szocialista emberré nevelés ágenseként – a nyugathoz képest mintegy 10-15 éves késséssel – a nevelő mellett megjelent a pszichológus, és a nevelő komisszári feladatai is bővültek-módosultak. Ezzel, ha nem is explicit módon, elismertté vált, hogy a bűnözés nem kizárólag eszmei-politikai csökevény, és a büntetés-végrehajtásnak nemcsak az elítélt osztálytudatát, hanem személyiségét is meg kell céloznia. Mindamellet nem csökkent az abba vetett hit, hogy a büntetés-végrehajtásnak mint a társadalom és az állam eszközeinek nemcsak feladata a bűnözők megváltoztatása, hanem e feladatot képes is maradéktalanul ellátni, akár politikai, akár szaktudományos eszközökkel.

Ilyen módon, azt vehetjük észre, hogy a magyar büntetés-végrehajtás, ha más ideológiai alapon és jókora fáziskéséssel is, nagyjából ugyanazt a célt tűzte maga elé, mint a nyugati koncepciók akkori fő árama: a megtorló jelleg mellett nagyobb teret engedni a megjavító eljárásoknak, felhasználva bizonyos tudomány adta eszközöket (is).

Három tényező

A treatment három alapvető elemet tartalmazott: *a határozatlan tartamú büntetés elvét, a klasszifikációt és a különféle programokat.* Ez utóbbi elemet sokszor önmagában is nevezik treatmentnek. A büntetés-végrehajtási rendszerek eltértek abban, hogy milyen hangsúllyal szerepeltették az egyes komponenseket, de ahhoz, hogy a treatmentet komplex rendszerként tekinthessük, mindhárom tényezőnek jelen kell lennie valamilyen formában.

A határozatlan tartamú szabadságvesztés elve a *medikális modell* azon elképzeléséből ered, hogy a büntetés célja a beteg gyógyulása, az pedig egyrészt annak állapotától, illetve az alkalmazott terápia hatékonyságától függ. Tekintve, hogy előre kiszámíthatatlan, a páciens milyen ütemben javul, nem lehet meghatározni a kezelés tartamát sem. Az ítéletet ilyen módon nem az elkövetett cselekmény határozza meg, hanem az elítélt személyiségének és a terápiának a kölcsönhatása.

A klasszifikáció tulajdonképpen egyfajta diagnosztikai eljárás megfelelője. A befogadást követően szakértők egy teamje elemzi, hogy az elkövető személyiségének (esetleg szociális státusának) mely elemi vezettek kriminális magatartáshoz. A módszerek (természetesen természettudományos sztenderdeket figyelembe véve) ob-

jektívek kell hogy legyenek, érvényes, megbízható és visszaellenőrizhető mérési eredményekkel. Az alkalmazás jellegéből adódóan főleg a tömegesen felvehető és kiértékelhető pszichológiai tesztek terjedtek el. Ezek ismeretében meg lehet határozni, hogy milyen típusú terápiára (vagyis milyen programokra) van szükség ahhoz, hogy az elítélt személyiségének megváltozása lehetővé tegye szabadulását.

A treatment programjai alapvetően három csoportba sorolhatóak. A terápiás kezeléseket, a különböző modalitású egyéni és csoportos pszichoterápiákat attól függően nevezték terápiának vagy tanácsadásnak (counselling), hogy azt szakképzett terapeuta, vagy más, nem szakdiplomás vezető tartotta. A terápiás programok két másik nagy csoportját képezték az oktatási, valamint a szakképesítést, szakmát adó képzési formák. A terápiákon és/vagy a képzési programokban való részvétel alapján mémi lehetett, hogy elegendő javulás történt-e ahhoz, hogy az elítéltet szabadítsák. A treatment programjainak sikeréhez nem csupán a szűken értelmezett terápiák szükségeltetnek, hanem az intézet nyújtotta fizikai környezetnek, a napirendnek a terápiás célt kell szolgálnia. Ennek következtében a korszak tipikus börtöne inkább emlékeztet szállodai, vagy még inkább szanatóriumi elhelyezésre, számos oktatási és rekreációs létesítménnyel.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy azt csak a legelszántabb elméleti szakemberek gondolták, hogy ezt a modellt, olyan vegytisztán, ahogy itt leírtuk, meg lehet valósítani a gyakorlatban.

Elv és gyakorlat

Megvizsgálható, hogy a magyar büntetés-végrehajtás nevelési koncepciói meny-

nyiben tükrözték a treatment fentebb vázolt elképzeléseit. Ez az összevetés természetesen nem jelenti, hogy szükségszerű vagy egyáltalán üdvös lett volna, hogy a magyar börtönökben hasonló folyamat játszódjon le. Egyrészt azért, mert még abban az időszakban is, amikor ez komolyan szóba kerülhetett volna (ezt durván a 1979. évi 11. számú törvényerejű rendeletet követő évekre lehet tenni), a referencia még azért inkább a szovjet típusú büntetés-végrehajtás volt, még akkor is, ha a szakemberek már ismerték a treatment elképzelését. Másrészt, mire annak hazai adaptációja elvileg lehetségessé vált volna, az erősen leszálló ágba került.

Régióakra – és itt most nem kizárólag a szocialista országokra gondolunk, hanem a német típusú állam- és jogrendszer történelmi befolyási területére is – a társadalom jogi normatívák általi szabályozottsága – ha úgy tetszik, túlszabályozottsága – volt jellemző. A jog mint társadalmi alrendszer mindig primátust élvezett a többi alrendszerrel szemben. Ez alól kivételt képezett a politika. A „jogállamiság” maximáinak sérülései rendre a politikának tett kényszerű engedmények következményei voltak, tekintve, hogy a hatalom a jogban találta meg önlegitimációjának egyik fontos eszközt... Az érem másik oldala, hogy a jog viszont nem kényszerült feladni hatalmi pozícióit más alrendszerek érdekében. A határozatlan tartamú szabadságvesztés pedig valahol erről szól: a bíróság mint a jogi alrendszer egyik kulcsfontosságú eleme, tevékenységének legfontosabb mozzanatát (az ítélezést) egy másik, szakmai-tudományos szervezet kompetenciájába utalja. Mert, még akkor is, ha formailag a szabadulásra vonatkozó döntés, mondjuk, a (büntetés-végrehajtási) bíró kezében ma-

rad, a döntés tartalmi megalapozottsága, a javaslatétel lehetősége a nevelőtől, a pszichológustól, az intézet vezetőjétől függ. (Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy a treatment szellemében a büntetés-végrehajtáson belül viszont a pszichológust és a szociális munkást kellett volna valós döntési helyzetbe hozni, ami vélhetően szintén nem történt volna meg.) Arra, hogy egy ilyen rendszer valóban kialakuljon – éppen az említett történelmi gyökerek miatt –, nem volt valós esély. Bár a határozatlan tartamú szabadságvesztés egyes formái kialakultak, jellemző, hogy például a szigorított őrizet sokkal inkább megtorló, mint nevelési funkciót töltött be.

A klasszifikáció bevezetésének gondolata többször, több formában felmerült a korszak során. Egyrészt egy specializált szervezet, egyfajta egyre bővülő központi kivizsgáló gondolatával, másrészt azzal, hogy a nevelő tevékenységében kiemelt szerepet kapott a fogvatartott megismerése, az ún. neveltségi szintek meghatározása és a nevelési terv kidolgozása.

Az, hogy egy specializált klasszifikációs intézmény nem jöhetett létre, leginkább abból fakad, hogy annak kialakítása irreálisan nagy fizikai és személyi infrastruktúrát követelt volna. Bár a hetvenes évek során számos pszichológus került a büntetés-végrehajtáshoz, az általános és minden befogadottra kiterjedő vizsgálat sokkal több szakembert követelt volna. Másfelől egy drága, bonyolult és differenciált klasszifikáció kidolgozása fölösleges erőfeszítés akkor, ha nincs „hova” osztályozni, vagyis, ha szűk a kezelési programok repertoárja. A klasszifikáció terét az is szűkítette, hogy a büntetés-végrehajtási fokozatot – mint lehetséges rezsimtípust – a bíróság határozza meg.

A treatment magyar (és általában szoci-

alista) változatának sajátossága az volt, hogy a személyiség formálása nem elsősorban mint terápiás (tehát pszichológusi), hanem inkább mint pedagógiai (tehát nevelői, a szó nem büntetés-végrehajtási értelmében) feladat jelentkezett. Továbbra is központi elem maradt a munkára, illetve munka által történő nevelés, ehhez képest a többi módszer másodlagos szerepet játszott. Ennek ideológiai okain túl nyilvánvalóan a szocialista gazdaság szerkezetében rejlő gyökerei is voltak.

A nevelési koncepció világosan felismerte a büntetés-végrehajtási nevelés korlátait, amelyek a tettarány és a személyiség, a termelés és a munkára nevelés, a totális intézmény és a személyiség jobbítása között feszültek. Más kérdés, hogy a felismerés önmagában nem oldotta fel ezeket az ellentmondásokat.

A treatment koncepciójával egybecsengő törekvésként lehet értékelni az *életkor*, a *kriminogén faktorok*, a *büntetési idő* és a *személyiség* szerint differenciált nevelés iránti igényt. A gyakorlati alkalmazásban is komoly előrelépés történt, a nyugati típusú treatment programok alkalmazásának viszont az lett volna a feltétele, hogy szakképzett terapeuták, „counsellor”-ok, szociális munkások álljanak rendelkezésre. Irreális lett volna az adminisztratív, biztonsági feladatokat is ellátó nevelői gárdától elvárni, hogy e munkát valóban elvégezze. A helyzetet még nehezebbé tette a börtönpopuláció számának tetőzése, a nevelési csoportok felduzzadása.

A programok közül kiemelt szerepet tulajdonítottak az öntevékeny szervezeteknek. Ez a kezelési forma közösségi ethoszával, makarenkói gyökereivel elfogadható ideológiai háttérrel rendelkezett, másrészt viszonylag csekély szervezeti, anyagi

ráfördítással adott lehetőséget nagy számú fogvatartotti csoportok bevonására.

Fontos és pozitív vonás, hogy a büntetés-végrehajtás vállalt bizonyos közművelődési és közoktatási funkciókat. Ugyanakkor, legalábbis ha treatmentről beszélünk, ennek biztosítani kellett volna az életesélyek valós javulását, versenyképes pozíció elérését a munkaerőpiacon. Ehhez, a nyolcvanas évek realitásait szem előtt tartva, minimum szakmunkás-bizonyítvány, de inkább középfokú végzettség tömeges biztosítása kellett volna. Mindez egy rugalmas, átjárható, a felnőttoktatásnak valós esélyeket biztosító nemzeti képzési rendszer struktúrájában. Ez sajnos nem volt adott, pedig már akkor is fontos kitörési pontot jelenthetett volna a büntetés-végrehajtás számára.

Általánosan elmondható, hogy a treatment jobbtó szándékú elgondolásai szinte mind megjelentek valamilyen formában a magyar büntetés-végrehajtás fejlesztési terveiben, de a következetesen végigvitt és mérhető eredményeket produkáló változtatásokhoz sokkal bővebb intézményi, anyagi, személyi háttér szükségeltetett volna.

Nem célunk, hogy a treatment ideológia igen látványos bukásának okait elemezzük. Kétségtelen, hogy ehhez a szocialisztikus, állami beavatkozást és gondoskodást hangsúlyozó államelmélet és politikai rendszerek háttérbe szorulása, az olcsóbb, kevésbé bürokratikus állam igénye, a neoklasszikus, az elkövető személyével az elkövetett cselekmény súlyát középpontba állító jogfilozófiai iskola előretörése, a visszaesési ráták nem javuló tendenciája, az emberi jogi mozgalmak, amelyek helytelenítették, hogy a hatalom mindenféle agymosási (mármint lélektani) módszerekkel alakítgatja emberek személyiségét.

Mi működik?

A társadalomtudományi kutatások igen hamar reagáltak e kritikára, és a hetvenes évek első felében a korábban a treatment iránt elkötelezett tudományos közvélemény elkezdte ontani a módszer hiábavalóságát bizonyító eredményeket. Ennek értelmében a korábban bölcsek kövéként kezelt természettudományos jellegű módszerekről kiderült, hogy nem, vagy igen korlátozott mértékben alkalmasak prediktív, igazolható (vagy éppen cáfolható) eredmények gyártására, ami természettudományos igényekkel fellépő módszerek esetében azért alapkövetelmény. Különösen nem „ipari méretekben”, pedig a büntetés-végrehajtási alkalmazás tömeges jellegű. Ami mégis mérhető volt, főképp a visszaesési ráta, az azt mutatta, hogy a kezelték és a nem kezelték között nem mutatkozik jelentős különbség. Ebből azt a következtetést vonták le a treatment módszerekkel kapcsolatban, ami a korszak szlogenjévé is vált, hogy „semmi sem működik” (nothing works). Ez az áramlat egyrészt hozzájárult ahhoz, hogy azok a teljesen irreális kívánalmak, amelyeket a büntetés-végrehajtással, illetve az alkalmazott társadalomtudományokkal szemben támasztottak, a helyükre kerüljenek. Másrészt egy ilyen negatívisztikus program nem alkalmas arra, hogy hosszú távon meghatározza egy szervezet működését. A kialakult infrastruktúrát is hasznosítani kellett és a börtönök kezelhetetlenné váltak volna akkor, ha sztenđerdzált emberraktárakként működnek, ami az ortodox neoklasszikus elveket valló büntetés-végrehajtás gyakorlatából következett volna.

Ennek az lett a következménye, hogy a treatment mint mágikus hatalommal bíró

TAPASZTALATCSERE

ideológia megbukott, bizonyos fogalmakat másokkal helyettesítettek. Így a szakmai-tudományos frazeológiában a treatmentet és a reszocializációt⁴ felváltotta a *rehabilitáció* és a *normalizáció*. A medikális modell fogalmai kiszorultak, többé nincs szó a bűnözésről mint patológiáról és kúráról. Kiütve az emberi jogi aggodalmakat, szinte teljesen eltűnt a treatment/rehabilitáció kötelező jellege, elterjedt a *szereződéses forma*, amely a jó magaviseletért és a programokon való aktív részvételért cserébe nyújt privilégiumokat.

Azt figyelhetjük meg, hogy a treatment minden lényeges eleme – ha nem is mint „eszme”, hanem mint pragmatikus gyakorlat – visszaszivárog. Ma a tudományos tanácskozások és cikkek szlogenje ez: mi az, ami működik (what works?).

A határozatlan tartamú szabadságvesztéssel szembeni fenntartások megmaradtak ugyan, de a progresszív – a magatartás függvényében egyre több börtönön kívül töltött időt kínáló – végrehajtási szisztémák, a nyitott börtönök, a feltételes szabadlábra helyezés sokszínű és általános gyakorlata virtuálisan nem különbözik a határozatlan tartamú ítélettől.

A klasszifikáció „veszélyességi értékelés”-ként (risk assessment) tért vissza, és egyes redszerekben (így az élvonalhoz tartozó kanadaiban) kifejezetten sikerágazat. A pszichológiai, kriminalisztikai, szocio-ökonómiai skálák, mérési eljárások predikciós erejének javulása növelte az alkalmazott kutatási módszerkénti felhasználás lehetőségét. A mai rehabilitációs elképzelések alap tétele, hogy bizonyos módszerek működnek és csak bizonyos fogvatartotti csoportok esetében. Emiatt a klasszifikáció a korábbinál is fontosabb szerepet kap.

A programok nagymértékben speciáli-

zálódtak, a nem elég hatékonynak bizonyuló beavatkozási módokat nem alkalmazzzák többé.

Felsorolásszerűen számbavéve a hatékony stratégiákat, ezek közé tartoznak az antikriminális modellezés, a problémamegoldó terápia, a minőségi interperszonális kapcsolatok fejlesztése, a helyi közösségi források felhasználása, a visszaesés megelőzési tréning (kábitószer). A nondirektív terápiák, bizonyos averzív viselkedésmódosító terápiák, az elrettentés és az orvosi modellen alapuló megközelítések.

Jellemző, hogy a munka, a foglalkoztatás is elsősorban rehabilitatív jelleggel bír. A kifejezetten szakképzési programok mellett az alapvetően termelésre orientált tevékenység esetében is a cél inkább a stressz csökkentése, a hatékonyabb kontroll, az életésélyek javítása, és csak másodsorban a profit (ami jó, ha a munkáltatás költségeit képes fedezni). A normalizáció elve szerint mind a képzés, mind a munkáltatás a lehető leghamarabban kötődik a nemzeti oktatási és foglalkoztatáspolitikai rendszerekhez, mint az élet más területein is, kerülni szándékoznak az úgynevezett „börtönspecifikus” megoldásokat.

Meg kell említeni, hogy a treatment „új hullámának” virágzását nem utolsósorban az alkalmazott társadalomtudományi kutatás tette lehetővé. A programok tervezésében, de főképpen azok hatékonyságának, beválásának, gazdaságosságának értékelésében kulcsszerepet kapott a módszertanilag megújult, professzionális kutatás. Ennek alapját – mint az élet más területén is – a nagy mennyiségű empirikus adatot nagy sebességgel elemezni képes technika képezte. A nagyszámú programbeválást értékelő kutatás eredményeinek másodelemzése – metaanalízise – volt az a módszer,

amely e területen az áttörést hozta. Ilyen módon a büntetés-végrehajtási rendszerek döntéshozói mérhető, a társadalom felé kommunikálható és főképp pénzben is kifejezhető érveket kaptak a korábbi, kissé ideológikusak mellé.

Tanulságok

Mi lehet ezen utolsó elméleti hullám „hozadéka” a magyar büntetés-végrehajtás számára? Talán a legfontosabb tanulság, hogy az ideológiai trendek – bármilyenek legyenek is – nem oldják meg a büntetés-végrehajtás gondjait. Világos – mint ezt talán az amerikai büntetőpolitika mélyülő krízise példázza a legjobban –, hogy a büntető igazságszolgáltatás eszközszerkezere még ideális feltételek megléte esetén is csak korlátozott feladatok megoldására képes. A szociálpolitikát, a társadalom egyéb szocializációs ágenseit nem tudja helyettesíteni, illetve ha erre kényszerül, mind a társadalom, mind a büntetés-végrehajtás érdekei sérülnek. A reális célkijelölés természetesen nem mond ellent annak, hogy a börtönrendszer – ha másért nem, hát a társadalom „önvédelme” okán – minél szélesebb rétegeknek nyújtson lehetőséget életésélyeik javítására. A példák azt mutatják,

hogy ennek útja a speciális fogvatartotti csoportokat célzó specializált programok kialakítása. Ennek alapfeltétele a kategorizáció (nem csupán büntetés-végrehajtási, hanem kriminogén, szociális és pszichológiai tényezők fegyelembevételével), a rezsimek további differenciálása (melynek fontos lépése volt az enyhített végrehajtási szabályok bevezetése), valamint a programok folyamatos, empirikus módszerekkel történő utánkövetéses értékelése.

Sajnálatos, hogy a hatékony módszerek a legdrágábbak, és megtérülésük hosszú távú. Ráadásul mind a kategorizáció, mind a specializált programok komoly szellemi tőkét, emberi erőforrás-beruházást igényelnek, történjék az akár belső képzéssel, akár külső források megvásárlásával.

Ha a hatályos jogszabályokat az eddig vázolt átfogó trendek tükrében vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy – bizonyos emberi jogi garanciák kodifikálása mellett – lényeges előrelépés a normalizáció terén történt. A klasszifikáció és a fenti értelemben vett programok lehetőségét, illetve szándékát a jogszabály tartalmazza, de az adott feltételek mellett – a szakképzés kivételével – ezek megvalósulása korlátozott.

Huszár László

Jegyzetek

1. Clemmer, Donald: The prison community. Boston. Christopher Publishing Company. 1940

2. Sykes, Gresham M.: The society of captives: A study of a maximum security prison. Princeton University Press. 1958

3. Goffman, Erving: Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates. Garden City, New York. Doubleday. 1961

4. Megjegyzendő, hogy a „reszocializáció” (mondjuk „visszatársadalmosítás”) jellegzetesen szocialista terminus, oroszról fordítva, az angolszász irodalomban nem ismerik. A szó etimológiáját tekintve ez nem is meglepő, hiszen a pozitív közösség és a negatív (a közösség értékeitől elbitangolt) egyén relációjára utal...

Támogató háttér

A nevelői funkció változásáról

A korszerű bv. rendszerek különböző hangsúllyal, más-más megfogalmazásban, de mindenképpen célul tűzik ki a fogvatartottak társadalmi (re)integrálását. Időről időre fellángol azonban a vita a nevelés, kezelés problémájáról. A BVOP felkérte a bv. intézetek parancsnokait, hogy írják meg véleményüket, emellett regionális konzultációkat szervezett a kérdés megvitatására. Az írásos vélemények és a konzultációk sok megvitatásra érdemes témát hoztak felszínre.

Több esetben előfordult, hogy félreértések akadályozták a közös álláspont kialakítását. Ezek elsősorban abból eredtek, hogy az egyes fogalmakat a résztvevők más-más tartalommal ruházták fel. Hangsúlyozni kell, hogy szó sincs egyelőre a nevelésfejlesztési koncepcióhoz hasonló kiérlelt rendszerről. Ehhez több idő, nagyobb tudományos elmélyültség és még több tapasztalat szükséges. A nevelés gondolata és a nevelők évtizedekre visszatekintve progresszív módon befolyásolták a börtönök működését. Jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az intézetek humanizálódjanak. Nagy tapasztalat halmozódott fel a munka során, amelyet eredményesen lehet alkalmazni. Ez olyan értéke a magyar büntetés-végrehajtásnak, amelyre lehet építeni.

Kulcsszereplők

Megfogalmazódott viszont a félelem attól, hogy az új típusú büntetés-végrehajtás nem tudja kellőképpen adaptálni,

hasznosítani ezeket. Érezhető volt a félelem mögött egyfajta nosztalgia is. Amikor mindent pedagógiai fogalmakkal próbáltunk megmagyarázni, akkor a nevelő mint szakértő ebből, ha helyenként változó mértékben is, de növelhette presztízsét, befolyását.

Egyöntetű volt a vélemény, hogy a nevelők továbbra is kulcsszereplői az intézeti életnek, módosult szerepkörük ellenére. A képzett és szakmai gyakorlattal rendelkező nevelők képesek eredményesen alkalmazni tudásukat. Ehhez meg kell kapniuk a vezetők támogatását.

Szinte mindenütt megfogalmazódott, hogy bizonyos fokig előnyös helyzetben vagyunk, mert *generációváltás* zajlik. A most munkába álló fiatalokat már nem terhelik a régi beidegződések. Számukra a mostani követelmények jelentik a kiindulási alapot, ezért képesek rugalmasan alkalmazkodni. Van azonban ennek hátránya is. Mind a nevelőkre, mind a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó állományra igaz az

a megállapítás, hogy „*tapasztalatlan személyzetnek kell nagy börtönmúlttal rendelkező fogvatartottakkal foglalkoznia*”. A nevelők iskolai végzettsége, felkészültsége megfelel a követelményeknek. A büntetés-végrehajtás erőfeszítéseinek következtében nagy számban szereztek pedagógus diplomát a fiatalok. Az a korosztály, amelyik sokáig és talán még a mai napig is azt az állapotot képezte, amelyre leginkább lehetett építeni, fogyóban van. Közülük sokan magasabb beosztásban dolgoznak, sokan nyugdíjba mentek vagy nyugdíjazás előtt állnak. Az utánpótlás biztosítottak látszik egyrészt az RTF-en végzettek közül, másrészt külső felvételtől. A jelenleg dolgozó nevelők nagy része pedagógiai vagy rendőrtiszti főiskolát végzett. Az utóbbi időben már van példa arra, hogy főiskolát végzett szociális munkások is jelentkeznek.

Szervezeti hovatartozás szempontjából a büntetés-végrehajtási osztályok megfelelő szervezeti keretnek tűnnek a nevelők számára. Problémák a vezető nevelői funkcióval kapcsolatosan merültek fel, elsősorban az alegységvezetők kérdésében. Ezek a gondok azonban a pontos feladatok meghatározásával orvosolhatók.

A gyakorlat igazolta a belső felügyelet és a nevelők egy osztályba szervezését, annak ellenére, hogy ez még öt intézetben nem történt meg. Mindenképpen indokolt a helyzet felülvizsgálata, de nem lenne szerencsés a feltételek hiánya ellenére ebben az öt intézetben is elrendelni a két szakterület összevonását. Nem elvi akadályok, hanem a létszámhelyzet gátolja ezt.

A megváltozott helyzet elfogadása, az ennek megfelelő szemlélet kialakulása a sok egyéb tényezőtől alapvetően attól függ, hogy a nevelők viszonyulása (attitűdje) milyen a kérdésben. A konzultációk

alapján állítható, hogy a nevelők (és vezetőik) túlnyomó többsége tudatában van annak, mi változott feladatkörében. Ez nem lehetett és nem lehet akadálya a változtatásnak. Nehezebb azonban az a kérdés, hogy mindezt érzelmileg hogyan élik meg. Hozzájárul ehhez a problémához, ki milyen szerepet képzel ehhez magának, illetve milyen szerepeket várnak el tőle.

Főként az idősebb korosztályra jellemző, hogy veszteséget érez. Tagjai úgy vélik, a váltás szükségessége megkérdőjelezi eddigi tevékenységüket. Holott mindössze arról van szó, hogy az addigi tevékenységet kell tisztázottabb viszonyok között végezni, és ez bővült újabb feladatokkal. Nagyon fontos szempont, hogy ez az átállás nem lenne lehetséges és zökkenőmentes az előzmények nélkül.

A fogvatartottak jogainak törvényi szintű szabályozása azt is eredményezte, hogy megpróbálják a köteleességek betartása nélkül minél inkább kiterjeszteni és számonkérni ezeket a jogokat a személyzetten. A *panaszjog* érvényesítésének lehetősége többekben permanens védekező attitűdöt alakított ki. Be kell látni, hogy állandó védekezésből legfeljebb jó hivatalnok lehet valaki, de semmiképpen sem úzhet úgynevezett *segítő foglalkozást*. A gyakorlati tapasztalatok is azt mutatják, hogy a törvényi szabályozás és az ezek alapján elkészült házirendek alkalmasak a kötelezettségek és jogok biztosítására. Ezek megfelelő keretet adnak a nevelők tevékenységéhez, és védelmet is nyújtanak a túlzó és jogtalan követelések ellen. Igazolja ezt, hogy felelősségre vonás nagyon ritka esetben fordul elő, azaz a panaszok nagy része nem volt megalapozott.

Talán az egyik legnehezebb attitűdbeli kérdés, bár ez minden segítő szakmánál

fennáll, a *paternalizmus* problémája. A hagyományos nevelői szerep, abból is következően, hogy a fogvatartottakat nem tekintette mentálisan teljesen egészséges embereknek, akiket azonban mindenképpen át kellett nevelni, eleve nagyobb mértékben erősítette a mindenhatóság érzését. Világos, hogy a fogvatartottakhoz képest helyzetünkben adódóan fölérendelt helyzetben vagyunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mi tudhatjuk csak, mi a jó nekik. Be kell látni, ez a hozzáállás még a legjobb szándék ellenére is káros lehet, hiszen akadályozza a fogvatartottakat abban, hogy önállóan oldják meg problémáikat. Ennek ellenére valószínűleg sok esetben továbbra is paternalista módon viselkedünk, ez ebben a helyzetben elkerülhetetlen, de jó, ha ismerjük ennek veszélyeit.

Szintén kényes probléma az *autokratizmus* kérdése. A börtönben végzett nevelői munkában számos olyan helyzet van, amikor nincs rá sem idő, sem mód, hogy kivárujok az együttműködést. Ilyenkor utasításokat kell adni minden magyarázat nélkül, és meg kell követelni azok maradéktalan végrehajtását. Önmagában ez nem okozhat problémát, hiszen az esetek jelentős részében erre azért van szükség, hogy a napi normális életmenetet fenntartsuk. A nevelő koordináló szerepe ezt is tartalmazhatja, nem szükséges és kifejezetten káros azonban minden helyzetben alkalmazni. Ismeretes, hogy a fogvatartottak egymás közti viszonyaiban az erő és a hatalom milyen nagy szerepet játszik. A személyzet részéről tapasztalt hasonló attitűd ezt csak tovább erősíti. Az együttműködés rendkívül *hatalomérzékeny műfaj*. Egyenlőtlen erejű partnerek között nagyon könnyen, szinte észrevétlenül torzul el a helyzet. A fejlődést támogató együttműködés helyett

macska–egér harccá változik. A megoldás nem a tényleges függő viszony elkendőzése, de nem is a kliens érdekeire hivatkozó hatalomgyakorlás, hanem olyasféle kapcsolat ápolása, amelyben a kliens érettebb működését igyekszünk segíteni. Közvetítjük a realitást, amelynek része az is, hogy a segítség valamit el akar érni, és a kedvezményekért teljesíteni kell.

Szoros összefüggésben a paternalizmussal és az autokratizmussal, még mindig észlelhető, hogy *a nevelő úgy érzi, neki kell a fogvatartottak problémáit megoldania*. Az esetek túlnyomó többségében ez nem sikerül. Be kell látni, hogy senki helyett nem lehet a problémáját megoldani, ez a nevelőtől sem várható el. Ami elvárható és ami megtehető, hogy a nevelő segítséget nyújt a hozzá fordulónak problémái megoldásában. Ehhez természetesen az is hozzátartozik, hogy felhívja a fogvatartott figyelmét a problémák léteire, ha azokat még nem ismerte fel. A segítség módja lehet a tanácsadás mellett az ügyintézéshez nyújtott támogatás, illetve a megfelelő szakemberhez irányítás. Ez az attitűd felel meg leginkább annak, hogy a fogvatartottban erősítsük a felelősségteljes magatartást.

Konkrét feladatok

Jelentős következményei vannak annak, hogy a jogszabályok ideológia helyett *konkrét feladatokat* határoznak meg. A segítő foglalkozásokat gyakorlóknál az egész életpályát meghatározhatja, hogy *sikerorientált* vagy *kudarckerülő* lesz a magatartásuk. Ez a személyiségbeli tényezők mellett attól is függ, mit tekintünk sikernek, illetve kudarcnak. Irreális cél esetén (ilyen volt az átnevelés) óhatatlanul kudarcokat lehet el-

szenvedni. Világos cél és feladatmeghatározás esetén, ha az illető a feladatait tisztes-séggel elvégezte, kisebb az esélye a kudarcérzésnek. A jelenlegi viszonyok között azt kell tudatosítanunk, hogy sikeres a nevelő, ha a számára előírt feladatokat a saját szakmája és felkészültsége alapján tisztes-séggel elvégezte. A kötelezettségeken és jogokon alapuló büntetés-végrehajtás egyrészt mérhetővé, számonkérhetővé teszi a nevelői munkát, másrészt megvéd az irreális értékelésektől. Ezek a körülmények nagyobb esélyt adnak arra, hogy a nevelők sikeresebbnek értékeljék saját tevékenységüket.

A nevelői munka akkor is ellentmondásos tevékenység lesz, ha az eddigiekben vállalt attitűdbeli problémákon sikerül úrrá lenni. A nevelő személye különböző érdekek ütközési pontjain helyezkedik el, saját személyisége az az eszköz, amelyet alkalmazhat. A többi segítő foglalkozáshoz hasonlóan ezt a helyzetet el kell viselnie. Ehhez támogatást kell kapnia vezetőitől, és talán szükség lenne *etikai kódexre* is, amely segítene eldönteni, mikor viselkedik helyesen. Ezt az etikai kódexet azonban nem lehet hivatalosan kiadni, a szakmának kell önmagából „kiizzadnia”. Talán a Magyar Börtönügyi Társaság pedagógiai szekciója vállalhatná a feladatot.

Napjainkban ismét feléledt a vita, hogy a nevelő tevékenységét minek nevezzük. A nevelés, a kezelés, a bánásmód, a bv. pedagógia, andragógia-e a helyes fogalom a tevékenység megjelöléséhez. Célszerűbb azonban nem tudományági besorolás, hanem a tevékenység szempontjából vizsgálni a kérdést. Ez szerteágazó tevékenység, mintegy nyolcvan olyan feladatkör van, amelyeket jogszabályok írnak elő, és a nevelőknek el kell végezniük.

A leggyakoribb felvetés az volt, hogy a garanciális végrehajtás számítógéphez kötött *adminisztrátorrá* változtatta a nevelőt. A garanciális jogok érvényesítése és ennek bizonylatolása valóban *többletfeladatot* jelent. Ezt azonban nem szabad pusztán adminisztrációnak tekinteni, hiszen a végrehajtás, ezen belül a nevelés szerves részét jelenti. Hozzásegít például tisztázott viszonyok teremtéséhez, ami növelheti a fogvatartottak bizalmát nevelőjük iránt, hiszen kevésbé van okuk gyanakodni arra, hogy nem törődnek problémáikkal. A nevelői feljegyzések vagy az értékelő vélemények nem tekinthetők pusztán adminisztratív aktusnak, hanem a nevelési program nélkülözhetetlen kellékei. Az *informatikai rendszer* használatbavétele, a betanulás egybeesett az új szabályok alkalmazásával. Rövidebb-hosszabb ideig párhuzamosan folyt a manuális és a számítógépes adminisztráció. A rendszer kezdeti hibái és a kapacitáshiány okozta lassúság okozta azt az érzést, hogy a nevelő adminisztrátorrá vált. Várhatóan az informatikai rendszer a gyakorlati munka során nyert tapasztalatok alapján módosul, tovább könnyítve ezzel az adminisztrációs terheket. Túl azon, hogy az adminisztrációnak nevezett tevékenység a program szerves tartozéka, még egy dolgot nem szabad figyelmen kívül hagyni. A nevelő a bv. alkalmazottja, és a bv. joggal várja el, hogy megfelelően dokumentálja tevékenységét. Ez azonban semmiképpen sem lehet azonos az ellenőrzések során oly sokszor tapasztalt úgynevezett „*papírpedagógia*val”.

Ugyancsak gyakori megállapítás, hogy a nevelői szerep kimerül a *szociális ügyintézésben*. A korábbi koncepcióban – éppen az emberi jogok érvényesülésének egyik elemeként – megjelent az a gondolat, hogy

az előzetes letartóztatott még nem elítélt, ártatlanságát kell vélelmezni, ezért nincs jogunk alávetni a nevelésnek. Az előzeteseknek is voltak ugyanakkor olyan ügyeik, amelyeket el kellett intézni. Ez volt az egyik oka annak, hogy a nevelők mellett szociális ügyintézők (ma szociális előadók) kezdtek el dolgozni. A két szerep összemosódott. Valószínűleg annak következtében, hogy a nevelők kevesen voltak, és az előzetesek ügyeit mindenképpen intézni kellett. A nevelőnek valóban vannak (szociális) ügyintézői feladatai. Ha megfordítjuk a kérdést, és úgy tesszük fel, hogy a nevelési ráhatások érvényesíthetők-e akkor, ha a fogvatartott nem tudja, mi van a lakásával, hol vannak a gyerekei stb., akkor úgy gondolom, egyértelmű a válasz. A leggyorsabb talán úgy lehet ezt a kérdést feltenni, hogy eredményes lehet-e például a munkára nevelés, ha az illetőre biztos munkanélküliség vár.

Szakosodó nevelők?

Megfogalmazódott ugyanakkor, hogy az előzetesek kritikus helyzetében, a bizonytalan álláspont okozta krízisek leküzdésében jelentős a nevelők szerepe. Mindenképpen igaz, hogy más hangsúlyú a nevelői tevékenység az előzetesen letartóztatottak körében. Itt inkább az „itt és most” helyzetek megoldásához kell segítséget nyújtani, míg az elítélteknél a hosszabb távú programok kerülnek előtérbe, de semmilyen elvi különbség nincs a két nevelői szerep között.

További megfontolásra érdemesek azok a felvetések, amelyek azt célozták, hogy a nevelők munkájának könnyítésére, egyes hivatali és adminisztratív aktusok el-

végzésére középfokú végzettségűeket alkalmazunk. Képzésük, átképzésük speciális tematika alapján, a bv. iskolarendszerén belül megoldható.

A nevelői szerep változását idézte elő a nyitás a külvilágra, illetve a *normalizálási törekvés*. Egyre szélesedik azoknak a szervezeteknek, szervezeteknek a köre, amelyek valamilyen módon kapcsolatba kerülnek a fogvatartottakkal, illetve a börtönnel. Az iskolai oktatás, a szakképzés, a kapcsolattartás az önkormányzatokkal, egyházakkal, civil szervezetekkel mind a nevelők feladata. Nagyobb intézetekben akár a teljes munkaidőt is kitöltik ezek a feladatok, ezért továbbgondolásra érdemesek azok az ötletek, amelyek szerint a belső és külső ügyekre különböző nevelők szakosodnának. Változatlan létszámviszonyok mellett ezt csak a nagy intézetek tehetik meg. Ennek eldöntéséhez a parancsnoki hatáskör elegendő. Fennáll viszont annak a veszélye, hogy a munkaterhek nem oszlanak meg egyenletesen, illetve az ügyintézésben elvész az ember.

Régi vita és a mai napig sem eldönthető, hogy a nevelő univerzális szakember legyen-e vagy specialista. A jelenlegi gyakorlat az univerzalitást támasztja alá, ezt tükrözik a munkaköri leírások is. Emögött is valószínűleg a nevelői létszámviszonyok állnak. Minden intézet arra törekszik, hogy a kötelező feladatokat ellássák, a specialisták mentesítése az általános feladatok alól ezt veszélyeztetné. Jelenleg specialistáknak a pszichológusok és néhány esetben az oktatást, közművelődést szervezők tekinthetők. A közeljövőben valószínűleg a helyzet nem változik lényegesen. Megfigyelhető azonban néhány esetben egy követhető *köztes* megoldás, amikor egy-egy nevelőnek speciális képzettsége vagy készsége

van, és ezt az intézetben lévő összes fogvatartott alkalmanként igénybe veheti. Várhatóan a jövőben több specialistára lesz szükség, mivel az egyes programok, tréningek speciális szakértelmet igényelnek. Nem lehet azonban a vitát eldönteni, mert a speciális programok által megteremtett feltételek mellett legalább ugyanakkora szerepe van a nevelővel való folyamatos és személyes kapcsolatnak is.

Több helyszínen szóba jött a *nevelő rendfenntartó szerepének* értelmezése. Az egyes véleményekben keveredtek a közvetlen és közvetett rendfenntartási feladatok. Kézenfekvő, hogy a belső életet irányító és szervező bv. osztályok munkatársai, a nevelők és a felügyelők azonos mértékben felelősek a rend fenntartásáért. A mérték valóban azonos, nem azonos azonban az a mód, ahogyan ezt elérik. A felügyelők elsősorban direkt eszközöket (ellenőrzés, utasítás, szemle) alkalmaznak. A nevelők feladata a fogvatartottakkal, problémáikkal való foglalkozás, az igénybe vehető feltételek szervezése, illetve biztosítása. Ilyen módon közvetett módon járulnak hozzá a rend fenntartásához. Félreértése a felelősségnek és a munkaterhek indokolatlan emelését jelenti, ha az intézetekben ettől eltérnek. Természetesen ez nem menti fel a nevelőket az alól, hogy bemenjenek a zárkákba, figyelemmel kísérik a körleten zajló életet, és – ha szükséges – beavatkoznak. Rendfenntartó kötelezettségét (ugyanúgy, mint a neveléssel kapcsolatos feladatait) mindenki akkor látja el legjobban, ha elvégzi azt, ami a dolga. Túl ezen, mindenkinek (így a nevelőknek is) a szolgálati viszonyból eredően a biztonságot érintő kérdésekben megvannak az előírt feladatai. Speciális eset, amikor a vezető nevelő munkaköri leírásából következően vezeti, szervezi a belső felügyelet

munkáját. Talán másképpen is kellene nevezni ezt a beosztást, megkülönböztetve a többi nevelő munkáját irányító valódi vezető nevelőtől.

Változó szerepek

A hagyományos „beavatkozó” szereppel egyre egyenrangúbbá válik a nevelő „szervező” szerepe. Ez teljesen természetesen adódik a feladatok változásából, hiszen segítsérről, erőforrásokról igénybevételek lehetségévé tételéről szólnak a jogszabályok is. Többen ezt úgy fogalmazták meg, hogy a nevelő szolgáltatást nyújt a fogvatartottaknak. Ha a szolgáltatást a humán szolgálatok által nyújtott ellátási formákra értjük, akkor talán arról van szó. A szolgáltatás mögött azonban mindig két fél szabad választásáról van szó, ahol a felek szabadon dönthetnek arról, hogy nyújtsák, illetve igénybe vegyék-e a szolgáltatást. A bv. nem mérlegelheti, hogy kívánja-e adni az igénybevételei lehetőséget, ezért nem célszerű a nevelő szolgáltató szerepét hangsúlyozni.

Javasolták, hogy a nevelő szerepe a menedzseréhez legyen hasonló. A menedzser tevékenysége az üzleti vállalkozásokban valóban hasonló ahhoz a feladatkörhöz, amelyet a nevelőnek el kell látnia, ösztönözi, irányítja, szervezi a tevékenységet, meghatározott cél érdekében. A nevelői szerepet valószínűleg legkönnyebb az úgynevezett *segítő foglalkozások* körébe sorolni. A tevékenység alapvetően a szociális munka keretei közé illeszkedik. A nevelő a jog, a pedagógia, a pszichológia határterületein tevékenykedik. Ő a fogvatartottak emberi problémáival foglalkozik. Ezek a problémák összetettek, a nevelő feladata a megbomlott egyensúly okainak feltárása, értelmezése és a beavatkozás.

TAPASZTALATCSERE

A nevelő tevékenységének célja: *a fogvatartott (csoport) viszonyrendszerének, magatartásának támogatása, nagyfokú tudatossággal; a változást vállaló fogvatartott és a változtatást akaró problematikus környezet egymáshoz illesztése.* Ez a modell egyaránt alkalmazható a börtönön belül és kívül.

A nevelő tevékenységének színterei három területre csoportosíthatók, természetesen csak didaktikai szempontból. A nevelő nem nyugodhat bele abba, hogy a fogvatartott passzívan viselje a reáért büntetést. Nem lehet megvárni, hogy önként jelentkezzen valamilyen programra. Aktívan fel kell tárnia, ha problémát észlel, és a rendelkezésére álló eszközökkel ösztönöznie kell a fogvatartottat annak megoldására. Ehhez az szükséges, hogy a fogvatartott megkapja az előírt és általa igényelt felvilágosításokat saját helyzetét és lehetőségeit illetően. A megfelelő ösztönzési módszer kiválasztásához, a probléma megoldásához nélkülözhetetlen a fogvatartott megismerése. A fogvatartott együttműködésével kialakított nevelési program vállalásához, a részvétel fenntartásához, a program sikeréhez nélkülözhetetlenek az egyes ösztönzési formák. A tapasztalatok szerint a pozitív menedzselés módszere a fogvatartottak nagy részénél eredményesen és hatékonyan alkalmazható.

A nevelői szerepeknél már szó esett a szervezői szerepről. A szervező tevékenység lényege a feltételek, a szükséges erőforrások igénybevételi lehetőségének megteremtése. A 6/1996. IM-rendelet nevelésre vonatkozó fejezete tartalmazza azt a módot, ahogyan és amely erőforrásokat igénybe lehet venni. A szervező tevékenység körébe tartozik a feltételek variálása a nevelési program végrehajtásának külön-

böző fázisaiban. Ebbe a körbe tartozik a foglalkoztatás, különösen az egyes képzési, önképzési formák biztosítása mellett a szabadidős lehetőségek megteremtése, a kulturális és sporttevékenység. Igen fontos területe a szervezésnek a hozzátartozókkal való kapcsolattartás elősegítése, illetve bonyolítása. Szintén ebben a körben értelmezhető az *idő strukturálása, a napi és heti rendszeresség.* Szervező tevékenységet igényel a fogvatartottak anyagi, egészségügyi ellátása, így például a *vásárlás* megszervezése, vagy a szabaduló ruhával, segéllyel történő ellátása. Ismert, hogy a fogvatartottak *zárkába helyezése, csoportosítása* milyen nehéz és naponta ismétlődő szervezési feladatot jelent. A külső szervekkel való kapcsolattartás is számos szervezési feladatot igényel.

A nevelőt állami alkalmazottként hivatali kötelezettségek is terhelik. Az esetek nagy részében az ő feladata a fogvatartottakkal kapcsolatos *hivatalos eljárások* (kérelem, fegyelmi stb.) figyelemmel kísérése, végzése és regisztrálása. Feladatai közé tartozik a hivatali döntések, utasítások közvetítése a fogvatartottaknak, ideértve felvilágosításukat is a jogorvoslati lehetőségekről. Adott esetben a fogvatartott képviselőjeként segít intézni annak ügyeit. Eljár a különböző hivataloknál. Ebbe a körbe tartoznak az adminisztratív feladatok mellett mindazok, amelyek a szolgálati viszonyból eredeztethetők (törzsfoglalkozás, gyakorló riadó, lövészet, értekezlet stb.). A feladatok ismeretében mindenképpen időszerű megvizsgálni, hogy legalább a státusok belső átcsoportosításával milyen mértékben lehet a létszámot növelni.

Viszonylag kevés szó esett a nevelők és a többi szakterület kapcsolatáról. Egyetértés volt abban, hogy a bv. nevelési felada-

tainak megvalósítását nem lehet csak a nevelőkre hagyni. Szükség van arra, hogy minden szakterület, elsősorban szakfeladatok maradéktalan ellátásával, járuljon hozzá a nevelési feladatok megvalósításához. Annak érdekében azonban, hogy mindenki tudja, mit és miért csinál, további felvilágosító munkára van szükség.

Sugallt emberkép

A nevelők funkciójának változása szoros összefüggésben van a fogvatartottak jogi helyzetének és összetételének változásával, a törvények által sugallt emberképpel. A hagyományostól eltérően a jogszabályok alapvetően mentálisan egészséges fogvatartottakat feltételeznek, akik felelősek saját sorsukért. Természetesen lehetséges, hogy személyiségük korrekcióra szorul. A feladat ekkor is azonos, az egyén és a szociális környezet harmonizációjának segítése, adott esetben anyagi vagy terápiás eszközökkel is. A fogvatartottnak joga van a szabadulás utáni beilleszkedésre, a normális élet esélyére. Éppen ezért joga van élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a büntetés tartama alatt ennek érdekében a társadalom ad számára. Ez a jog minden állampolgárra, így a fogvatartottakra is egyetemlegesen vonatkozik, függetlenül attól, hogy elítélt vagy előzetesen letartóztatott. Ezek az alapvető emberi és alkotmányos jogok csak törvényben korlátozhatók, és csak a büntetés-végrehajtáshoz szükséges mértékben.

Ez a megváltozott helyzet a fogvatartottak körében azt a sok esetben téves hiedelmet keltette, hogy csak jogaik vannak, kötelezettségeik nincsenek. A nevelőkre hárult az a feladat, hogy felvilágosítással,

magyarázattal és a napi munka során tanúsított magatartásukkal tudatosítsák a kötelezettségeket és jogokat. Ez a folyamat nem zökkenőmentes, mert a személyzet körében is tapasztalható volt a bizonytalanság ebben a kérdésben. Az eligazodáshoz mind a nevelők, mind a fogvatartottak számára segítséget nyújtott a konkrét panaszokkal kapcsolatos egyöntetű állásfoglalás. Erősítette ezt, hogy a különböző, bévén kívüli fórumok (ombudsman, ügyészség) állásfoglalásaikkal segítettek kialakítani a helyes arányokat. Egyöntetű volt az a vélemény, hogy a fogvatartottak elszegényedése, szociális körülményei ellehetetlenülése nehezíti a nevelők munkáját. Egyre nehezebb feladat a szabadulás utáni időre lakhatást és munkát szerezni, így kétséges, hogy folytathatók-e a börtönben megkezdett pozitív folyamatok.

Az elszegényedés a börtönben is jelentős különbségeket eredményez. Egyre többször észlelhető, hogy a „gazdag” rab megvásárolja rosszabb helyzetű társa „szolgáltatásait”. A napi élet szervezése, a kiszolgáltatottság megelőzése érdekében mindinkább oda kell figyelni erre a jelenségre.

Jelentősen megváltozott a nevelés szempontjából az *előzetesen letartóztatottak* helyzete. A továbbiakban már nincs értelme annak a kérdésnek, hogy kell-e, lehet-e őket nevelni. A velük való foglalkozás határait, lehetőségeit a nehezen befolymozható idő és a büntetőeljárás kapcsolatos egyes rendelkezések és események határozzák meg.

Bebizonyosodott, hogy a fogvatartottak túlnyomó többsége hajlandó és képes az önkéntes jogkövetésre. Erre a nevelő nyugodtan építhet, különösen akkor, ha a pozitív menedzselés módszerét is alkal-

mazza. Nem szabad azonban elfelejteni a fogvatartottak és a bv. személyzete számára sem, hogy a háttérben mindig ott áll az egész bv. szervezet, amely képes az önkéntesség hiányában is fenntartani – akár erőszakos eszközökkel is – az intézet rendjét és biztonságát. Nem érdekük azonban sem a fogvatartottaknak, sem a büntetés-végrehajtásnak, hogy ez bekövetkezzék.

A fogvatartottak *fegyelmi helyzetét* értékelve megállapítható, hogy az intézetekben a működéshez szükséges rend uralkodik, annak ellenére, hogy egyre kevesebb fegyelmi határozatot hoznak. Nem lehet előre látni, hogy az új fegyelmi szabályok milyen hatással lesznek a fegyelmi helyzetre. Valószínű azonban, hogy az intézetek rendje sokkal több tényezőtől függ, mint a fegyelmi felelősségre vonások gyakorisága és szigorúsága.

Európaiság

Gyakori hivatkozási és viszonyítási alap az úgynevezett „európaiság”. Használtuk ezt a fogalmat anélkül, hogy definiáltuk volna. Tudomásul kell vennünk, hogy nincs egységes európai gyakorlat. A különböző országok bv. rendszerei az adott ország bűnözési helyzetét, gazdasági, kulturális, társadalmi állapotát tükrözik. Mindenre lehet példát és ellenpéldát mondani. A kérdés tehát inkább úgy tehető fel, hogy a jelenlegi szabályozás és gyakorlat megfelel-e az Európa Tanács ajánlásainak. A szabályozás már közelít az ajánlásokban megfogalmazottakhoz, a gyakorlat még elmarad attól.

Az európaiság egyszerűen azt jelenti, hogy közelítünk egy meghatározott irányzat által kidolgozott racionális végrehajtási formához, amelyeket az európai börtön-

szabályok tartalmaznak. Sok esetben felületes a normák ismerete. Jól példázza ezt a férőhely meghatározásánál gyakran emlegetett „ideál”, hogy az európai normáknak megfelelően 3, illetve 4m² mozgástér jár egy-egy fogvatartottnak. Az európai börtön-szabályokban sehol nem szerepelnek ezek a számok. Csak annyit ajánlanak, hogy „*kellő figyelmet kell fordítani a klimatikus körülményekre és főként az egy főre jutó légköbméterre, az ésszerű mozgástérre, világításra, fűtésre, szellőzésre*”.

Világszerte vitát okoz, hogy a tevékenységet nevelésnek vagy kezelésnek hívjuk-e. Ezzel kapcsolatban is sokszor anélkül használjuk, illetve változtatjuk a fogalmakat, hogy meghatároznánk, melyiken mit értünk.

H. H. Tulkens idézi ezzel kapcsolatosan az európai börtön-szabályok magyarázó memorandumát: „*Eltávolodtunk azoktól a rezsimektől, amelyeknek a célja kifejezetten az elítéltek magatartásának és viselkedésének megváltoztatása, s közeledünk olyan modellekhez, amelyek a társadalomba való sikeres visszatérés kilátásait javító szociális készségek és személyes erőforrások fejlesztésén alapulnak.*”

A magyar szóhasználatban a mondat első fele a hagyományos nevelés fogalmát takarja, a második pedig a korszerűbb pedagógiai felfogást. Fel kell azonban hívni a figyelmet, hogy mindkét esetben csak a kliens személyiségét kívánjuk formálni, elmarad a szociális aspektus. Véleményem szerint a magyar gyakorlatban a szociális munka korábban bemutatott kontextusában célszerű a nevelő tevékenységét elhelyezni, értelmezni. E szerint a nevelői tevékenység olyan szociális munka, amely az elítélt társadalmi beilleszkedését nem kizárólag személyiségének megváltoztatá-

sával kívánja elősegíteni, hanem azoknak a neuralgikus pontoknak a megkeresésével, amelyek akadályozzák az adekvát alkalmazkodást. Az alkalmazkodási probléma lehet egyszerre pszichés és szociális. Az ember és környezete kényes egyensúlyban van, ezért az egyoldalú beavatkozás következményei kiszámíthatatlanok, bármely oldalon. A fő feladat tehát nem a beavatkozás, hanem a támogató háttér biztosítása, amely ösztönzi és lehetővé teszi az elítélt számára saját helyzetének felismerését, felmérését, és együttműködési készségét a probléma megoldásában. Ha ez a helyzet előáll, alkalmazhatók a direkt vagy indirekt pedagógiai akciók, illetve a kísérletek a szociális körülmények megváltoztatására.

Álláspontom szerint nekünk a hazai realitásokból kell kiindulni. Az európai börtön szabályok megalkotói valószínűleg meglévőnek tekintették a jóléti államok akkori fejlett szociálpolitikai támogató rendszerét, ezért hangsúlyozták a szociális készségek fejlesztését és a személyes erőforrások jelentőségét. Nálunk viszont hiányzik ez a támogató rendszer, és ezt nem

lehet figyelmen kívül hagyni. Nem elég a beilleszkedéshez, ha valaki például hentes képesítést szerez és emellett elvégez egy álláskereső tréninget. Hozzá kell ahhoz is segíteni, hogy alkalma legyen bemutatni képességeit. Például be kell ajánlani egy húsüzembe. Ez már nem feltétlenül a bv. nevelő feladata, de a teljes képhez ez is hozzátartozik, és feladat lehet a pártfogó vagy a munkaügyi központ ez irányú tájékoztatása, a közvetítés a hivatal és a szabadulás előtt álló fogvatartott között. Tehát nem ugyanazt jelenti a szociális munka és a szociális ügyintézés, a két fogalom nem helyettesíthető egymással. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a kezelés, a nevelés vagy a szociális munka egyike sem értéke-sebb, vagy kevésbé értékes tevékenység. Egyszerűen csak különböző szempontú és célú megközelítések. Nincs annak semmi akadálya, hogy továbbra is a nevelés szót alkalmazzuk. Ezt diktálják hagyományaink, a jogszabályok is a nevelés fogalmát használják. A fontos, hogy ugyanarról beszéljünk.

Garami Lajos

Külső kontroll

Büntetés-végrehajtás a jogharmonizáció tükrében

Több mint hat és fél év telt el azóta, hogy a Magyar Köztársaság aláírta az Emberi Jogok Egyezményét és annak kilenc kiegészítő jegyzőkönyvét. A ratifikációval Magyarország – mint az egyezményt elfogadó valamennyi ország – azt a kötelezettséget vállalta, hogy az abban meghatározott emberi jogokat olyan módon biztosítja a joghatósága alatt állóknak, ahogyan azt az egyezmény előírja. A ratifikálásra olyan időpontban került sor, amikor a magyar jogrendszert még nem sikerült minden vonatkozásban maradéktalanul összhangba hozni a strasbourgi jogelvekkel, az ebből adódó diszharmónia feloldása a jogalkotás feladata.

Belső jogunk és a nemzetközi kívánalmak közötti összhang mielőbbi megteremtését az e körben érvényesülő kontroll is indokolja. Az európai egyezmény tiszteletben tartását ellenőrző nemzetközi kontrollmechanizmus – az Európai Emberi Jogi Bizottság és az Európai Emberi Jogi Bíróság – ugyanis a tagállamokat elmarasztaló határozatok hozású során keresztül korrigálta és korrigálja az egyezményben részes országokban történt jogsértéseket, és feloldja az egyezmény és a belső jogrendszer közötti esetleges diszharmóniát. A jogharmonizáció keretében végbemenő jogalkotási reform átfogja a büntető anyagi és eljárásjog, valamint a büntetés-végrehajtási jog egészét. A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése, hazánkban a nemzetközi emberi jogi egyezményekhez történő csatlakozása szükségképpen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi

büntetés-végrehajtási jogi alapelveknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. Jogállam nem képzelhető el korszerű *büntetés-végrehajtási jog* nélkül. Ezen felismerés vezetett a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú tvr.-t módosító 1993. évi XXXII. törvény megszületéséhez, amely a büntetés-végrehajtás szabályozásában figyelembe vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait, igazodott a nemzetközi kötelezettségvállaláshoz, az európai büntetés-végrehajtási normákhoz. E törvényi módosítással a büntetés-végrehajtási jog napjainkban is tartó, teljes körű reformja vette kezdetét, amelynek eredménye a nemzetközi kívánalmaknak megfelelő korszerű büntetés-végrehajtási jogi szabályozás megszületése.

Korszerű büntetés-végrehajtás elképzelhetetlen megfelelő *garanciális háttér*, a végrehajtás törvényességére is kiterjedő, nemzetközi és hazai garancia- és kontrollrendszer nélkül. Megemlítendő a Magyar Köztársaság tekintetében az 1994. március 1-jén hatályba lépett, Strasbourgban 1993. február 9-én aláírt a *Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény* betartásán örökösödő kínzás elleni bizottság (CPT), amely az egyezményben foglaltak hatályosulását a tagállamokban rendszeres és ad hoc látogatások útján ellenőrzi.

A büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszerben a nemzetközi szervezetek által gyakorolt külső kontroll mellett hozzátartozik az ügyészségi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulás lehetősége, a társadalmi ellenőrzés, az elítéltek, illetve a büntetőeljárás kényszerintézkedés hatálya alatt álló személynek az a joga, hogy az ombudsmanhoz, valamint a nemzetközi szervezetekhez forduljon.

Törvényességi felügyelet

Az *ügyészi törvényességi felügyelet* a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer meghatározó részét képezi. A végrehajtásban különféle ágazatokhoz tartozó szervek működnek közre – rendőrség, bv. intézet, bírósági bv. csoport, gazdasági hivatal, hivatásos pártfogók, karitatív szervezetek –, a büntetési célt szolgáló törvényességi követelmények érvényesülését viszont sajátos jogkörénél fogva egyedül az ügyészség képes felügyelni. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete kiterjed valamennyi büntetés, büntetőjogi intézkedés, büntetőeljárás kényszerintézkedés, valamint az ide-

genrendészeti őrizet végrehajtásának törvényességére. A bv. felügyeleti ügyészi munka az ügyészi tevékenység azon területe, amely a közelmúlt jogalkotásának következményeként – a nemzetközi követelményekre is figyelemmel – jelentős változáson ment keresztül. E körben olyan hagyományos ügyészi feladatról van szó, amely egyidős magával az ügyészséggel, az ügyészeknek ugyanis kezdettől fogva a vádképviselet mellett az egyik legfontosabb feladata a fogva tartások felügyelete és az ezzel összefüggő jogorvoslatok intézése. Már az 1871. évi XXXIII. törvény cikk – amely hazánkban az első egységes ügyészi szervezetet teremtette meg – a királyi ügyészség feladatává tette az előzetes tartóztatás, a vizsgálati fogság és a jogerős ítélet foganatosításának ellenőrzését.

A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete egyrészt azt jelenti, hogy érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, hogy sajátos helyzetükben több hátrány ne érje őket, mint ami a törvényből és a bíróság határozatából következik – hiszen a fogvatartott nem teljesen jogfosztott személy, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem a büntetés-végrehajtási jogviszony alanya –, másrészt gondoskodni kell a többi ember, a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy az ítélet valóban kerüljön végrehajtásra, még hozzá a jogerőre emelkedést követő lehető legrövidebb időn belül. Fontos követelmény, hogy ne maradjon el egyetlen büntetés, illetve büntetőjogi intézkedés végrehajtása sem, mert különben az egész büntetőeljárás célját és értelmét veszti.

A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete tehát együttesen jelenti az állampolgárok, az elítéltek jogvédelmét, valamint az állami büntetőigény érvényesülésének eszközét. A törvényességi felügyelet feltételezi a *rendszeres, a soron kívüli, vala-*

mint a szükség szerinti ellenőrzést, vizsgálatot, adott esetben a haladéktalan intézkedési, illetve indítványozási jogosultságot. A nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják – például Franciaország, Németország, Lengyelország, Ukrajna, Oroszország és Szlovákia esetében –, hogy a büntetés-végrehajtás, illetve annak törvényességi felügyelete vitathatatlanul ügyészi feladat.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai börtönszabályokról szóló ajánlása I/5. pontja rámutat, hogy „A foglyok személyi jogainak védelmét, különös tekintettel a fogva tartás mértéke végrehajtásának törvényességére, ellenőrzéssel biztosítani kell, az ellenőrzést úgy kell megoldani, hogy – igazodva a nemzetközi szabályokhoz – egy olyan jogi hatóság vagy más, megfelelően kialakított testület, amely nem tartozik a börtönigazgatósághoz, felhatalmazás alapján rendszeresen látogatja a foglyokat.” Az ügyészség az az apparátus, amely ajánlásában is megfogalmazott, a büntetés-végrehajtást övező külső garancia- és kontrollrendszer – sajátos eszközei és módszerei révén – a leghatékonyabban gyakorolhatja.

Ezt ismerte el a Kínzás Elleni Bizottság 1994 novemberében Magyarországon tett látogatása során, amikor a kormányhoz eljuttatott jelentésében hangsúlyozta, hogy a büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyelet jelentősen hozzájárulhat a bántalmazás megelőzéséhez, ezért javasolta, hogy az ügyészi munka ezen területe kapjon kiemelt hangsúlyt.

Bv. bírói eljárás

A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszeréhez hozzátartozik a bírósághoz fordulás lehetősége. E körben kiemelendő, hogy az 1993. évi XXXII. tör-

vény jelentős mértékben bővítette a bv. bíró hatáskörét, változott eljárásának szabálya, általánossá vált – már az Alkotmánybíróság megelőző döntése folytán is – a határozata elleni fellebbezés lehetősége, bizonyítás felvétele esetén köteles tárgyalást tartani. A bv. bíró – aki nem a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét látja el, hanem sajátos jogorvoslati, igazgatószolgáltató fórum – döntési jogköre az új szabályozás folytán büntetés-végrehajtási ügyekben igen széles körű lett, határozatai ellen egyes kivételes esetektől eltekintve az ügyész, az elítélt és a védő egyaránt élhet a jogorvoslat jogával. Ezzel hazánk e téren felzárkózott a világ élvonalához. A bv. bíró előtti eljárásban – a tárgyalás esetét kivéve – az ügyész részvétele ugyan nem kötelező, azonban az országos gyakorlat szerint az ügyészek más feladataik mellett igyekeznek minél több bv. bírói meghallgatáson részt venni. Figyelemmel arra, hogy a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján a jogerős bv. bírói határozat semmilyen további jogorvoslattal nem támadható – és egyes jogalkalmazási kérdésekben a bírói gyakorlat sem egységes –, ezért alapvető törvényességi jelentőségű, hogy a bv. felügyeleti ügyészek az indítványtételi, valamint a jogorvoslati jog gyakorlása útján segítsék az egységes bírói gyakorlat kialakulását, akadályozzák meg az esetleges törvénysértő bv. bírói határozatok jogerőre emelkedését.

Ombudsmanhoz fordulhat

A büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszerhez a világ nem egy országában hozzátartozik az elítéltnak – mint embernek – az ombudsmanhoz fordul-

lasi joga, valamint a társadalmi ellenőrzés. Már előjáróban le kell azonban szögezni, hogy ez a két kontroll tartalmában és minőségileg is más, mint az ügyészi törvényességi felügyelet. Több országban működik ombudsman, aki büntetés-végrehajtási jogi szempontból az emberi jogokkal kapcsolatban szintén panaszforum feladatát látja el, azonban csak egyedi ügyekben, ha a jogsértés tudomására jut, vagy ha az elítélt hozzá fordul. Ha az eljárás folyamatban van, meg kell várnia, amíg a jogorvoslati lehetőséget kimerítik. Csak szükség esetén tart ellenőrzést, tehát nem rendszeresen, ami pedig már nem tekinthető felügyeletnek. Zömmel csak az egyéni sérelmet tudja kivizsgálni, így megelőző hatás is kevésbé fűződik hozzá. Kezdeményezhet kivizsgálást, orvoslást a megfelelő jogosítványval rendelkező hatóságnál. Így például több országban tapasztalat, hogy az ombudsman a panaszokat, kérelmeket általában megküldi kivizsgálásra a büntetés-végrehajtási szervhez, illetve feletteséhez, vagy az ügyészségnek, hiszen a kivizsgáláshoz speciális ismeretekre, szakértelemre van szükség. Az ombudsman nem vehet speciális szakismeret, módszerek, eszközök hiányában általános megelőző, feltáró vizsgálatokat, nem jár ellenőrzésre a vizsgált szervnél, nem látja át működésének egészét, nem részese a büntető felelősségre vonás folyamatának. A kérelmek túlnyomó többsége pedig éppen a büntetőeljárás folyamatából származtatható. Az ombudsman szerepe tehát nem törvényességi felügyelet, hanem emberi jogi fórum. E kettő mást jelent, egyik sem pótolhatja a másikat. Általánosságban véve „közvetítő” jogvédelemnek nevezzük. Ajánlásának jogi következménye nincs, inkább csak erkölcsi ereje. Az ombudsman, illetve aho-

gyan hatályos törvényeink nevezik, az országgyűlési biztos feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszásságokat kivizsgálta, és orvoslásuk érdekében intézkedéseket kezdeményezzen.

Az országgyűlési biztos eddigi működése alatt több vizsgálat érintette a büntetések és az intézkedések végrehajtásának kérdéskörét is. A vizsgálatok megállapításainak zöme összhangban volt az ügyészi törvényességi felügyelet eddigi tapasztalataival, azokat lényegében megerősítette, előfordultak azonban olyan ajánlások is, amelyekkel kapcsolatban fenntartások fogalmazódtak meg.

Így például a közelmúltban lefolytatott ombudsmani vizsgálatok egyike volt a ki-rendelt védővel rendelkező fogvatartottak védelemhez való jogának érvényesülésével kapcsolatban végzett ellenőrzés. A vizsgálat megállapítása szerint a fogvatartott e jogának érvényesülése igen sokszor azért formális, mert a fogvatartott és védője között hiányzik a teljes körű védekezéshez szükséges kapcsolattartás. A fenti alkotmányos visszásság okát az országgyűlési biztos a hatályos jogszabályi előírások hiányosságaiban, valamint a védők és a hatóságok köteleltségmulasztásában határozta meg. A jelentés végkövetkeztetése gyakorlatilag azt a helyzetet tükrözte, amellyel kapcsolatos problémákra az ügyészi vizsgálatok már több ízben rámutattak, sürgetve a tapasztalt hiányosságok felszámolását. A Legfőbb Ügyészség már 1989-ben országos vizsgálat tárgyává tette a büntetés-végrehajtási intézetekben az előzetes letartóztatások végrehajtásának, ezen belül a fogvatartottak büntetőeljárásai jogai biztosításának törvényességét. A vizsgálat feltárta, hogy a ki-rendelt védők kapcsolattartása az előzete-

sen letartóztatottakkal nem felel meg a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, a védelemhez való jog a kirendelt védők mulasztásai miatt nem kellően érvényesül. Hasonló megállapítást tett az 1991 végén elvégzett ügyészi munkatervi vizsgálat, amely a bv. intézetek mellett már kiterjedt a rendőrségi fogdákból foganatosított előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességére is. A vizsgálat rámutatott arra, hogy a kirendelt védők még a fiatalok fogvatartottakkal kapcsolatban sem tesznek eleget eljárási kötelezettségüknek, az esetek zömében nemcsak a fogva tartó intézményben, de a tárgyaláson sem veszik fel a kapcsolatot a fogvatartottakkal, a terheltek jó része nem is ismeri kirendelt védőjét. A vizsgálat kapcsán az ügyészi szervek felhívták a tapasztalt hiányosságokra az érintett szervek figyelmét, a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket megtették. Sajnálatos azonban, hogy kirendelt védők hozzáállásában a mai napig érdemi változás nem tapasztalható. A védekezéshez való jog érvényesülése kapcsán tapasztalt problémák megszűnését a jogszabályi változásoktól lehet várni. Ezek között szerepelhet a terhelte védekezéshez való jogának érvényesülését biztosító eljárásjogi garanciák bővítése – a büntetőeljárás törvény kodifikációja során –, a kirendelt védőkkel szemben támasztott követelményrendszer pontos kimunkálása, a védői kötelesség teljesítésének elmulasztása esetére irányadó szankcionálás szabályainak kidolgozása, ezzel párhuzamosan a kirendelt védő díjazásának felülvizsgálata.

A vizsgált körben az ombudsman és az ügyészség megállapításai egybeesnek, az országgyűlési biztosi ellenőrzés az ügyészi tapasztalatokat megerősítette. Volt azonban a vizsgálat kapcsán egy olyan kérdés, amellyel kapcsolatban az ombudsmani

ajánlás vitathatóságát kell hangsúlyozni. Az országgyűlési biztos ugyanis a vizsgálat kapcsán érintett egyik büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának indítványozta, hogy a jövőben ne fogadjon be az intézetbe olyan személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedés hatálya alatt álló személyt, akinek az ügyészi rendelvénye a védője nevét nem tartalmazza. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet (Bv. Szabályzat) 234. § (1) bekezdése értelmében a bv. intézet az előzetesen letartóztatottat a bíróság végzése alapján kiállított értesítés, továbbá a tárgyalás előkészítése során hozott határozatig az ügyész, azt követően a bíróság rendelkezése alapján fogadja be. A rendelvény tehát a befogadás jogszabályi feltétele, a befogadás alapjául szolgáló olyan irat, amelynek hiányában a Bv. Szabályzat 234. § (3) bekezdése alapján nem kerülhet sor befogadásra. Amennyiben tehát az illetékes ügyész vagy a bíróság a rendelvény kiállítását elmulasztja, az intézetnek a befogadást meg kell tagadnia. A hatályos jogszabályi rendelkezések az ügyészi, bírói rendelvény tartalmára nézve nem tartalmazzak előírást. A védő nevének feltüntetése a rendelvényen garanciális okból, a védekezéshez való jog érvényesülésének segítése érdekében valóban indokolt, az szerepel is a rendszerezett – és az új jogszabályi rendelkezésekre figyelemmel átdolgozott – ügyészi nyomtatványokon. Szükséges, hogy a rendelkezési jog gyakorlója a fentiek szem előtt tartásával feltüntesse a rendelvényen a terhelte védőjének nevét, azonban ennek elmulasztása – a konkrét jogszabályi előírás hiányára figyelemmel – jogszabálysértést nem eredményez, a bv. intézet ennek hiányában a befogadást nem tagadhatja meg.

Társadalmi ellenőrzés

A büntetés-végrehajtás külső kontrolljának sajátos formája a társadalmi ellenőrzés. E körben is hangsúlyozni kell, hogy a társadalmi ellenőrzés – amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogvatartottakat érinti – nyilvánvalóan nem oldhat meg komoly büntető anyagi, eljárási vagy végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket. Különösen nincs abban a helyzetben, hogy a feltárt visszasságokat azonnal orvosolja, azonban a problémákat a szakértelemmel rendelkező hatóságokhoz továbbíthatja. A társadalmi ellenőrzés ezekben az esetekben nemigen tud szakszerűen állást foglalni, intézkedni, azonban mindenkinek – így az elítélteknek is – segít, ha jelzi az ügyészi törvényességi felügyeletnek vagy más joghatóságnak a feltárt problémát. Szerepe elsősorban a büntetés-végrehajtási intézet és a környezet kapcsolatának erősítése, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének segítése.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a társadalmi kontroll – hasonlóan az ombudsmanhoz – nem lehet felügyelet, nem büntető vagy egyéb hatóság. A felügyelet kifejezés helyett az *ellenőrzés* szó a pontos, mert a felügyelet szoros időközönkénti, rendszeres, de a soron kívüli, szükség szerinti azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi intézkedési jogosultságot jelenti. Társadalmi ellenőrzéssel egyébként is azokban az országokban lehet találkozni, ahol a bv. szervezet az ügyészséghez tartozik és az ügyészség operatív és igazgatási büntetés-végrehajtási feladatokat is ellát. Magyarországon az ügyészség nem ezt, hanem a törvényességi felügyeletet látja el a büntetés-végrehajtási szervektől független joghatóságként.

A hatályos jogszabályi rendelkezések körében a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 13. § (1) bekezdése kimondja, hogy a bv. szervezet a jogszabályok keretei között együttműködik a fogva tartás körülményeinek figyelemmel kísérésére, a szabadulás után a társadalomba való beilleszkedés segítésére, a karitatív tevékenység végzésére, továbbá az egyéb büntetés-végrehajtási feladatok támogatására alakult börtönmissziókkal és társadalmi szervezetekkel, az ilyen tevékenységet ellátó egyházakkal, alapítványokkal és személyekkel. E körben további garanciális szabályokat tartalmaz a Bv. Szabályzat 5. § (2)–(3) bekezdése. Ennek alapján *együttműködési megállapodás* kötésére az intézet parancsnoka, ha pedig az együttműködés több intézetre is kiterjed, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka jogosult. A parancsnokok az általuk kötött együttműködési megállapodásról kötelesek az országos parancsnokot tájékoztatni. Ha a büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő szervezetek, illetve személyek tevékenysége jogszabálysértő vagy nem felel meg az együttműködési megállapodásban foglaltaknak, a jogszabály lehetővé teszi az együttműködési megállapodás megszüntetését, továbbá az érintett személyek belépésének megtiltását.

Sajnálatos, hogy az együttműködés módját és kereteit sem a törvény, sem más jogszabály nem rendezi. Az együttműködés azonban nem terjedhet ki a büntetés-végrehajtás olyan kérdéseire, amelyek felelt az alkotmány 51. § (2) bekezdése, valamint az ügyészségről szóló törvény IV. fejezete alapján az ügyészség gyakorol törvényességi felügyeletet, nem eredményezheti egy külön jogszabályi felhatalmazással nem bíró további „quasi kontroll” megjelenését.

Az egyéb külső kontrollra külön törvényeket kellett hozni. Ilyen a már említett Kínzás Elleni Konvenció kihirdetéséről szóló 1995. évi III. törvény, továbbá az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény is. Az ellenőrzött szervek zavartalan működésének biztosítása, a fogvatartottak emberi és személyiségi jogainak gyakorlása e törvényekben rögzített. A társadalmi szervezetek tevékenységének ilyen törvényi garanciája nincs.

Hiányzó törvényi garanciák

Hasonló módon nincs törvényi garanciája, sőt – szemben a büntetés-végrehajtási szervezettel – jogszabályi alapja sem annak, hogy civil szervezet a rendőrségi fogdában ellenőrzést végezzen, az őrizet, az előzetes letartóztatás, az idegenrendészeti őrizet végrehajtása vonatkozásában vizsgálódjon. Sajnálatos, hogy e körben az utóbbi időben a büntetés-végrehajtás külső kontrolljával kapcsolatban több olyan *szerreptévesztéssel, téves jogszabályi értelmezéssel* lehet találkozni, amely már a törvényesség sérelmének veszélyét hordozza. Így például a Magyar Helsinki Bizottság munkacsoportjai az ORFK-val kötött együttműködési megállapodás alapján 1996-ban megfigyelést végeztek a rendőrségi fogdáknak, amelynek során az előzetes letartóztatás végrehajtásának körülményeit – a fogvatartottakkal való bánásmódot, az elhelyezési feltételeket stb. – tehát tartalma alapján a fogva tartás törvényességének ellenőrzése körébe tartozó kérdéseket vizsgálták. A rendőrségről szóló, 1994. évi XXXIV. törvény 2. § (2) bekezdésének a) pontja lehetővé teszi a rendőrség számára, hogy feladatának ellátása során együtt-

működjön az állami és a helyi önkormányzati szervekkel, társadalmi és gazdálkodó szervezetekkel, állampolgárokkal és azok közösségével. A rendőrségi törvény azonban civil szervezetet nem jogosít fel arra, hogy együttműködési megállapodás keretében a rendőrségi fogdán a fogva tartás körülményeivel kapcsolatos ellenőrzést, vizsgálatot végezzen. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló, a 12/1996. (VI. 28.) BM-rendelettel, valamint az 1/1997. (I. 28.) BM-rendelettel módosított 19/1995. (XII. 13.) BM-rendelet 35. §-a pontosan meghatározza a fogdaellenőrzésre jogosultak körét. A 35. § (1) bekezdésének b) pontja lehetővé teszi az ellenőrzést azok számára, akiket erre külön jogszabály felhatalmaz. Ilyen jogszabályi rendelkezés azonban sem a Magyar Helsinki Bizottság, sem más társadalmi szervezet vonatkozásában nincs, ezért az együttműködési megállapodáson alapuló fogdaprogram jogszabályi alapja hiányzik. A jogszabályi felhatalmazás hiányában működő Magyar Helsinki Bizottság munkacsoportjainak tevékenysége túllépte engedélyezett programjának határait is, amikor az igazságszolgáltatásban közreműködő szervek feladatainak ellátásával kapcsolatban is vizsgálódott és tett megállapításokat. Előfordult továbbá, hogy a bizottság megbízólevéllel ellátott munkatársai az adott megyében praktizáló, büntetőügyekben eljáró ügyvédek voltak, amely eleve összeférhetetlen az ilyen jellegű tevékenységgel. Arra is volt példa, hogy a bizottság ügyvéd tagja bizottsági tagságára hivatkozva – a fogda rendjét sértő módon – este 22.00 óra után kívánt védencével beszélni. A büntetés-végrehajtás külső kontrolljaként magukat feltüntetni kívánó, azonban jogszabályi felhatalmazás nélkül működő társadalmi szervezetek fentiekhez

hasonló tevékenysége súlyosan sérti a jogbiztonságot, veszélyezteti a jogállamiságot, zavarja a büntetés-végrehajtás tényleges kontrollját ellátó szervek munkáját.

Hasonló mondható el a Magyar Helsinki Bizottság, valamint az Alkotmány és Jogpolitikai Intézet (COLPI) képviselői által létrehozni tervezett „jogklinikákkal” kapcsolatos elképzelésről is. A fenti elgondolás a jogászképzés gyakorlatias formáinak bővítése céljából jogklinikák létesítését tervezte, amelynek keretében a joghallgatók részt vehetnének az egyes büntetőeljárás cselekményeknél, iratokba tekinthetnének be, a fogvatartottakkal kapcsolatban tarthatnának. A jogklinikával kapcsolatos elképzelés ellentétes a hatályos jogszabályi rendelkezésekkel. Sem a Bv., sem pedig a Bv. tvr. nem teszi ugyanis lehetővé, hogy a büntetőügyekben eljáró védők munkájában az egyetemi hallgatók – vagy bárki más illetéktelen személy – akár még „szóltan megfigyelő” formájában is részt vehessen. A hatályos jogszabályi rendelkezések pontosan meghatározzák, hogy az egyes eljárási cselekményeknél kik vehetnek részt, a fogvatartottakkal kik és milyen módon tarthatnak kapcsolatot. A büntetőeljárás résztvevőinek nem minősülő joghallgatók jogklinikák keretében történő eljárása – még a fogvatartott vagy védője beleegyezése esetén is – törvénysértő. A tervezet például a hozzátartozók számára adott feltételek mellett kívánta lehetővé tenni az egyetemi hallgatóknak, hogy a gyanúsítottat a fogdán felkereshessék úgy, hogy az nem számít be a havi kétszeri látogatás keretébe, továbbá – a hozzátartozókkal azonos módon – lehetővé tette volna a gyanúsítottakkal való levelezést. A tervezet készítői figyelmen kívül hagyták, hogy a joghallgató nem tartozik bele a Btk. 137. § 5. pontjában sze-

replő hozzátartozó fogalmába, az előzetesen letartóztatott pedig – a Bv. tvr. 118. § (1) bek. d) pontja alapján – hozzátartozóján kívül mással csak az ügyész vagy a bíróság jóváhagyásával levelezhet, fogadhat látogatót és kaphat csomagot. Törvényi rendelkezések alól sem eseti engedély, sem megállapodás nem adhat felmentést, ellenkező esetben alapvető törvényességi, garanciális, bűnüldözési, személyiségi jogok sérülnének. Arra nézve, hogy a joghallgatók a jogalkalmazói és ezen belül a védői munkát megismerhessék, az egyetemi oktatás keretében és a szakvizsga megszerzése előtti szervezett képzés során megvannak a törvényes lehetőségek, ezeket kellene – a hatályos jogszabályok szem előtt tartásával – tartalmasabbá tenni.

A kapcsolatok civil rendszere?

A hatályos jogszabályi rendelkezések kiterjesztő értelmezése, sajátos „megerősökölése” vezetett az egyik megyében a rendőrségi fogdák vonatkozásában a büntetés-végrehajtás sajátos külső kontrolljaként megjelenni kívánó „civil kapcsolattartási rendszer” gondolatához. A megyei rendőr-főkapitányság vezetője a lakosság és a rendőrség kapcsolatának, a rendőrség iránti közbizalom erősítésének érdekében előkészületeket tett arra, hogy a főkapitányság fogdájába kísérleti jelleggel egy évi időtartamra bevezessék az ún. civil kapcsolattartási rendszert. A főkapitányság a rendszer célját abban jelölte meg, hogy a civil kapcsolattartást végzők megfigyeljék, véleményt nyilvánítsanak és beszámoljanak a főkapitányság fogdájában fogva tartott személyek (elhelyezési, egészségügyi, szociális) körülményeiről, a bánásmódról,

megértsék a jogszabályok gyakorlati érvényesülését. A rendszer felállításáért a főkapitány lett volna felelős, tagjait pedig az állampolgárok köréből a megyei és a helyi közgyűlés választotta volna. A civil kapcsolattartók megbízólevél és személyi igazolvány felmutatása mellett végezhetők volna feladatukat, lehetséges lett volna számukra a fogda valamennyi helyiségébe való belépés, valamint – a fogvatartott előzetes írásbeli hozzájárulása esetén – a fogvatartottal való beszélgetés lehetősége. A fogdaszemélyzet egy tagja folyamatosan kísérte volna a kapcsolattartókat, a beszélgetéskor is jelen lett volna. Az elképzelés szerint a kapcsolattartók tapasztalataikról jegyzőkönyvet készítenének, az intézkedést szükségessé tevő hiányosságok megszüntetésére az arra illetékes rendőri szerv lenne köteles.

A civil kapcsolattartási rendszerrel kapcsolatban az országgyűlési biztos is vizsgálatot folytatott. A vizsgálat eredményeként nem látta jogszabályi akadályát annak, hogy a civil kapcsolattartási rendszert kísérleti jelleggel bevezessék. Az ombudsman álláspontja szerint az érintett rendőri szerv vezetője a Fogdarendelet 35. § g) pontja szerint *nyílt paranccsal* láthatja el a civil kapcsolattartókat, akik ezáltal általános fogdaellenőrzésre lennének jogosultak.

Az ügyészség a kérdést a rendőrség, valamint az országgyűlési biztos álláspontjától egyaránt eltérő módon ítélte meg. A hatályos jogszabályi rendelkezések ugyanis sem társadalmi szervezet, sem önkormányzat által delegált állampolgárok számára nem teszik lehetővé, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtása körében a civil kapcsolattartási rendszerrel kapcsolatos javaslatban szereplő módon vizsgálódjon, megfigyelést végezzen. A jogszabályi rendel-

kezés hiányát sem főkapitányi megbízás, sem nyílt parancs nem pótolhatja. Az ORFK vonatkozó utasításai részletesen szabályozzák a nyílt parancs kibocsátásának rendjét, a nyílt paranccsal elláthatók körét. A rendelkezésekből egyértelműen következik, hogy nyílt parancsot csak a rendőrség személyi állományába tartozó meghatározott személyek kaphatnak, a nyílt parancs kiadása tehát feltételezi a szolgálati viszony fennállását. Figyelemmel arra, hogy a civil kapcsolattartók nem tekinthetők a személyi állomány tagjának, ezért számukra nyílt parancs kiadása semmilyen okból nem lehetséges. A civil kapcsolattartási rendszernek semmilyen formában nincs jogszabályi alapja. A vonatkozó törvényi és más jogszabályi rendelkezések pontosan meghatározzák, hogy a fogva tartás körülményeivel kapcsolatban kik végezhetnek ellenőrzést, a fogvatartottak mely személyekkel és szervezetekkel tarthatnak kapcsolatot, milyen feltételek mellett kiket fogadhatnak látogatóként. A hatályos szabályozás civil szervezet számára egyik minőségben sem teszi lehetővé, hogy a rendőrségi fogdán tevékenykedjen.

Az ügyészség a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete keretében jogosult ellenőrizni az illetékes szerveknél a büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó jogszabályok megtartását, azt, hogy az egyes jogszabályi rendelkezések kiterjesztő értelmezése nem sérti-e a törvényességet, nem veszélyezteti-e a vonatkozó garanciális szabályokat. Amikor az ügyészség a civil kapcsolattartási rendszer jogszabály-ellenességét hangsúlyozva annak bevezetésével nem értett egyet, alkotmányos kötelezettségét teljesítette, ezzel szolgálta a jogállamiságot és a jogbiztonságot. A civil kapcsolattartási rendszer beve-

zetésével kapcsolatos elképzelések további alapvető fogyatékosága, hogy nem rendezettek a rendszer garanciális kérdései, a kapcsolattartók jogszabálysértése esetén követendő eljárás (büntető, kártérítési stb. felelősség) szabályai sem. A megbízólevél jogszabálysértés esetére kilátásba helyezett visszavonása ugyanis nem tekinthető megfelelő garanciának akkor, amikor alapvető büntetőeljárási, büntetés-végrehajtási személyiségi jogokról van szó.

Az előző példák is jól érzékeltetik, milyen problémákhoz vezethet, ha jogszabályi felhatalmazás hiányában vagy a hatályos jogszabályi rendelkezések téves, illetve kiterjesztő értelmezésével próbálja be-

tölteni a társadalmi ellenőrzés a büntetés-végrehajtás külső kontrolljának feladatát. Indokolt, hogy a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer minél szélesebb, sokszínűbb legyen, ezzel is szolgálva a büntetés-végrehajtás törvényességét, hatékonyságát, a jogállamiságot. A jogállamiság ugyanakkor megköveteli, hogy a gyakorolt kontroll mindenkor a hatályos törvényi és egyéb jogszabályi rendelkezések keretei között maradjon, azokkal összhangban legyen, ellenkező esetben éppen az elérni kívánt cél kerül veszélybe, tehát sérül a jogbiztonság.

Lajtár István

Bitófa nélkül

Töprengések, monológok a halálbüntetésről

„Ilyen az élet!”

(Ned Kelly ausztrál útonálló utolsó szavai az akasztófa alatt.)

„A halálbüntetés kegyetlen, s bosszút lehelő, mint maga a bűn!”

(Szemere Bertalan)

A börtönirodalomban gyakori téma, hogy koronként, országoként a büntetések mely változatait tartották a legcélszerűbbnek, hányféleképpen módosították azokat a társadalmi szokásokhoz, politikai követelményekhez igazodva. *Marcus Antonius* például idegesítették Cicero gunyos beszédei, ezért bérgyilkosokkal megölette a híres római szónokot (Kr. e. 43-ban), fejét és kezét közszemlére tették a városban. Antonius felesége külön élvezettel tépte ki a bölcselő nyelvét, majd többször átdöfte hajtűjével.

Reteggett Iván cár állítólag három feleségét ölette meg a nyolc közül, első fiát saját kezűleg szúrta le. *Báthory Erzsébet* magyar grófnő fiatal lányok vérében fürdött, 610 gyilkosság elkövetését bizonyították rá. *Tiberius* római császár indulatai sem ismertek korlátokat; kínoztatta, kivégeztette szeretőit, végtagjait tördelte össze azoknak, akik nem fogadták kellően lelkesedve parancsait. Ha *Timur Lenk* mongol hódító jelenlétében bárki is tréfálkozni merészt, azonnal megölette. *Nagy Péter* orosz cár a saját fiára mondta ki halálos ítéletét, amikor az szembeszegült törvényeivel. Hozzá hűlenné lett skót szeretőjét, *Mrs. Hamiltont*, lenyakasztatta, és fejét sós vízben tartósítva az ágya mellett őrizte évekig.

Az ősközöségtől a huszadik század végéig gyakorta cselekedhettek másként a hatalmon lévők, mint az alattvalók, még azt követően is, hogy számos országban elfogadták a mindenkit megillető emberi jogok törvényét. A büntetéseknel döntő változás, hogy a korábban igen gyakran alkalmazott halálos ítéletek számát csökkentették.

A börtönrendszerek és büntetési nemek fejlődéstörténete főleg azért elgondolkodtató a ma emberének, mert évszázadokon, évezredekken át könyörtelen jogszabályok tucatjai adtak lehetőséget felnégyelésre, lefejezésre, keréketörésre, akasztásra, agyonlövésre, megcsonkításra. A korai kapitalizmus idején kezdték latolgatni Nyugat-Európában, hogy komoly haszonnal kecsegtet a rabmunka, és a kazamaták, tömlőcök lakóit robotra foghatják. Kevesebb közbűntényest végeztek ki, ám a politikai ellenfelek továbbra is arra törekedtek, hogy örök fogságra, száműzésre, halálra ítéljék a velük szemben állókat. Csak az eszeveszett diktátorok merték nyíltan halomra öldösní a veszélyesnek nyilvánított népcsoportokat, máskéntgondolkodókat.

Hazánkban már *I. István* rendelkezett törvénykönyvében az elzárásról, de fenyítőházak építésével, fenntartásával egészen a XVII. század végéig nem törődtek, mert a kegyetlen gonosztevőkkel gyorsan végeztek, a kisebb vétkekkel gyanúsítottak pedig elfértek a földesurak várpincéiben, illetve később a megyei fogházak celláiban. Érdekes, hogy *Kölcsey Ferenc*, *Kossuth Lajos*, *Deák Ferenc*, *Szemere Bertalan* és felvilá-

gosultabb társaik közül néhányan már felvetették a halálbüntetéssel kapcsolatos diszputák szükségességét. Talán olvasták *Cesare Beccaria* olasz büntetőjogász 1764-ben megjelent könyvét erről a témáról, esetleg hallottak a körülötte kialakult hatalmas vitáról, amelyben részt vett Hegel is. A nagy német filozófus kívánatosnak és szükségesnek tartotta a kivégzéseket, de csak végső esetben.

A halálbüntetés eltörlését követő *abolicionista mozgalom* tagjai a XIX. század második felében is nekilendültek, hogy az európai országok parlamentjeiben minél több képviselőt állítsanak maguk mellé, de *Alphons Karr* híressé vált kijelentése: „*Kezdjék a gyilkos urak!*” (mármint az emberölések abbahagyását), hosszú évtizedekre véget vetett törekvéseiknek. Csak a második világháborút követően kerülhetett néhány helyütt terítékre, hogy változtatni kell a halálbüntetések korábbi gyakorlatán: megszüntetni vagy csupán a rendkívüli esetekben végrehajtani azokat. Az élharcosok arra hivatkoztak, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) valamennyi embernek megadja az élethez való jogot (3. pont), és az 1966-ban kelt Paktum leszögezi: „*Önkényesen senki nem fosztható meg az élettől!*”

Fura helyzet, hiszen a különböző országok büntetőkódexeiben a halálbüntetés nem tudományos jellegű, kizárólag politikai ügy, mert végrehajtani akkor lehet, ha a kegyelmet elutasítja az adott állam elnöke. Más esetekben viszont soha nem bírálják felül a bírói ítéleteket. A halálbüntetés ellenzőinek malmára hajtotta a vizet, hogy 1968-tól az ENSZ konzultatív csoportja melléjük állt és részben ennek tulajdoníthatóan az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága Amerika összes államára kötelező

érvénnyel döntött a kivégzések eltörléséről, de rövidesen változtatni kellett az állásponton, mert jó néhány helyütt alkotmány-sértőnek találták a határozatot.

Magyarországon 1989-ben mondta ki az Alkotmánybíróság, hogy nem lehet többé (!) hóhér után kiáltani, de ekkor komoly szerepet játszhatott a félelem: majdnem valamennyi komolyabb rendszerváltás velejárója a leszámolás. Könnyedén lehet bitóra küldeni a hatalomra veszélyeseket, a múltbéli politikai, gazdasági, társadalmi cselekményeikért felelősöket, és megerősödhet a törvényesített bosszú lehetősége. Ami azt illeti, az addig érvényben lévő jogszabályok némelyike lehetőséget is teremtett volna arra, hogy összemossanak eseteket.

Az emberbarátinak nevezett alkotmánybírósági döntés viszont rengeteg baj okozója lett: azóta rohamosan növekszik a bűnözés. Emelkedik a szándékos emberölés miatt felelősségre vontak száma: 1995-ben 206-an, egy évvel később 237-en voltak, de az 1997-es esztendőben sem várható javulás, éppen ellenkezőleg. A statisztikai adatok szerint a brutálisan, aljas indokból, fiatal- és gyerekkorúakkal, öregekkel, védekezésre képtelen betegekkel szembeni bűncselekmények gyarapodása miatt fokozatosan erősödnek az állampolgári követelések, hogy állítsák vissza a halálbüntetést. (A felmérések alapján a lakosság bő kétharmada erre szavazna!)

De hogyan látják ezt az érintettek? A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön zárkájában jogerősen büntetésüket töltő rabokkal, szám szerint hat + eggyel beszélgettem életükről, véleményükről; milyen érzéssel vennék tudomásul, hogy nem kapnának kegyelmet. (A plusz egy írott szavait adta közre.) Előljáróban még annyit: külön-külön-

lön alaposan részleteztem valamennyiüknek tanulmányom célját, rövidítve elmeséltem nekik a bevezetőben leírtakat, nevezetesen: hogyan alakult, formálódott a halálbüntetés eltörlésével, megtartásával, visszaállítási törekvéseivel kapcsolatos vélemények ütköztetése. Valamennyiük engedélyezte személyi adataik megemlítését, az általuk elmondottak közreadását. A monológok teljesebb képet adnak az elkövetők „milyenségéről”.

„Engem rengeteg sérelem ért...”

„A történelem és a statisztikai adatok a napnál fényesebben bizonyítják, hogy Káin óta a világot büntetéssel sem meg nem javították, sem meg nem félemlítették.”
(Marx Károly)

– Iparoscsaládban nőtem fel, szobafestő és mázólok szakmát szereztem, kisiparos lettem. Kovács Géza a nevem, 1958. február elsején születtem, rendes körülmények között éltem, megnősültem, van egy nagykorú lányom. Válásom után, 1990-ben anyámhoz költöztem, és röviddel később, 1991 novemberében tartóztattak le gyilkosságért, aminek elkövetését mind a mai napig nem ismerem el. Tíz évet kaptam... de miért? Annyit tettem, hogy kihívtam a mentőket és már menni akartam, amikor mondták, jönnék mindjárt a rendőrök, akik rögtön letartóztattak, vittek vérvételre, összevissza. Három nap múltán tudtam meg, hogy 48 késszúrás van az illetőn. Én akkor 33 éves voltam, a nő 57 éves, de fontosnak tartom ismételtetni, hogy a jó szomszédságon kívül semmiféle más kapcsolat nem létezett közöttünk. Olykor segítettem neki, legfőképpen addig, míg élt a rokkant

férje: emelgettem a fürdetésnél, bevásároltam. Azt nem tagadom, hogy későbbiekben is bementem hozzá néha, iszogattunk, beszélgettünk, ennyi. Azon a napon is ez történt, igaz, eléggé sokat fogyaszthattunk, mert egyszer elmentem újabb adagért.

Különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésért ítélték el úgy, hogy nem is vettek tőlem ujjlenyomatot, bár a kés is meglett, de nem a lakásban lévő készlethez tartozott. A vádirat csupán annak alapján készült, hogy én tartózkodtam a helyszínen és magam jelentettem a gyilkosságot. Az ügyész arra hivatkozott, hogy gyakran iszogattam az áldozattal, és hiába hajtogatam a lényegét: amikor az eset történhetett, alaposan berúgva aludtam a konyhaasztalra dőlve. Eközben érkezett a másik szomszéd, és az asszony vele koccintgatott tovább. Ezt én nem láttam, arra viszont emlékeztem, hogy bejött hozzám a nő és azt újságolta, öngyilkos akar lenni a pasas, mert válni akar tőle a felesége. Engem azonban nem érdekelt, pihenni akartam, legyintve mondtam: akkor menjen a kiserdőbe.

Körülbelül húsz perc múlva ébredtem fel és botorkáltam át a szobába, ahol láttam, hogy a földön fekszik hasra fordulva. Amikor igyekeztem felemelni, véres lett a térdemen a nadrág, meg a kezem, de sehol másutt. Ha én szurkálom össze, akkor nem így nézek ki, hiszen nyolc bökés ment a szívre, ugyanennyi a fejre, a többi pedig szanaszét. Behúztak engem nagyon a csöbe, mert a férfi felesége nyomozó, és amíg engem előzetesen tartottak, elváltak, aztán a pasas sietősen elhagyta az országot. A kihallgatásokon persze hiába tiltakoztam, a bírósági tárgyaláson a pacák meg sem jelent, a volt felesége pedig idegbetegként remegett, de becsületére legyen mondva, engem nem tartott bűnösnek, mellébeszél. Sokáig hú-

zódott a vizsgáldás, ennek dacára vékonyra sikerült. A jogerős ítélet is későn született, 1994. április 14-én, de nem sikerült egyértelműen rám bizonyítani a gyilkosságot.

Sajnos, elég gyámoltalanul viselkedtem és nem hozakodtam elő a magam véleményével, ezt a végére tartogattam, aztán senki nem hitt nekem majd' harminc hónap múltán. A férfi egy baleset következtében rokkant lett és teljesen impotens. Az asszonya nem akarta a szennyest kitergetni, ezért az idős nőnél fogadta alkalmi ismerőseit, amire valahogy fény derülhetett. Szerintem ezt akarták tisztázni akkor, de összeveszték, a kés is tőlük való volt, amit állítólag korábban adtak kölcsön. Hogy bizonyítsam ennek az ellenkezőjét?!

Kapcsolatom nem szakadt meg anyámmal és a lányommal, rendszeresen kapok csomagot, van munkám, spájzolhatok, ebből a szempontból nincs semmi bajom. Csak annyi, hogy nem tartom magam bűnösnek, tehát okkal reménykedem a kedvezményben, esetleg amnesztiában, persze ez is amolyan börtönbetegség, mert a többszörösen visszaesők, a különös kegyetlenséggel, előre megfontolt szándékkal, aljas indokból öldöklők is vágyódnak erre, miközben ők valóban elkövették szörnyű tetteiket és röhögnek a megbocsátókon. Szegeden együtt voltam olyanokkal, akik a gyilkosság után megerősszakolták áldozatukat, lehettek bármilyen idősök. Na, ezektől nem sajnálnám a kötelet, tiszta állatok. Látnia kellene az 1989-es módosítás miatt kegyelmeben részesülteket, még az öröknek is nekimennek, nem törődnek semmivel.

Ezek nem érdemlik meg az életet, hiszen szabadulásuk után rengeteg gond lesz velük, nem is említve a majdani vétlen áldozatok kinszenvedését. A mostani és a jövőbeni kormánynak is tartania kellene ma-

gát ahhoz, amit Kádár mondott: „Végre összesöpörtem a szemetet, csak nem fogom szélnek engedni!” Hogy ez mikori véleménye és kikre vonatkozik valójában, fogalmam sincs, én ezt az imént említett bűnözőkre értem. A magam esetét említve: ártatlanul kerültem börtönbe, és minden erőmmel bizonyítani akarom igazam. Azt sem tagadom, hogy van bennem bosszúvágy, szabadulásom után szeretnék találkozni vádlóimmal, az ellenem tanúskodókkal, a bírámát is jobb lenne egynyolcvannal lentebb, a föld alatt látni!

– *Körző Frigyes* vagyok, 1969. június 28-án születtem. Először 1984-ben kerültem a fiatalokrák intézetébe, és az egy évet betörésért kaptam. Alig később, 1989-ben ismét betörés, testi sértés, újabb 12 hónap, de a nyomozati idő alatt szabadlábon voltam és eközben számtalan lopást, betörést követtem el, ezért 3 év négy hónapra emelték az ítéletet, és 1993-ban hagytam el a börtönt. Öt hónapig maradhattam szabadlábon, ezalatt kapcsolatba kerültem egy családdal, ahol élettársi viszonyt alakítottam ki a lányukkal. Itt mindenki lopott, nekem is feladatokat adtak, hogy maradhaszak. Ezért két évet kaptam, 1995 augusztusában engedtek el, de még abban a hónapban megszűrtam egy nőt!

Valójában intézetben nőtem fel, apám meghalt, anyám még él, de nem tartom vele a kapcsolatot, ezt ő sem akarja, kurva, nem kötődik senkihez. Nyolc általános iskolát végeztem, tanulni nem szeretek, olvasni viszont annál többet. Utolsó szabadulásomkor nem az élettársamhoz és családjához mentem vissza, bár nagyon hasonlókhöz költöztem. Próbálkoztam mindenfélével, és hiába kértem segítséget, min-

denki elutasított, még a papok is, mert azt hitték, hogy hazudok. Forrt bennem valami, de nem szemeltem ki senkit áldozatnak, csak egyfajta bosszúvágy hajtott: véletlenül mentem egy lakásba, eredetileg lopni akartam, amikor a 25 év körüli nő azt kérdezte, ki vagyok, mit akarok...

Azonnal szúrtam! Eredetileg csavarhúzózt akartam magammal vinni a zárfeltöréshez, de nem találtam, így tettem zsebembe a kést. Az asszony nem tiltakozott, nem kiabált, pedig közöltem vele, hogy megölöm. Erőszakot nem követtem el rajta annak ellenére, hogy hálóingben volt. Itt bent gyakran kérdezik tőlem, hogy legalább miért nem dugtam meg hirtelenjében, hülyének is néznek, mert a nő azt vallotta, hogy elvittem tőle az ékszereit, rablógyilkosság kísérlete miatt emeltek ellenem vádat. Súlyosbító körülménynek vették a visszaeséseket, azt viszont senki sem kérdezte, hogy miért kerültem olyan gyakran börtönbe.

Reménykedem az amnesztiában, enélkül képtelenség élni. Különbösen is, ha ennek az államnak a legutóbbi két kormánya megbocsátott a politikai bűnözőknek, a tömeggyilkosoknak, futni és élni hagyott nálam sokkal veszélyesebbeket, akkor én is ábrándozhatok. A halálbüntetésről az a véleményem, hogy ezt mindenekelőtt az elítélt kérhesse úgy, hogy maga választja a kivégzés formáját. Máskülönben ellenzem az ilyen bírói döntést, hiszen akkor bűnöző mindenki, aki ebben részt vesz. Komolyan gondolom ezt, nem azért, hogy így nyugtatgassam meg a lelkiismeretem. Szerintem csak azoknál lehetne kimondani a halálbüntetést, akik ezzel egyetértenek és személyes tapasztalataim alapján az arra érdemesek 15-20 százaléka így lenne ezzel. Engem soha nem befolyásol cselekedeteimben, hogy milyen büntetést kapok majd ér-

te, és nem félek a hóhértől. Amikor legutoljára szúrtam, valami nagy erő dúlt bennem, hogy vagy öngyilkos leszek, vagy megölök valakit, bárkit. Főlakaszthatnám most is magam, eszembe is jut, mert fogalmam sincs, hogy mikor érzek ismét késztetést valamiféle bosszúra. Képtelenség ezen a helyen őszintén beszélni az érzelmeimről, ki hallgat meg úgy, hogy hisz nekem? Rengeteg sérelem ért eddigi életemben és a lehetőségeimhez mérten rendszeresen olvasok lélektannal foglalkozó könyveket. Véleményem szerint a túl sokat szenvedettek némelyike képes lenne megváltozni a kinti világban, ha lehetőséget kapna erre...

– Lassan múlik a 13 év. *Bozi Ferencnek* hívnak, 1966. június 19-én születtem, testvéreim nincsenek, szüleim meghaltak. Két évet végeztem esztergályos ipari tanulóként, de az iskolát családi okok miatt nem fejeztem be. Betanított munkásként dolgoztam, és a nyolcvanas évek közepén pénzbüntetést kaptam garázdaságért, de 1988-ban életveszélyt okozó testi sértés miatt hat évre ítélték. A sértett túlélte a szúrását.

Kedvezményrel szabadultam 1993 januárjában, utána főleg alkalmi munkákból tartottam fenn magam. A rendőrség 1994 augusztusában tartóztatott le emberölésért. Hogy történt? Egész nap segítettem egy ismerősömnek, és elfelejtettem bemenni a munkanélküli-segélyért. A polgármester úr hozta estefelé személyesen a 9 ezer forintot, ehhez jött még a napszám, ennyivel a zsebemben indultam a kocsmába. Egyik ismerősöm ezt észrevette és követelte, hogy fizessék neki, mert senki nem ad neki kölcsön. Én ezt megtagadtam és kimentem a WC-be, ahová utánam jött. Veszekedni kezdtünk, belém vágta a kését, erre én is

megszúrtam. Engem a szívem környékén talált el, de nem éreztem különösebb fájdalmat. Visszaballagtam a söntésbe, és ott kérdezték tőlem, mitől vagyok véres.

Hazaindultam, ott ért a rendőrség, elvittek kórházba, megműtöttek, és a gyógyulásom után kerültem előzetesbe. A bíróság hirtelen felindulásból elkövetett emberölésért ítélte el, de számításba vették, hogy korábban is volt hasonló esetem, és akadt néhány garázdasági ügyem a letartóztatásom előtt is. Könnyű felbőszíteni, olyankor azonnal ütök, legyenek részeg vagy józan. A gyilkosság után nem éreztem semmi lelkiismeret-furdalást. Magára hagytam, mert el akarta venni a pénzem és ő szúrt először. A vizsgálat kezdetekor rögtön elismertem mindent, ezt viszont nem értékelték, sőt kétségbe vonták a jogos önvédelmet is. Nem lehetett bizonyítani, hogy ki kezdte, hiszen a sértett elhunyt.

Szerintem sokat kaptam, de tudom, régebben ezért halálra ítélték volna, amit nem helyeslek. Amit kaptam, az bőven elég az én esetemben, bízom abban, hogy szabadulásom után megjavulhatok. Más a véleményem a rablógyilkosokról, az öregekről, gyerekekkel kegyetlenkedőkről, azokat végezzék ki, de akik jogos önvédelemből, esetleg hirtelen felindulásból oltottak ki emberi életet, essenek más mérlegelés alá. Magamnak nyolc évet tartanék igazságosnak, mert nem nyereségvágyból, fajtalankodás miatt öltem. Nem tagadom, itt benn is előfordul, hogy verekedek a zárkatársaimmal, most is egyedül vagyok. A közelmúltban öngyilkosságot követtem el, de a felügyelők észrevették és levágtak a kötélről. Hat nap fogdát kaptam érte, az viszont senkit nem érdekelt túlságosan, hogy miért akartam meghalni.

A nyaktilótól a „száraz guillotine”-ig

*„A halálbüntetést a kegyelmi
kérelem elutasításának
kihirdetését követő napon,
zárt helyen, kötéllel
vagy löfegyverrel kell végrehajtani.”
(Bv. jog. Főisk. Tank. 1983)*

A korábban említett hat + egy elítélt történeteiből ez a három sajátos példája a bv. intézetekben tapasztalható eseteknek. Az ártatlanság hangoztatása, a társadalom vádolása, az önvédelemre hivatkozás egyfajta kibúvó a felelősség elismerése, tudomásulvétele alól. Mostanában mindezek észlelhető gyakorisággal kiegészülnek azzal, hogy a szexuális indokból vagy a fiatalokúakat gyilkoló büntetését maguk a börtönlakók is keveslik. Az ő esetükben súlyosbítanának, nem sajnálnák az ítéletvégrehajtó verítékét; a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön „fenegyerekeiből” közel félszázat kérdezgetve, több mint negyedük helyeselné a kivégzés visszaállítását!

Angliában a halálbüntetés eltörlése után alig egy esztendővel fogták el a hírhedt Pennie-mocsár gyilkosait, életfogytiglanra ítélve a ferdehajlamú házaspárt, akik a házuk mögötti ártéren tüntették el a lakásukba csalt, és ott megölt gyermekeket. Feltételes szabadlábra helyezésüket 1973-ban a közvélemény óriási tiltakozására nem javasolta a belügyminiszter. A „leküzdhetetlen” nemi vágyáról híressé lett bostoni fojtogató sem került akasztófára, mert az évekig tartó bizonyítás végeredményére várva, 1973-ban három elítélttársa narkós kábulatban agyonszúrta. Amikor Chicagóban 1978-ban kézrekerítették a környék kölykeit öldöklő férfit, Illinois áll-

lam törvényhozása az 1979-ben megtartott tárgyaláson fölvetette, hogy bizonyos gyilkossági kategóriák esetében ajánlatos lenne visszaállítani a halálbüntetést. Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban is terítékre került már a '70-es években annak latolgatása, hogy a szadista, perverz vámpírok, sátánista szörnyetegek ne úszhassák meg sima börtönbüntetéssel vagy tébolydával.

Az elmebetegségre hivatkozás ragyogó érv az ügyvédeknek. Az olyan általános vélemény, hogy „Ilyet normális ember nem tesz!” nem orvosi minősítés: az erkölcs íratlan törvényeit összegzi, de vérbeli deviánsnak nincsenek morális megfontolásai, őt nem foglalkoztatja cselekedeteinek lelki súlya. Amikor azt kérdeztem az emberölések, a különös kegyetlenségek szándékos elkövetőitől, hogy szoktak-e álmodni arról a percről, mindahányuk válasza egyértelműen a tagadás volt, talán nem is értették kíváncsiságom okát. A szakemberek közül számosan hangoztatják, hogy létezik veleszületett bűnözési hajlam, és az ilyeneket könnyű lenne kizárni idejekorán, de a hivatalosnak minősített korlátok miatt nincs értelme a teljes szégyenérzet, vagy ami ennél is súlyosabb, az önvád teljes hiányát óvatosságra intő érvként papírra vetni.

A halálbüntetés híveit azonban csak a tények érdeklik, és azt szeretnék, hogy a büntetés igazságos legyen. A gyilkossági ügyekben jelentős szakmai sikert jelenthet a bírónak, az ügyésznek és a vádemeléshez szükséges adatokat összegző nyomozóknak, ha „simán” megy minden, de az ügyvédek is jelentősen növelhetik hímevüket a kiszabható szabadságvesztés komolyabb csökkentésével. Az esetleges kivégzéseknél még nagyobb lenne a tét valamennyi oldalon, és mind kevesebbeket érdekelné a

kriminológiai kutatásokban világszerte elfogadott, bizonyított valóság, hogy az elkövető javíthatósága úgy a 15. év környékétől pusztá ábránd, noha előfordulnak kivételek.

Hazánkban a Legfelsőbb Bíróság által hozott másodfokú döntésekben is lehetett olvasni 1989 előtt, hogy azért szabták ki a halálbüntetést, mert „az elkövető megjavítására nincs reális remény”. A másik oldalon viszont (bár nem a nagy nyilvánosság előtt) azzal is előhozakodtak a '80-as évek elejétől, hogy miféle érvek alapján dönti el a bíróság az ember javíthatatlanságát. Régebben, a kulisszák mögötti küzdelmekben helyel-közzel előhozakodtak olyan esetekkel, hogy a „zugló nyilasper” néven ismertté lett bűnügyben vádlottként szereplők egyike-másika, akik csak „elvi alapon” gyilkoltak és ezért megúszták az akasztófát, szabadulásuk utána példás módon beilleszkedtek a társadalomba. Vagy említhetjük a hadifogságból szököttek útközbeni eszeveszett öldökléseit, hogy utána tisztas férfiaként éljenek évtizedekig, a leleplezésükig. Ezek azonban „pincebogár” tünetcsoportok, miszerint az obsitos katonák, idegenlégiósok, keretlegények olykor szükségét érzik a vérontásnak, ám a hétköznapi gyakorlatában más a „készítés”!

Kezdjük a legborzalmasabbal, amikor szülők ölik meg gyermekeiket. Az ilyesféle tettekre Magyarországon évente 20-25 esetben derül fény. Most ne részletezzük a kukába dobott, a világrajövetel után megfojtott, enyészetre vetett csecsemők sorsát, csupán az átlagosnál jelentősebb tettek némelyikét idézzük fel.

Sopronban egy öntödei munkás 1988. február 3-án azért ölte meg két éves fiát, mert sírásától nem tudott aludni. Egy bün-

tetett előéletű férfi nyugtatót adott mindkét nyolcesztendőes ikergyermekeinek, és pest-szentlőrinci lakásukban 1988. december 23-án baltával fejbe vágta őket. A fiatal, 23 esztendőes bácsalmási varrónő viszont 1989. szeptember 22-én agyonverte két-éves kislányát. Ismeretlen okból mérgezte meg két gyermekét 1995. február 10-én a budapesti Platán Szállóban egy pécsi asszony, majd látva 11 éves fia és a négy esztendővel fiatalabb leánya halálát, öngyilkos lett. A Baranya megyei Sikondán egy édesanya 1996. augusztus 29-én tizenhárom éves fiát és nyolcéves lányát fojtotta meg élettársa segítségével, utána egy hétig rejtegették lakásukban a fóliába csavart holttesteket. Aztán íme, 1997. áprilisának két nagy tragédiája: Budapesten két csöppnyi porontyát ölte fürdővízbe a 31 éves diplomás asszony. Alig pár nappal később a földühödött, igen jó anyagi körülmények között élő ruhakereskedő verte halálra kicsiny gyermekét, és szinte a fölismerhetlenségig ütlegelte Romániából hozott feleségét.

Parányi, kiszolgáltatott, magatehetetlen emberkékről van szó, és ezek a cselekedetek messze nem hasonlíthatók ahhoz, amikor közeli hozzátartozók segítik halálba a kibírhatatlan szenvedéseket elviselhetetlennek tartó szeretteiket. Nincs szándékunk az eutanázia jogi szabályozatlanságaival foglalkozni, csupán azért tettünk parányi kitérőt, hogy érzékeltessük a „rész az egészhez” fontosságának lényegét. Ezen a sínen haladva még annyit, hogy az utóbbi esztendőben megháromszorozódott a veszélyeztetett korú fiatalok száma, egyre több a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövető, de rohamosan emelkedik a sérelmükkel kapcsolatos események száma is. A pedofilek nyugodtan halászgathatnak a zavarosban, hiszen évente körülbelül ötezer tini tűnik el otthon-

ról, hogy aztán közülük tucatnyian pornófilmek szereplői legyenek, vagy a szerencsétlenebbeket „piacra dobják” a hazai, netán a külhoni „kocsisorokon”.

Vajon mivel magyarázható, hogy 1997 nyaráig Magyarországon pedofil bűncselekmény elkövetéséért senki nem töltötte megérdemelt büntetését bv. intézetben? Nem történt ilyesmi? Képtelenség ennek bizonyítása? Netán attól tartanak az illetékesek, hogy a börtönökben, fegyházakban még a legelvetemültebb elítéltek némelyikének is eszébe jut az a fölismerés, hogy ezt az undokságot belső macerákkal kell megtorolni? Hajdanán nem sokat tétováztak ilyenkor a bírák. A napjainkban előforduló belga, francia szörnyűségek kapcsán érdemes említést tenni arról: Jeanne d’Arc főhadnagya, a későbbi tábornagy, Gilles de Rais abban talált élvezetet, hogy a karmai közé került gyermekeket, mielőtt nemi erőszakot követett el rajtuk, megkínozta vagy lefejezte. Az izgalmak csúcspontján kómába esett, és ezért több mint 120-an fizettek életükkel. A férfit máglyán égették el 1440-ben.

Fél évezreddel később azonban már életben maradhatott volna, hiszen a könnyörtelen vérszomj sem elegendő érv a halálbüntetést eltörlő államokban arra, hogy adott esetben a társadalom megvédhesse önmagát. Az abolicionisták szerint nem kellene a véres nyaktilók, mert a kivégzés brutális, ehelyett célszerűbbek a „száraz guillotine”-ok, mintegy kikerülvén a bírói tévedéseket. Ám – tegyük hozzá – lehetőséget is adva a gátlástalan bűnözőknek arra, hogy szabadulásuk után másokon torolják meg a börtönben ért, kapott sérelmeiket. A veszedelmes piromániás így kaphatott fűtői munkát legrangosabb közgyűteményünkben: a véletlen szerencsének köszönhető, hogy nem égett porig az épület-

ben lévő könyvtár és múzeum. A kemény felelősségre vonástól finnyáskodók persze nem akarják elismerni, hogy az áldozatoknak teljesen közömbös a fiskális dilemma, vajon az erőszakoskodó, fajtalanokodó, különös kegyetlenséggel öldöső tényleg gonosz ember, vagy csak tébolyodott... Az ezredforduló vége felé számosan vélik úgy – ísmét! –, hogy a halálbüntetéssel nem a „megtorlás” vágyát elégítenék ki, sokkal inkább a jogosnak vélt igazságérzetet.

„Hogyan kell ölni...?!”

„Amíg az elavult büntetőrendszer nem zárkózik fel a korszerű bűnözés színvonalához, inkább szabadon maradunk!”

(Pesti vicc, 1997)

– Alig a nagykorúságom után fogtak el 1974-ben tiltott határátlépési kísérlet miatt, ezért hathónapi ref.-et kaptam. Pécsi vagyok, *Dalos Pál* a nevem, 1953. június 14-én születtem, vasbetonszerelő a szakmám és érettségim van. A rendőrségi felügyeletet évekig nem vették le rólam, ezért nehezen találtam tisztességesebb munkát, mert a személyi igazolványomban ott volt a pecsét. Hiába tanultam, akartam rendesen dolgozni. Bevételeimet vagyonellenes bűncselekmények elkövetésével pótoltam, elkaptak, és innét sorozatban folytatódtak az ügyek. Első szabadulásom után '81-ben két év két hónapra ismét börtönbe kerültem, aztán '85-ben tizenkilenc hónap csontig, '89-ben ismét vagyonelleni, amit újabb követett '91-ben, amiből '93-ban szabadultam feltételeesen. Ezt követően '94 decemberében letartóztattak emberölés vádjával.

Amikor legutolsó büntetésemet letöltve kijöttem, addigra a szüleim eladták kö-

zös lakásunkat és fedél nélkül maradtam. Egy helybéli ismerősömhöz költöztem, és alig később élettársi kapcsolatba kerültem Eleonóra nevű lányával, aki terhes lett tőlem. Én akkor negyven voltam, a hölgy 26 éves. Volt állásom, igyekeztem visszailleszkedni a társadalomba, és a fizetésemből kibéreltem a mellettünk lévő lakást, oda költöztünk a lány apjától. Azon a bizonyos napon élettársamat hazafelé jövet behívta valamilyen indoklással a közeliünkben lévő szomszéd, itallal kínálta, de a pohárba gyógyszereket tett, amit Eleonóra szervezete nem bírt. Elájult, haldoklott, a férfi, a későbbi áldozat mégsem hívott mentőket, csak nézte kínlódását. Aznap éjszaka a barátnőm nem jött haza, s mert kora hajnalban dolgozni indultam, az apjára bízam a keresést. Ő tudomást szerzett arról, hogy ehhez az 56 éves agglegényhez tért be, ahonnet nem jött ki. Valóban ott találta haldokló lányát, s kérdésére a férfitől azt a választ kapta, hogy a lány öngyilkos akart lenni, ezért szedte be a tablettákat.

Apósom értesítette a mentőket, sajnos későn, az asszonykámom már nem lehetett segíteni, pár nappal később meghalt a kórházban. Szombaton kaptuk a táviratot, kicsit italoztunk utána, és a kocsmából jövet közölte velem a barátom, hogy felkeressük az illetőt, elmondjuk neki, mi történt. Nem akartam részt venni ebben, de végül beleegyeztem: kezdetben csöndesen beszélgettünk és csak akkor kezdődött a veszekedés, amikor a későbbi áldozat elmondta, ő tett gyógyszereket Eleonóra poharába. Most nem részletezem az egészet, aminek emberölés lett a vége. Büntársam tíz évet kapott, én 12-t, mert visszaesőnek minősítettek és hozzátették a korábbi kedvezményt. Bár részemről nem bizonyították a szándé-

kosságot, elutasították a hirtelen felindulásból elkövetést is.

Ha a régebbi Btk. szerint mondják ki az ítéletet, minden valószínűség szerint felakasztanak, mert a törvénymódosítás előtt kíméletlenül bántak azokkal, akiket korábban már „megmértek” államellenes magatartás miatt. Én, ugye, ref.-es voltam évekig, és ez önmagában is súlyosbító körülménynek számított hajdanán. Mindettől függetlenül az a véleményem, hogy a kivégzés olyan felelősségre vonási forma, amit bizonyos esetekben alkalmazni kellene mostanában is. Például amikor a vagyonelemi bűncselekmények gyilkossággal párosulnak, vagy kajakra vesznek alig tizenéveseket és utána megölik a fajtalankodásra, közöszlésre kényszerítetteket. A fegyházások között szigorúan elkülönülök a gyilkosoktól, mert azt érzem, hogy életem végéig viszem magammal a lelkiismeret-furdalást, de akikkel együtt vagyok különféle emberölésekért, másabbak, jó néhányszor kérdezik tőlem a garázdaságért párszor már elítéltek is: Hogyan kell ölni...?! Mit feleljek erre?

Hadd tegyem hozzá, ezek a rabok valójában gyávák. Könnyedén kioltják bárki életét, de amikor a magukéről van szó, remegnek. A gyengékkal szemben nagylegények és nem mérik fel tettük következményeit, különösen újabban, hogy tudják, nincs kötél, idő előtt szabadulhatnak, aztán bosszút állhatnak. Ezért reménykednek amnesztiában, nem azért, hogy megváltozzanak. Sajnos, a kedvezmények elbírálásakor nem kérdezik meg a szűkebb környezetben lévő elítélteket, hogy mi a véleményük társukról, és ezzel magyarázható a nevelők gyakori melléfogása. Általában a rablógyilkosok, a fajtalankodók a legszorgalmasabbak, sikeresen alakoskodnak éve-

kig, de csak a fegyházban tisztelik a törvényt, a kinti életben akár néhány óra múlva tétovázás nélkül ölnek!

– Az általános iskola elvégzése után a villamoshálózat-szerelő szakmát tanultam, de családi okok miatt nem fejezhettem be. Anyám és a nevelőapám sokat ittak, rám maradt a két féltestvérem nevelése, őrzése. *K. László* vagyok, 1976. május 3-án születtem, és katonaidőmet a határőrségnél töltöttem, szakaszvezetőként szereltem le húsz-évesen, utána rögtön találtam munkát Budapesten, naponta hoztak-vittek, nem laktam messze. Házunkból elköltözött anyám az élettársával és féltestvéreimmel, majd alig később értesítést kaptam a polgármesteri hivataltól, hogy magamhoz vehetem a kórházból a mindkét lábával amputált apámat, ha az épületben kialakítok egy neki alkalmas részt. Vállalkoztam erre, és barátaimmal hozzákezdtem a tatarozáshoz, a tetőszerkezet cseréjéhez. Kora reggeltől dolgoztunk, de közben jócskán iszogattunk mindenfélét. Emlékezetem szerint délután elaludtam és késő este ébredtem, amikor már senki nem volt nálam.

Úgy gondoltam, elindulok a hátsó részen a szomszédhoz a kertek alatt, és menet közben ott találtam földön fekvő a mellettünk lakó 85 éves asszonyt. Fölkaptam, hogy a mentőkhöz vigyem, de annyira részeg voltam, hogy ez nehezen sikerült, többször is elbotlottam, kiesett zsebemből a pénztárcám, amit később megtaláltak a helyszínen, és ez lett az egyik legfőbb bizonyíték ellenem. A rendőrségen, majd a bíróságon aljas indokból elkövetett gyilkossággal vádoltak, hogy nemi erőszakot követtem el az idős nőn, és megfojtottam. Ezért 14 évet kaptam.

Az az igazság, hogy nem emlékszem semmire, ötven-ötven százalék, hogy megtörtént vagy sem. Vittek engem pszichológushoz, és a szakvélemény szerint amnéziában, valamint személyiségzavarban szenvedek, amit elhiszek, ha sokat iszom. Egyébként kétségesnek tartom, mert a sergben nem értem volna el komoly sikereket. Ez az első bűntényem, mégsem hittek nekem, még az anyám is ellenem vallott, apám viszont nem. A nemi erőszak és az emberölés megtörtént, valaki elkövette, az ítélezők szerint én. Az ügyész 24 évet kért, de mint fiatal felnőttnek tízzel kevesebbet adtak, viszont ennyivel tiltottak el a közügyek gyakorlásától, tehát kijött a javasolt büntetés.

A rendőrségen sokat gondolkodtam az egészen: vállaljam-e annak ellenére, hogy nem feltétlenül én követtem el? De tagadhatok-e a végtelenségig, amikor nem emlékszem semmire és esetleg jogosan vádolnak? Erősebb volt bennem a segítőszándék. Beismeréssel azt akartam, hogy derüljön ki az igazság, és amennyiben tényleg én vagyok a gyilkos, büntessenek ennek megfelelően, ellenkező esetben viszont lehessen ártatlan. Ez nem jött össze. Arról sokat hallottam már az előzetesben is, hogy ilyesféléért régebben hóhért küldtek volna rám, bár esetemben a korom miatt ettől talán nem kellett volna tartani.

Egyébként jogosnak tartom a halálbüntetést az előre kitervelt és kegyetlenül végzett eseteknél, a rablógyilkosságoknál, vagy az enyémhez hasonló cselekmények elkövetőinél, de az a véleményem, hogy az én esetem csak botlás. Nekem még adni kell egy esélyt. Gyakran eszembe jut: mit választottam volna, ha teljes életfogytiglanra vagy halálra ítélnék? A benti tapasztalatok teljes birtokában most a kivégzés

tartanám jobbnak. Pár esztendő után szinte mindenki elaljasodik, bár másképpen. Magamon naponta észre veszem, hogy egyre nehezebb kordában tartanom az indulataimat. Szabadulásom után az idegenlégióba akarok jelentkezni, míg nem leszek túlkoros. Tudom, hogy ott alkalomadtán ölni kell, de kényszerből, parancsra, és az egészen más. Az erőszakot hivatalosnak tekintik és fizetnek érte!

– Tulajdonképpen intézetben nevelkedtem, ahol hat általánost végeztem. Mementem a szüleimhez is, de nem mindig tartózkodtam náluk. Komolyabb összetűzésem 1994. májusáig nem volt a hatóságokkal, első betörésemet ekkor követtem el, és a helyszínen találtam egy vadászpuskát, száz tölténnyel, amiket magammal vittem. A következő hónapban indultam büntársammal az M7-es autópályára Kápolnásnyéknél, hogy megállásra kényszerítsünk személykocsikat, és azokat kiraboljuk. *Elbert Géza* a nevem, 1973. szeptember 19-én születtem, alig múltam húsz, amikor elhatároztuk gyerekkori cimborámmal, hogy pénzt szerzünk. Iszogatás közben jött az ötlet, de az elemlámpánk nem működött, pedig azzal akartuk félreállítani a közlekedőket. Mondtam is a havernak, hogy halasszuk máskorra, azonban hiába erősködtem, biztatgatott.

Az első autóra rálöttem, sikertelenül, igaz, mint később kiderült, pár kilométerrel odébb kiszaladt a levegő a jobb oldalon lévő két kerékből. A következő próbálkozás is eredménytelen maradt, csak harmadjára sikerült megállítani a közeledőket. Konferenciáról hazatérő orvosok ültek a járgányban, szerencsére túléltek valahányan, mégis több emberen, nyereségvágyból elkövetett emberölési kísérlet, löfgyverrel

való visszaélés, valamint a közúti forgalom veszélyeztetése miatt emeltek ellenem vádat másfél évnyi előzetes után, pedig a helyszínt rögtön elhagytuk, megijedtünk a zajtól, és nem fosztottunk ki senkit.

Sajnos, éppen az ismerősöm mártott be, ezért megfogadtam az elsőfokú tárgyalás után, hogy ő sem úszhatja meg. A pótnyomozást követően három és fél évet kapott a haver, én viszont majd a négyszeresét, 2003-nál korábban nem szabadulhatok. Bízom a kedvezményben, pontosan 30 éves lennék akkor, és hiszek abban, hogy megváltozhatok. Nem tartom megrögzött bűnözőnek magam, csak az élet vitt magával. Szüleim rokkantnyugdíjasok, nem tudtak támogatni. Hiába dolgoztam többé-kevésbé rendszeresen, a főnököm keveset fizetett, alig futotta ruházkodásra, szórakozásra. Nem akartam én nagyobb összeget, alkalmanként csak pár ezer forintot.

Érdekes, hogy amikor meghúztam a ravaszt, eszembe sem jutottak a várható következmények, a büntetés sem, gondolkodás nélkül lőttem. A rendőrségi fogdán viszont annál gyakrabban latolgattam a lehetőségeket, mert éreztem, hogy nem úszom meg egy tízesnél kevesebbel. A kivégzéssel eleve nem törődtem, hallottam arról, hogy eltörölték, de itt a börtönben annál inkább érzem a halálbüntetés szükségességét. Jómagam nem lázadok a fegyház fokozat ellen, megcsináltam a balhét, legyen, elsőbűntényes vagyok, kibírom, de rengetegen vannak körülöttem a legundorítóbb figurákból. Ezért lázadozom néha és tartom soknak a saját ítéletem, a mocskokéhoz képest öt-hat évet érdemelnék.

Néha álmodom az amnesztiáról, bár az is megfordult a fejemben, hogy mit tennék, ha holnap elengednének, miért fogadjam el a korai kegyelmet? Ebben talán közreját-

szik az is, hogy mire számíthatok a kinti életben, mert engem nem vár senki. Apám, anyám öregotthonba került, eladták a házat is, mert szükségük volt a pénzre. Csomagot senkitől nem várhatok, de nem is akarok. Dolgozom, van miből spájzolni, szűkösen futja a saját szükségleteimre. Igyekszem tudomásul venni a körülményeket, lehetőségeket, szabályokat, hiszen pontos elképzeléseim vannak a jövőről és ezek nem kapcsolódnak a bűnözéshez. Tapasztalataim szerint a bentlévők döntő többségét a majdani balhék foglalkoztatják, kezdve az erőszakos fajtalanoktól a nyereségvágyból elkövetett gyilkosságokig. Ezeknek tényleg szó szerint életfogytot kellene adni, maradjanak örökké börtönben, ha már nincs halálbüntetés...

Azért bűnhődött, amit megcselekedett

*„Szegődik az ember madárnak s dobnak
utána követ. Szájukból fegyver származik,
szívemre célzott gyűlölet.”*

(Ratkó József)

A szocialistának nevezett társadalom legfőbb büszkesége volt a közbiztonság, és (tegyük hozzá) nem is ok nélkül, hiszen nem a polgároknak kellett védeni önmagukat az erőszaktól. Előfordultak gyilkosságok, rablások, léteztek stricik, markecolók, prostituáltak és ezzel párhuzamosan hatósági túlkapasok, de ... A halálbüntetéssel foglalkozó viták során a gazdaságilag fejlett államok többségében tévedhetetlenül kimutatták, hogy bizonyos esetekben a kivégzés lehetőségének lehet fokozott visszatartható hatása, ugyanakkor általában nem hatásosabb eszköz a többenél, ezért komolyabb kockázatok nélkül megszüntethető.

A nemzetközi, még pontosabban: a nyugat-európai joggyakorlatot tekintve már nem téma az igen, hiszen manapság nincsenek kivégzések olyan országokban sem, ahol a hetvenes évek elején a lakosság 80 százaléka ellenezte a halálbüntetés eltörlését. Napjainkban sok helyütt ismét nekiveselkedik a közvélemény, hogy a törvényhozók változtassanak a büntetőkódexeken. Nézzük, mi volt nálunk az utóbbi 30 évben.

A Bv. Országos Parancsnokság egyik osztályvezetője válaszolt hét kérdésünkre.

– *Mikor volt az utolsó kivégzés (és miért) az Alkotmánybíróság döntése előtt?*

– Két főt hajtottak végre 1988-ban ítéletet, mindketten emberölés büntetést követték el.

– *A halálbüntetés eltörlése után mennyien kaptak kegyelmet, és miért szabták ki rájuk a legsúlyosabb büntetést?*

– Az Alkotmánybíróság 1989-ben csak alkotmányellenesnek ítélte ezt a büntetési nemet és a köztársasági elnök moratóriumot hirdetett, vagyis a kivégzéseket nem lehetett végrehajtani. Ez öt esetet jelentett 1989-ben: valamennyien több emberen elkövetett emberölés miatt lettek felelőségre vonva. Végül életfogytiglani szabadságvesztésre változott a korábbi döntés. A bíróságok 1989-től már nem hoztak halálos ítéletet, de a Btk.-ból csak az 1993-as módosítással törölték el az erre vonatkozó paragrafust.

– *Mennyi közbüntényest végeztek ki 1960-tól 1988-ig?*

– Összeségében 115 főt hajtották végre az ítéletet, mindegyik esetben más büncselekmények mellett az emberölés minősített esete volt a fő ok. 1960-ban három, 1961-ben nyolc, 1962-ben hét, 1963-ban egy, 1964-ben hét, 1965-ben tizenegy,

1966-ban nyolc, 1967-ben négy, 1968-ban öt, 1969-ben hat, 1970-ben hat, 1971-ben két, 1972-ben öt, 1973-ban négy, 1974-ben két, 1975-ben négy, 1976-ban két, 1977-ben egy, 1978-ban egy, 1979-ben két, 1980-ban négy, 1981-ben négy, 1982-ben három, 1983-ban négy, 1984-ben két, 1985-ben két, 1987-ben öt és 1988-ban két elítélt kegyelmi kérvényét utasították el.

– *Előfordultak-e bírói tévedések az elítélt három évtized alatt?*

– A Bv. Országos Parancsnoksága nyilvántartásában nincsenek olyan adatok, hogy a bíróság ártatlant ítélte volna halálra.

– *A halálbüntetés eltörlése (megszüntése) után gyarapodtak-e a sikeres öngyilkosságok, komolyabb kísérletek?*

– Egyértelműen az a felelet, hogy nem.

– *A rendszerváltás után mi történt a rabtemetőkkel, napjainkban hová kerülnek a börtönben elhunytak, ha a hozzátartozók nem vállalják az elhantolás költségeit?*

– Az elmúlt években átlagosan 30-35 fő hunyt el esztendőként a bv. intézetekben egészségügyi okok következtében. Az úgynevezett rabtemetőket, úgy tudom, már az ötvenes években felszámolták. Márianosztrán például, ahol még megtekinthető, bár nem működik, időnként felbukkan Mindenszentekkor egy-egy rokon, halottak napján az intézet is el-elhelyez gyertyákat a dombon fekvő sírkertben. A börtönben meghaltak esetében – ha a hozzátartozó nem intézkedik vagy nincs ilyen – az intézet székhelye szerinti illetékes anyakönyvi hivatal jár el, és a területileg illetékes köztemetőben kapnak helyet, a költségeket a büntetés-végrehajtás fizeti.

– *Az eddigi tapasztalatok szerint 1989-től gyarapodtak-e bűnisméltések a gyilkosságért elítélt szabadulónál?*

– Nincs olyan statisztikánk, amely az

emberölésért felelősségre vontak visszaillesési mutatóját jelezni. Általánosságban az mondható el, hogy a jelenleg büntetésüket töltők körében magas a visszaesők aránya (61 százalék), és újabban, ha kis mértékben is (1-2 százalék), de folyamatosan növekszik ez a szám.

Vajon miért, hiszen a halálbüntetést elrendelőket azt ismételtetik, hogy esélyt kell adni a megtévedteknek és a polgárok védelmében bőven elegendő a bűncselekményt elkövetők szabadságvesztése. A „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” egykori zord parancsa helyett az emberség legyen napjainkban a jellemző.

Kitűnő szakemberek dolgoznak a nevelés, végrehajtás különféle területein, ám úgy tűnik, ezeken a „szigeteken” nem egyformák a szokások, akárcsak a kolostorokban, elmeegógyintézetekben, laktanyákban, az állami gondozottaknál, a fertőző betegek zárt kórházi osztályain. Szinte minden attól függ, hogy az adott helyeken milyen erős a felvilágosítás és a belátásra bírás, az elszigeteltség kényszere és a jövőbe vetett hit: van-e értelme a gyötrődéseknek?

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön jól ismert „lakója”, *Katus Ferenc*, eddig 15 évet ült, legutóbb, 1991-ben fegyveres rablási kísérletért kapott 8 esztendő, de általában nem unatkozik. A BörtönÚjság levelezője, vaskos regény szerzője. Fegyelmik özönével, nagyszájúságával óvja személyiségét a teljes kiszolgáltatottságtól, és papírra vetett gondolataiból fölsejlik a börtön embertorzító hatása. Idézzünk a + 1 fő töprengéseiből:

„Végigtekintve a magyar történelmet, láthatjuk, hogy a politikai okokból történt

kivégzéseknek olykor különös következményei lettek. Dózsa Györgyöt a legrettenőbb szenvedések között küldték a másvilágra, mégis példakép és legenda lett. Ugyanígy említhetjük *Batthyány Lajost*, az első felelős magyar miniszterelnököt, akinek megölése helyén ma örökmécses ég. De sorolhatnák még az aradi vértanúktól kezdve *Bajcsy-Zsilinszky Endrén* át *Nagy Imre*-ig a mártírok névsorát.

Mindez nem változtat azon, hogy napjainkban sokakban felmerül a halálbüntetés újbóli bevezetésének szükségessége. A különös kegyetlenséggel vagy aljas indokból elkövetett gyilkosságok hallatán az embereknek az az első gondolatuk, hogy az ilyen elvetemült tetteket márpedig halálra kell ítélni, nincs helyük a társadalomban. A törvényalkotók véleménye szerint nagyon nehéz ezt az igényt igazán egyértelműen elutasítani, illetőleg az igenlő álláspontot elfogadni. Itt elsősorban nem a büntetőjog elvei győzedelmeskednek, hanem sokkal inkább a humanizmus továbbfejlődése az, ami megakadályozhatja a halálbüntetés újbóli alkalmazását.

A mai legsúlyosabb büntetés Magyarországon az életfogytiglanig tartó szabadságvesztés. Be kell látni, hogy ez rendkívül szigorú, mert az elítélt akkor bocsátható feltételesen szabadon, ha büntetéséből a bíróság által meghatározott időtartamot (20-25 év) már letöltötte, és feltételezhető, hogy megjavulására bizton lehet számítani. A halálbüntetés helyett rászabott 25 év azonban végtelenül hosszú idő. Bármilyen súlyos bűncselekményt követett is el, ez iszonyú megtorlásnak tűnik. Negyedszázadot a rácsok mögött tölteni a szent humanizmus nevében talán rosszabb lehet, mint az önkéntes óhajból bekövetkezett kegyes halál.

Véleményem szerint az öt évig tartó szabadságvesztések még a kis idejű kategóriába tartoznak, ezek a leggyakrabban kiszabott büntetések, de a régi mondás szerint egy nap is sok a börtönben. Néhány esztendőt még keservesen túl lehet élni valahogy, mert az ítélet megkezdésekor van perspektíva a jövőre nézve, amíg ezt tölti, más időpont nem fontos számára, írja, számolja a nehezen múlt hónapokat, és a felén túl már boldog: kifelé megy az időből.

Másként élik át ezt azok, akik nyolc-tíz vagy ennél is több évre rendezkednek be, kezdetben nem is törődnek a szabadulás dátumával. Majd letelik! – mondják, és kénytelenek beletörödni helyzetükbe. Túlnyomó részük visszaeső vagy súlyosabb bűncselekmények elkövetője. Sok éven át keveset érzékelnek a kinti világból, az nem is fontos számukra. Az idő múlását leginkább saját magukon veszik észre, megritkul, őszül a hajuk, gyakrabban fáj a lábuk, hátuk, gyomruk, szemük, gyorsabban öregszenek. A külvilágból annyit tudnak, hogy családjuk elhidegül tőlük, mind ritkábban kapnak levelet, csomagot, de sebjaj, gondolják, rövidesen szabadulok, ez a fő, azt hiszik, a szabadulásakor új időszakítás kezdődik.

Aztán vannak olyanok, mint az a nagyidős elítélt, akivel a tököli rabkórházban találkoztam. Tűt szúrt a mellkasába, a szíve fölé, öngyilkos akart lenni. Amikor arról faggattam, miért akar meghalni, különös filozófiai fejtegetésbe kezdett. »Élvezd az életet, amíg tudod, és ha nem megy, halj meg! Egy másodperccel halálod után teljesen mindegy, hogy csúf voltál-e vagy szép, egészséges vagy beteg, gazdag vagy szegény, becsületes vagy bűnöktől terhes. Halálod után mindezek értelmüket veszítik!«

Nyilvánvalóan megrettent nagy ítéleté-

től a hosszuidős ismerősöm, ezért gondolkodott és cselekedett ekképpen. Stephen Hawking, teljesen béna, de szellemileg tökéletesen ép angol fizikus véleménye szerint az idő, mint olyan, nem is létezik, csupán az ember agya alkotta meg a fogalmát, hogy megszerezni tudja a világ dolgait. Az idő pedig létezik, a börtönökben mindenképpen és nekünk dolgozik, mert bármikor a ítéletet szabott is ki a bíróság, egyszerűen csak letelik!»

Az „elvetemült” ember

„Az egyiknek sikerül,
a másiknak nem,
a sors olykor nem
tudja, mit akar...”
(dalszöveg)

Amikor a bűnt emlegetik, számosan elfeledkeznek arról, hogy ilyen jogi kategória nincs, inkább bűncselekményről, büntettről lehet beszélni, és azt mérlegelni: a szabadságvesztés a társadalom válasza, netán az elkövetők át- és megnevelésének szándéka. A büntetési eszmék mögött koronként, földrészenként, államonként sűrűn változtak az elméleti és gyakorlati felfogások, a (jobbító?) akaratok hogyanjai, de a nagy általánosságot tekintve a módszerek mindig igazodtak a politikai rendszerekhez, a közvélemény kívánalmaihoz. Régtől tapasztalható a világban, hogy a börtönön belül elsősorban az alakoskodó, más szóval a konformista elítéltek (vamzerok) kerülnek jobb helyekre, mert hajlandók „együttműködni” a fegyőrökkel, nevelőkkel, különféle beosztású tisztekkel. Ebből az (is) következik, hogy hatalmas tévedésekkel minősít(het)nek magatartásokat, javasol(hat)-nak különféle kedvezmé-

nyekre valóban elvetemült, de Janus-arcúakat, nem törődve ama íratlan törvénnyel: az értelmetlen büntetés-végrehajtás mindig eredménytelen.

Amikor tanári diplomával rendelkező nevelőktől szerettem volna véleményt kapni Sopronkőhidán, a leírt kérdésekre – a fénymásolt íveket átvevő parancsnokok szerint – senki nem akart válaszolni. Később kiderült, hogy „aláaknázott” területre tévedtem, hiszen egyetlen bv. intézetben sem kedvelik a harci bárd kiásásával foglalkozni szándékozó civileket. Főleg az efféle befelé bandzsítással magyarázható, hogy nehéz tárgyilagos képet formálni csak a hivatásosok véleményét figyelembe véve, mert tetten érhető náluk az „uralkodó” véleményhez alkalmazkodó felfogás. Végül sikerült két „belső” feleleteit megkapni, de ragaszkodtak a teljes névtelenséghez, ők tudják, miért!

– *Általában milyen magaviseletűek az életellenes bűncselekményt vagy súlyos testi sértést okozó garázdák az intézet falain belül?*

1) – Az első bűncselekményes életellenes magatartása egyértelműen szabálytiszteletőbb, kiegyensúlyozottabb, mint a visszaeső vagy testi sértésért bezárt társaié. A testi sértésért bentlévők magatartásán a szabadságvesztés ideje alatt is érezhető a renitenskedés állandósulása. Akiknél az egyik vagy másik bűncselekmény nem először fordul elő, viselkedésük hasonlít a „mindennapi” elítéltekéhez.

2) – Az életellenes bűncselekményt vagy súlyos testi sértést okozó garázdáknál az intézet falain belül sem lehet egyértelmű véleményt alkotni, ami a magaviseletüket illeti. Vannak olyanok, akikre az ítélet alapján rá sem lehet ismerni, de ellenkező esetben a fegyház sem tartja vissza őket bizonyos cselekményektől.

– *Lehet-e visszatartó hatása, ha az életfogytiglan legalább 25 évig tartana, és addig nem részesülhetének büntetésescsökkentésben, amnesztiában?*

1) – Csak részben, de olyan elítélttel foglalkozni, szinten tartani mentálisan, aki előtt nincs semmilyen pozitív cél, nagyon nehéz, szinte lehetetlen. Kötelességünk megakadályozni minden változási, változtatási szándékot, mert a cél nem az ember tönkretétele, hanem megváltoztatása akkor is, ha az ítélete „végtelen”.

2) – Biztosan lenne, viszont az eredményesebb bűncselekmény-felderítést még hatásosabbnak tartom.

– *A korábbi Btk. szerint halálra is ítéltetők majdani javulási esélyeit mennyiben határozza meg, hogy nem kell tartaniuk a kivégzéstől, tehát bebizonyíthatják az abolicionisták legfőbb érvének igazát, miszerint: „Nem hordozzák a gonoszságot szívükben!”?*

1) – Az ember nem születik bűnözőnek, azzá a szociális és érzelmi környezete, saját fogyatékosága teszi. Hogy ezek a hatások milyen mélyen rögzülnek, lesznek állandóak és változtathatatlanok, azt az arra hivatott szakembereknek és a bíróságoknak kell eldönteniük.

2) – Megint az esettől és az egyéntől függ nagymértékben, akárcsak az illető magatartása.

– *Milyen jövőképük lehet azoknak a „fiatal felnőtteknek”, akik nagykorúságuk elérése után pár évvel követtek el rablógylósságot, szándékos emberölést?*

1) – Olyan, amit megmutatunk nekik, amilyenre felkészítjük. De ennél is fontosabb, hogy milyen környezetbe szabadul, ott hogyan fogadják, mit várnak el tőle, és milyen „őszinte” elképzelésekkel tér vissza a kinti életbe.

2) – Főszerepet játszhat a bűncselekmény „feldolgozása”, ami nem független az elítélt neveltetésétől, magatartásától, szociális környezetétől.

– *A napjainkban tapasztalható büntetés-végrehajtási gyakorlaton mennyit és hogyan változtatna a halálbüntetés visszaállítása? Milyen veszélyt jelentene egy esetleges népszavazás megakadályozása arra hivatkozva, hogy a kivégzések ellenkeznek a civilizált társadalmak szokásaival?*

1) – Elgondolkoztatná a leendő bűnelkövetőt. Lehet, hogy nem gátolná meg tette végrehajtásában, de ha már ez a tény néhány bűncselekményt megakadályozna, van értelme. A statisztika szerint ugyan a halálbüntetés sehol nem elrettentő, visszatartó erő, de mind több országban indítanak „harcot” a visszaállítás érdekében. A civilizációra hivatkozva sokszor követtek el nagy hibákat az emberek.

2) – A halálbüntetés eltörlését a nyugat-európai gyakorlathoz igazították a döntéshozók. Ezen változtatni is csak ebben a szellemben lehet.

Anyaggyűjtés közben számtalanszor eszembe jutott a „kutyából nem lesz szalonna!” népi bölcsesség értelmezésének hogyanja, miközben igyekeztem alulnézetből, a rabok szemszögéből is elemezni a bitó esetlegességének lélektani hatásait. Mit is jelent(het) a kényszerű, illetve az ítélet súlyossága miatt (pl. 25 év) önként vállalt

(suicid) kivégzés, netán az a tudat, élve nincs kiút a falak közül. Nem hallgathatok arról, hogy a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben a fegyőrök és tisztek igen jelentős százalékanak fogalma sincs arról, merre van az egykori rabtemető. Ami ennél is figyelemre méltóbb: néhányan a parancsnoki beosztásban lévők közül sem tudják, hogy a szántóföldek közé zárt, elkerített sírkert sarkában kaptak helyet azon Győr-Moson-Sopron megyei forradalmárok kopjafái, akiket az 1956-os eseményekben való részvételért végeztek ki. Pedig a valamiért halálra ítélték földi maradványainak helyéről nem lenne szabad elfeledkezni, a kilehelt lelkekkel kapcsolatos magatartásról ajánlatos volna néhány sort elolvasatni Dosztojevszkij *Feljegyzések a holtak házából* című művéből azokkal, akik nem érzik értik a társadalmi fejlődéshez, polgárosodáshoz szükséges lelki-szellemi-kegyeleti kultúra lényegét:

„Végre bejött az altiszt fegyveresen és csákóval a fején, mögötte két ór. Lépéseit egyre lassítva közeledett, és értetlenül nézte az elcsendesedett rabok rászzegeződő, szigorú tekintetét. Meghökkenette a teljesen meztelen, kiszikkadt holttest látványa, amelyen csak a bilincsek maradtak. Hirtelen meglazította az állszíját, levette csákóját, bár ez egyáltalán nem volt követelmény, és széles mozdulattal keresztet vetett... ezt is anya szülte! – és odébb ment...”

Hajnal László Gábor

Számok eminenciása

Három évtized egy helyen

Margitka négy-öt éves lehetett, amikor először találkozott orosz hadifogságból hazatérő édesapjával. A győrszentiváni kertés családi házban a későbbiekben sem látta gyakran, mert a papa fegyvermesterként szolgált az ország különböző katonai alakulatainál. Havonta egyszer-kétszer tért csak haza a családjához. A kislány nem látott fegyvert a békés falak közt, de az egyenruha nem volt szokatlan látvány. Aligha gondolta akkor, hogy húszévesen sokat sír majd a divatos ruhák helyett felöltendő kötelező egyenruha miatt. Kaszárda Margittal, Császár Lászlónéval, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági osztályvezető-helyettesével közelgő nyugdíjba vonulása alkalmából beszélgetünk három évtizedes, tapasztalatokban gazdag pénzügyes szakmai úttjáról.

– A közgazdasági technikum pénzügyi tagozatának elvégzésekor, 1963-ban, aligha gondolta, hogy a kilencvenes évek divatszakmáját sajátítja el.

– Nem. Győrszentivánon születtem, ami akkor még önálló falu volt. Anyám gazdálkodott, apám sokat volt távol. Mivel egy lánynak kevés elhelyezkedési esélye volt, szövődő vagy varrónő nem akartam lenni, a közgazdasági technikumba iratkoztam be. A hatvanas évek elején is elég nehéz volt vidéken munkát találni. Az iskola ajánlására kerülhettem be a megyei ügyészségre szerződéses munkavállalóként. Jó főnököm volt, aki tanított. Rólam meg az derült ki, mennyire alkalmazkodó, kiegyensúlyozott alkat vagyok.

– Az ügyészségtől hogy került át a bévéhez?

– Még volt közben egy állomás, az egyik győri vetőmagtermelő vállalatnál. Az ügyészségnél, ismerős fogalom, létszámleépítés miatt bocsátottak el. Anyagkönyvelő lettem a vetőmagosoknál, onnan vezetett az utam 1966. január 16-ai belépési dátummal – még ma is emlékszem, vasárnapra esett – a büntetés-végrehajtáshoz.

– Mesélne valamit erről a kezdeti időszakról? A választása jó és rossz oldalairól.

– Érettségizett lányként szakaszvezetői beosztást kaptam, azonnal fel kellett vennem az egyenruhát. Borzalmasan sokat sírtam emiatt. Télen elkésérített a posztó, nyá-

ron a kamgarn egyenvisélet. Nem volt pardón, be kellett illeszkednem a katonás rendbe. Az akkori parancsnok, Hajdú Lajos fegyelmet követelt minden beosztottól. Hátraarctól kezdve a menetgyakorlatokig mindenre szólt a kiképzés, amelyet sokkal nehezebben viseltem el a pénztárosi beosztásnál. De kellett az állás, amelyet, el is felejtettem mondani, apámnak egy távoli rokon katonatársa révén szereztem. Jól fizetett a bv., még az ügyészségnél is jobban. Ezemégszáz forint havi bérrel kezdtem az ügyészségi 1200 forintot követően. Irigyeltek is miatta a barátóim.

– *Ha megismerkedett egy fiúval, hogyan fogadták a fiatalok, hogy ön fegyveres testület tagja?*

– Elfogadták, de keveset jártam Győrbe szórakozni. Szerencsémre a falumban volt egy baráti társaság, akikkel a kevés szabadidőt kellemesen eltölthettem.

A szerencse a párválasztásnál is bejött, Margitka 1971-ben ment férjhez egy gépipari technikumot végzett ifjúhoz, Császár Lászlóhoz. Hetvenkettőben született Gábor nevű első fiuk, hetvenhatban a második gyermekük, Zoltán. De térjünk még vissza a szakmai kezdéshez.

– A pénztárosi teendők mellett az analitikus könyvelést is én végeztem, amely az elítéltek letéti pénzének kezelését jelentette. A hatvanas években még nem volt gazdasági osztály, hanem pénzügyi szolgálat. Nálunk, a hetven fogvatartottal működő megyei előzetesházban ketten dolgoztunk pénzügyi vonalon, később lettünk hárman.

A győri börtön patinás épületét még maga Mária Terézia építtette. Az új épület-szárny, ahol beszélgetünk, harminc éve még nem irodaház formájában, hanem szolgálati lakásként létezett. Öt lakás volt

az intézetben; a parancsnok, s néhány ór élt családostul e falakon belül.

Férfiak, nők vegyesen voltak az előzetesház kényszerű lakói. Nem volt munkáztatás, csak az intézet fenntartásán dolgoztak páran.

– Néhány év múltán szokássá vált elítélteket beosztani irodai munkára. Így lett a pénzügyi szolgálatnak újabb munkatársa egy elítélt, aki átvette tőlem az analitikus könyvelést.

– *Ezek az írnokok a szabadságvesztés időtartamától függően gyakran változhattak...*

– Igen, valamennyit én tanítottam be. Először nők voltak az írnokok, majd amikor elfogytak, férfiak vették át szerepkörüket. Ha nem feleltek meg, leváltottuk őket. Ha nem volt női előzetes szakképzettünk, abban az esetben is férfit választottunk ki.

– *Meglep a képzettség hangsúlyozása.*

– Ó, széles választékot adtak a cégeknek a megbukott főkönyvelő hölgyek. A női elítéltek egy jelentős hányada közülük került ki. A férfiak körében is számosan végeztek el a közgazdasági technikumot.

– *Ki volt az első főnöke?*

– Szőke Sándor, tőle tanultam meg a nagyon szigorú, azokra az évekre jellemző keretgazdálkodást. Az intézeti könyvelést, a javadalomgazdálkodást is elsajátítottam. Nagyon idegölő szemlélet uralkodott pénzügyi vonalon; átcsoportosításokat nem lehetett elvégezni.

Az előttem ülő csinos, szőke nő nem ismerte a lehetetlent. Lelkiismeretesség, precíz igényesség jellemezte először, másodszor, harmadszor. A Haza Szolgálatáért Érdemérem Ezüst fokozatát kapta kitüntetésként 1977-ben.

Főnök lehetett volna, felajánlották, ha elvégzi a rendőrtisztai akadémiát. Ám ezt

nem vállalta, így az anyagi vonalról került át új főnöke, amikor pénzügyi vezetőnek Turi Ferenc őrségparancsnokot nevezték ki.

A teljes pénzügyi, számviteli irányítás Császár Lászlóné hatásköre volt, aki hosszas távollétében helyettesítette a kinevezett gazdasági vezetőt. Turi Ferencet ugyanis 1985-ben baleset érte, fia építkezésén segédkezve leesett a falról, egy évre betegállományba kényszerült, majd 1986-ban rokkantosították. Ez évtől főelőadóként Császár Lászlóné a pénzügyi szolgálati ág vezetője, két beosztottal.

– Rosszmájú fogalmazás szerint: férfi főnökei sorra kidőltek, míg ön egymaga megoldotta az intézet pénzügyi gazdálkodásának nemcsak sikeres továbbvitelét, hanem átszervezését is...

Szerény mosoly villan a szemüveg rejtette kék szempárban.

– Ha valaki erre a pályára lép, számolnia kell az állandó tanulással, a törvény változásainak naprakész követésével. Sok szombat-vasárnapot áldoztam fel a határidős munkák miatt, a kiskorú gyerekek, a háztartás elől lopva el perceket, órákat, napokat. 1986-ban már volt ár- és díjbevételes munkáltatásunk, minthogy ipari mosógépeinkkel külső cégeknek, bíróságoknak, tűzoltóságnak mostunk bérbé. Ezenkívül elzárásokokat adtunk takarító személyzetként a bíróságnak. Tovább működött a még korábban indított labdaüzem. Márianoszt-rának varrtunk focilabdákat.

– Örültek e munkának a szabadságvesztésüket töltők?

– Nem szerették, mert a labdavarrás néhez munka, a fonal gyantázását megsínylette a kezük. Ár- és díjbevételes munkában folytattuk ezt, s amikor megszűnt a márianosztrai kapcsolat, mi szerződünk a Fővárosi Kézműipari Vállalattal. Ez a munka a

mai napig megvan, sajnos, pár embert foglalkoztatva csupán, mivel a vállalat elvesztette francia piacát. Közben központilag megszüntették az elítéltek írnoki foglalkoztatását. A könyvelőnek folyamatosan felügyelnie kellett a munkáját, nehogy elírjon valamit, esetleges összejátszásra is alkalmat nyújthatott ez a rendszer.

1990 a döntő átszervezések éve. A pénzügyi és anyagi osztály összevonásával kialakult a gazdasági osztály, új terület lett a számvitel. A fegyveres szerveknek is át kellett témiük a kettős könyvvitelre. Az új számviteli rend bevezetéséért, a kezdeti nehézségek leküzdéséért Győrben sokat tett interjúalanyunk.

– Természetesen részt vettem a központ által Vácott szervezett kettős könyvelésről tartott szakmai tanfolyamon. Itthon sikerült a napi munka során jelentkező új és új feladatokat sorra megoldani. 1990-től pénzügyi főelőadónak neveztek ki, belépett az adó, az áfanyilvántartás. A pénzügyi létszámot bővítették, az új belépőket én tanítottam be. Az anyagi szolgálatvezető, Szabó István lett két-három évre a kinevezett gazdasági vezető, majd nyugdíjba menetelekor Németh Lászlónét vették fel számviteli főelőadónak, közalkalmazottként.

– Az áttéréskor mikor kért felmentést férjétől a házi munkák végezése alól?

– A kettős könyvelés bevezetésekor az volt a feladatunk, hogy a féléves könyvelést végezzük el a régi, rovatos könyvelés szerint, és ugyanezt oldjuk meg kettősen is. Határidőre, persze. Azon a szombat-vasárnapon férjem vette át a fakanalat. Szerencsémre megtanult főzni. Rendkívül szoros napok voltak azok is, amikor értékmérési leltárt végeztünk. Rendelet írta elő min-

den intézetben a kötelező vagyonszámlázást. Az előző könyvelésnél nem volt alap a leltár, most igen. Háromfős csoportokat szerveztünk, akkor kerültek fel a leltári számok minden tárgyra. A beárazás összesítésekor vált nyilvánvalóvá, hány zárkaágy, mennyi szekrény van az intézetben. A pontos vagyonszámlázás megtörtént.

Az akkor hetven zárkaágy ma bizony 130 körüli. Ez a megyei intézet szintén túlszűfoltással küszködik.

– Vajon a piaczgazdálkodás napi kihívásait hogyan érzékeli a profi pénzügyes?

– Mivel a kereteket központilag kapjuk, amelyből gazdálkodnunk kell, megpróbálunk minél több bevételt szerezni. Így például a mórchidai téesznek adunk munkaadót egy töküzem működtetéséhez. Ez idénymunka, egy-másfél hónapig tart, mindennap busz szállítja az embereket. Ez a munka az intézetnek szintén bevételt jelent. Próbálkoztunk a gombatermesztéssel is, a pincékben, de nem termelődött meg a nyereséghez szükséges mennyiség. A piaczgazdálkodásnak köszönhetően sok kis magáncég létesült, amelyek még partnerek lehetnek. Most alakítottunk ki a labdaüzemből leválasztva egy részleget, ahol fültisztítók csomagolását végzik néhányan a magánvállalkozóval kötött szerződés értelmében.

– A piac olcsóbb bevásárlási lehetőségeket is kínál.

– Úgy van, élünk is vele. Annyi kis cég van például a takarítószerkeknél, hogy olcsóbb beszerzési lehetőségeket találunk. Nagyon szűk a költségvetési keret, állandóan azt nézzük, mit tudunk kifizetni, és mit nem. Egész éven át végigvonuló nehézség, hogy a számlákat csak egy hónapos késés-

sel tudjuk kifizetni. A központi fűtés díja, a villanyszámla nagyon magas. Most tér át az intézet a gázkazánok általi meleg vízre, de még mindig akadnak szerelési problémák.

– Harminc év alatt érte-e munkahelyi kudarc?

– Végeredményben nem. Ha most állnék pályaválasztás előtt, ismét a pénzügyet választanám. Csak azt nem tudom, hogy a büntetés-végrehajtásnál tenném-e ezt. Amit lehetett, elértem. Ám a valaha vonzó fizetések elapadtak.

Császár Lászlóné a továbbiakban elpanaszolja, hogy egy 22 éves új belépőt tanít, akinek tetszik a bévés kömvezet, a számviteli munka, de nagyon kevés a bére.

Nemcsak kollégákat tanított be, hanem éveken át volt az intézet oktatási felelőse, aki tervet készített az állomány oktatására, a megadott óraszám szerint. Az oktatási terv a szakterületek vezetőinek javaslata alapján készült. Amikor a törvények változtak, azt minden esetben oktatni kellett.

Császár Lászlóné 1986-ban a Közbiztonsági Érem Arany fokozatát, 1993-ban a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett arany fokozata elismerést kapta meg.* 1997. november 30-ával pedig nyugdíjba készül, szóban máris beadta nyugdíjaztatási kérelmét.

– Miért?

– Édesanyám egészségi állapotának súlyos megromlása készítetett erre a lépésre. Ápolása időigényes. Mellette akarok lenni.

Sokat veszít az intézet, személyében kiváló munkaadóval lesz kevesebb. Szerény szakember távozik, aki soha rangkórságban nem szenvedett, háttérben meghúzódva volt a számok szürke eminenciása. Értjük ezen azt a jelenséget, hogy címekről le-

* A beszélgetés idején még nem tudhatták, hogy Császár Lászlóné 1997. augusztus 20-án a Parlamentben Göncz Árpádtól vehette át a Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt kitüntetését.

KÖZELKÉP

mond más javára, míg a munka oroszlánrészt mindig vállalja.

– *Hogyan képzeli a jövőt?*

– Nagyon hiányzik majd a munkahelyem. Ez bizonyos. De szólít a családi kötelesség. Nekünk nincs hétvégi házunk, csak a Győrtől 10 kilométerre lévő vályogház, a mama birodalma, oda járok ki. Az idősebb fiam, aki villamosmérnök lett, robottechnikát tanult, most tudott elhelyezkedni egy kis kft.-nél. A kisebbik, Zoli, még a Széchenyi István Műszaki Főiskola informatika szakán tanul, készül az életre.

– *Ha bévés pályára menne, rá- vagy lebeszélne?*

– A körülmények alapján mérlegelnék. A kisebbik fiamnál még nem történt meg a pályaválasztás.

A férj antennákat szerel, az ő technikai vonzódását örökölték a fiúk. Császár László,

lóné, a feleség, az anya humán érdeklődését a sok-sok elolvasott könyv jelzi.

– Az olvasás végigkísérte az életemet – mondja –, még ma is inkább olvasok tévé-nézés helyett. Szilvásin, Berkesin nőtem fel. Őket most is szeretem. Régebben számos könyvet vásároltam, ma alig telik rá, inkább az ismerősöktől kérek kölcsön.

Külföldön nem járt a Császár házaspár. Csak a bévé nyújtotta beutalókat vették igénybe Igalon, Dobogókőn, Balatonlelén, Pilisszentlászlón.

A holnap: autóbusszal irány a szentiványi ház, amelynek kertjében kertészkedni is lehet. Még a kollégáknak is jut zöldség, gyümölcs – búcsúzik pajkos szemhunyorítással Margitka, aki a munkahelyén annyiszor színjelesre vizsgázott.

Pardi Anna

Nemzetközi kapcsolatok

1997. július 14–17. között *Vladislav Parnica* vezetésével a magyar–szlovák együttműködési megállapodás keretében háromfős delegáció tanulmányozta az üdültetés rendszerét.

1997. július 8–10. között *Herbert Doleschell* igazgató vezetésével a bécsi bv. iskola hallgatói meglátogatták a RTF és a bv. szervezet oktatási központját.

1997. szeptember 23-án az osztrák Szövetségi Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtásáért felelős munkatársa meglátogatta a Váci Fegyház és Börtönt.

1997. augusztus 29-én *John van Acker*, a belgiumi leuveni börtön igazgatója meglátogatta a Budapesti Fegyház és Börtönt.

1997. augusztus 2–8-ig a kanadai bv. főigazgatójának meghívására *dr. Tari Ferenc* vezetésével háromtagú delegáció tanulmányozta a kanadai bv.-t, majd augusztus 9–17. között részt vettek az Amerikai Börtönügyi Társaság által rendezett nemzetközi konferencián.

1997. augusztus 4–9. között *Endródi László* és *Hollósi Gábor* a németországi Ludwigsburgban tett tapasztalatcsere-látogatást.

1997. szeptember 2–5. között a Stockholmban megrendezett EAPL-konferencián *dr. Boros János* és *dr. Csetneky László* vett részt.

1997. szeptember 3–5. között az észt bv. által Tallinnban *Szociális munka a börtönrendszerben* címmel rendezett szemináriumon *Szondi Miklós* és *Horváth Ildikó* vett részt.

1997. szeptember 8–11-ig a szászországi bv. oktatási központ meghívására *dr. Koncz István* főosztályvezető-helyettes vezetésével nyolcfős delegáció tapasztalatcsere-látogatáson vett részt Drezdában.

1997. szeptember 10–12-ig *dr. Lipták László*, a bv. szervezet oktatási központjának igazgatója vezetésével hatan tanulmányozták az osztrák bv. oktatási rendszerét.

1997. szeptember 14–28. között a magyar és a finn bv. közötti megállapodás keretében *Fok Róbert*, *Németh Henrik* és *Tóka Henrietta* tanulmányozta a finn bv.-t

1997. szeptember 17–19. között *dr. Cserné Bakos Erzsébet* vezetésével háromfős delegáció tett tapasztalatcsere-látogatást Horvátországban.

1997. szeptember 29.–október 3. között *Csóti András* vezetésével négytagú delegáció tanulmányozta a lett büntetés-végrehajtást.

1997. szeptember 5–7. között a magyar–bajor együttműködés keretében lövészversenyre került sor 10 fő közreműködésével Állampusztán a staubingi és az állampusztai bv. intézet lövészcsapatai között.

1997. szeptember 14–17. között az Oracle Alkalmazások Felhasználói Csoportjának Orlandóban megrendezett konferenciáján *Dobos István* és *Pongrácz György* vett részt.

Elismerések

Az állami ünnep alkalmából érdemes és eredményes munkásságuk elismeréseként a Magyar Köztársaság Elnöke a Magyar Köztársasági Érdemrend

Kiskeresztje

kitüntetést adományozta *dr. Csordás Sándor* *bv. ezredesnek*, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnokának, a Magyar Köztársasági

Ezüst Érdemkereszt

kitüntetést adományozta *Császár Lászlóné* *bv. főtörzszászlósnak*, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezető-helyettesének.

Kinevezte büntetés-végrehajtási

dandártábornokká

Pados József *bv. ezredes*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnokát.

Az igazságügy-miniszter eredményes munkájuk elismeréséül a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett”

arany fokozatát

adományozta *Csiszérné Koncz Klára* *bv. őrnagynak*, az országos parancsnokság termelésirányítás és marketing igazgatósága főmunkatársának, *Jablonszki Ferenc* *bv. zászlósnak*, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet körletfelügyelőjének.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett”

ezüst fokozatát

adományozta *Kövesi János* *bv. századosnak*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet biztonsági tisztjének,

Varga Gyuláné *bv. főhadnagynak*, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza cse-
csemőgondozójának, *Lippert János* *bv. fő-
hadnagynak*, a Tolna Megyei Büntetés-
végrehajtási Intézet osztályvezető-helyet-
tesének, *Tóthné Iványi Éva* *bv. főtörzszászló-
lósnak*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei
Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának,
dr. Törzsök Lászlóné *bv. főtörzssőrmester-
nek*, a Nagyfai Országos Büntetés-végre-
hajtási Intézet ügykezelőjének, *Varga Jó-
zsefné* *bv. főtörzssőrmesternek*, a Vas Me-
gyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadó-
jának.

A „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Em-
lékplakett”

bronz fokozatát

adományozta *Duschák Zoltán* *bv. főhad-
nagynak*, a Büntetés-végrehajtás Központi
Ellátó Intézete főelőadójának, *Árkiné Csa-
tó Mária* *bv. törzszászlósnak*, a Fiatalkorú-
ak Büntetés-végrehajtási Intézete bizton-
sági felügyelőjének, *Bordé Attila* *bv. törzs-
zászlósnak*, a Békés Megyei Büntetés-vég-
rehajtási Intézet vezető ápolójának, *Kispé-
ter József* *bv. törzszászlósnak*, a Budapesti
Fegyház és Börtön előadójának, *Jancsik
István* *bv. zászlósnak*, a Baracscai Orszá-
gos Büntetés-végrehajtási Intézet bizton-
sági felügyelőjének, *Rózsa Antal* *bv. zászló-
lósnak*, a Szegedi Fegyház és Börtön kör-
letfelügyelőjének, *Bulyáki Lajos* *bv. főtör-
zssőrmesternek*, a Tököli Dunai Vegyes-i-
pari Kft. művezetőjének, *Mahucs Antalné*
bv. főtörzssőrmesternek, a Kalocsai Fegy-
ház és Börtön körletfelügyelőjének. Elő-
léptette soron kívül

századossá

Ádám Attila *bv. főhadnagyot*, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet biztonsági tisztjét, Czárné Gruber Antónia *bv. főhadnagyot*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, Benkovics Tamás *bv. főhadnagyot*, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet biztonsági tisztjét, Gergely Jolán *bv. főhadnagyot*, az országos parancsnokság jogi és igazgatási főosztálya munkatársát, Horváth Imre *bv. főhadnagyot*, a Sopronkőhidai Szövő- és Ruhaiipari Kft. biztonsági vezetőjét, Magyar Sándor *bv. főhadnagyot*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet mb. osztályvezetőjét, Stefanits Gyula *bv. főhadna-*

gyot, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, Szunai Mihály *bv. főhadnagyot*, a Budapesti Fegyház és Börtön osztályvezető-helyettesét,

főhadnaggyá

Bábikné Ledényi Renáta *bv. hadnagyot*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön osztályvezető-helyettesét, Marcinkovicsné Barna Ildikó *bv. hadnagyot*, a Budapesti Fegyház és Börtön nevelőjét, Szabó Mihályné *bv. hadnagyot*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, Tóth László *bv. hadnagyot*, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét.

Képek - események

A büntetés-végrehajtás második szakmai napjának rendezvényeiről

Szeptember 6-án hat régióban – Vácott, Budapesten, Sátoraljaújhelyen, a Szelidi-tónál, Szombathelyen és Pálhalmán (képünkön) – mintegy ötezer résztvevővel zajlottak az egész napos rendezvények, amelyek szórakozást, kikapcsolódást kínáltak.

A hagyományos ünnepi állománygyűlésre szeptember 5-én került sor, amelynek keretében 77-en részesültek valamilyen elismerésben.

Vácott dr. Vastagh Pál igazságügy-miniszter átvágta a nemzetiszínű szalagot, s ezzel végképp átadta a város polgárainak azt a Duna-parti területet, amely eddig a bv. intézeté volt.

Átfogó kép

A büntetések és intézkedések végrehajtása Svájcban

Jogi alapok

Az ország föderaliztikus államrendjének megfelelően a büntetés-végrehajtás az egyes kantonok hatáskörébe tartozik (Alk. 3. és 64. bis. cikkei).¹ A szövetségi törvényhozás nem látja szükségesnek egységes bv. törvény kiadását. A Btk.² és annak végrehajtási rendeletei (VstGB 1 1973. november 13.; VstGB 2 1982. december 6.; VstGB 3 1985. december 16., érvényes 2001. december 31-ig) szabályozzák a bv. alapvető jogi rendjét, célját, feladatait, az egyes büntetési nemeket s a különféle intézeti típusokat.

A kantonok feladatai az államszövetség jogrendje keretében

Az alkotmány 64. bis. 3. pontjából következik az alapelv, hogy a bv. a kantonok ügykörébe tartozik. Ennek két következménye van: 1) a kantonok kötelesek bíróságai, valamint a szövetségi állam bíróságai által kiszabott ítéleteket végrehajtani, továbbá 2) e célra intézeteket létesíteni, és más kantonokkal azok üzemeltetéséről és közös használatáról megállapodásokat kötni. A Btk. három rendelkezése foglalkozik kifejezetten a kantonok idevágó feladataival (374., 382. és 383. cikkek).

Szövetségi főfelügyelet

A minisztertanács (Bundesrat) köteles az alkotmány 102. cikke alapján a szövetségi és konkordátumi előírások betartása felett őrködni. Ez az alkotmányos alapelv

egyébként a Btk.-ban is bennfoglaltatik (392. cikk). A Bundesrat azáltal is biztosítja főfelügyeletét a bv. felett, hogy az alkotmány 64. bis. 1. pontja értelmében a Szövetség illetékes a büntetőjog törvényi szabályozására s a kantonok anyagi támogatására a büntető-, munka- és javítóintézetek létesítése, valamint újítások bevezetése terén. A bv.-jogalkotás és jogszolgáltatás szövetségi szervei: a *Bundesamt für Justiz* (például a kantonok bv.-rendeleteit jóváhagyja s a kantonok bv.-problémáit figyelemmel kíséri), a *Bundesanwaltschaft* (Legfőbb Ügyészség, a Szövetségi Büntetőbíróságok), *Oberauditor* (Legfőbb Hadbíró), a katonai bíróságok ítéletei s azok végrehajtása; a hadkötelezettség megtagadása lelkiismereti okokból s azok közérdekű munkára kötelezése a BIG³ feladata, a nemzetközi jogsegély a *Bundesamt für Polizeiwesen* hatáskörébe tartozik.

Büntetés- és intézkedés-végrehajtási konkordátumok

Tekintettel arra, hogy a kisebb kantonok önerejükben a Btk. által előírt valamennyi intézeti típus létesítésére képtelenek s még a nagyobb kantonoknak sincs módjuk arra, ezért 1956–1963 között konkordátumok jöttek létre a büntetések és intézkedések végrehajtására: *északnyugati és belső-svájci konkordátum* (1959. március 4.), *kelet-svájci konkordátum* (1975. június 19.), *nyugat-svájci konkordátum* (1984. október 22.). A konkordátumok egyrészt a szövetség

ségi állam és a kantonok törvényhozása közötti joghézagokat töltik ki, másrészt a bv.-jog egységesítésére különféle irányelveket és ajánlásokat dolgoznak ki. A konkordátumok szabályozásai röviden összefoglalva a következőket tartalmazzák: az *intézetek kölcsönös használata és költségeik rendezése; irányelvek kidolgozása a bv. egységesítése céljából* (például keresethányad, szabadságolás, különleges végrehajtási formák alkalmazása). Bár Svájcban nincs egységes bv.-törvény, mint az NSZK-ban, de a konkordátumok által kiadott irányelvek biztosítják a bv.-jog egységes alkalmazását.

A büntetési rendszer

A svájci Btk. – miként a magyar is – két formáját ismeri a szankcióknak: egyrészt a *szabadságvesztés-büntetést*, másrészt a javító-, illetve biztosítóintézkedéseket.⁴ A szabadságvesztés-büntetésnek három formája kerül alkalmazásra: *fogház, börtön és fegyház*. Mindezek a büntetések (részben) feltételeken is kiszabhatók. A Btk. szerint a fogházbüntetés 1–90 napig, a börtönbüntetés három naptól három évig, a fegyház-büntetés pedig 1–20 évig (kivételesen életfogytiglan) tarthat. A 18 hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetést a bíró feltételeken felfüggesztheti. A fegyház- és börtönbüntetések végrehajtása ma már semmiben sem különbözik egymástól, ezért mindkettőt ugyanazon intézetben hajtják végre. Ellenben a fogházbüntetéseket nem szabad más szabadságvesztés-büntetéssel vagy intézkedéssel együtt végrehajtani.⁵

A *fegyház- és börtönbüntetések végrehajtása*

A Btk. idevágó rendelkezései a szankciók tartamát szabályozzák. Ma már csak az

ítélkezési gyakorlat és a kantonális bíróságok hatásköre számára van jelentőségük. A fegyház- és börtönbüntetésnél a beutalás vagy az első büntényesek (félíg nyitott vagy nyitott), vagy a visszaeső büntetettek (zárt) intézetébe történik. A beutalásnál különös figyelmet szentelnek az elítélt személyiségének elbírálására: *veszélyesség, szökési kockázatok, korábbi magatartás, életkor, befolyásolhatóság*. A rövid börtönbüntetéseket a Btk. 37. bis. 1. pontja értelmében fogházbüntetésként kell végrehajtani. Ez utóbbiak félfogság vagy napi végrehajtás formájában is letölthetők.

A *félfogság a hat hónapig terjedő büntetések végrehajtására* 1974–1982. között minden kantonban bevezetésre került. Már 1983-ban minden harmadik ilyen tartamú feltétlen szabadságvesztés-büntetést félfogság formájában töltöttek le. A végrehajtás különböző módon történik. Számos kanton csak 11%-os arányban, míg Bern kanton 30%-os arányban engedélyezte ezt a végrehajtási formát. Félfogságban az elítélt napközben a munkahelyén dolgozik vagy tanulmányait folytatja, de pihenőidejét, éjszakáit s hétvégéit az intézetben tölti. A félfogság Svájcban a „legnépszerűbb” büntetési forma, az e büntetésre elítéltek 46%-a választja ezt a lehetőséget. A félfogsági rezsim az intézetben nem különbözik a többi fogolyétól, csupán az a megszorítás, hogy a félfogságos nem fogadhat látogatót, továbbá majd minden kanton ezektől az elítéltektől napi 12–35 svájci frank költséghozzájárulást követel.⁶ 1993 óta Zürich kantonban kísérletként bevezették a 12 hónapig terjedő büntetésekre is.

A *naponkénti végrehajtás* törvényes alapját a Btk. 397. bis. cikk 1. pontja, valamint a végrehajtási rendelet VStGB 14. cikke képezi. Ennek keretében a 14 napig ter-

jedő büntetéseket hétvégékre vagy szabadnapokra felosztva lehet letölteni. Ezt az intézményt eddig 20 kantonban vezették be, de gyakorlati jelentősége nem felel meg a várakozásoknak. Az elítéltek mindössze 0,5%-a választja ezt a végrehajtási módot (évi száz esetben).

A félszabadság. A Btk. 37. cikkének 3. pontja értelmében mindazok a foglyok, akik büntetésüknek legalább felét vagy az életfogytiglani fegyházbüntetésük legalább 10 évét eredményesen letöltötték, szabadabban vezetett intézetekbe vagy osztályokra utalhatók be, de az intézeten kívül is foglalkoztathatók. A félszabadságban részesülők aránya 3%.⁷

A közérdekű munkát 1990. március 19-én vezette be a kormány kísérletképpen a 30 napig terjedő szabadságvesztés-büntetések végrehajtására (VStGB 3 6/a cikke) mint önálló szankciót.⁸ A közvélemény rendkívül pozitívan ítéli meg az új büntetési formát, amely Angliából ered. 1995-ben már 15 kanton alkalmazta. A rendelkezés lényege, hogy az elítélt büntetését közérdekű munka formájában teljesítheti. A közérdekű munkát ingyenesen, szociális intézményekben, közérdekű művekben, közigazgatási szerveknél, segítségnyújtó szervezeteknél, segítségnyújtó személyeknél lehet véghezvinni. Eredetileg egynapi büntetés nyolc óra munkának felelt meg, 1996. január elsején ezt négy órára szállították le, ami az európai általános rendezésnek felel meg. Ugyanakkor ezt az új bv.-formát kiterjesztették a 90 napig terjedő büntetések letöltésére is. 1991–95-ben 3196 személy végzett közérdekű munkát fogház helyett. A sajtó szerint „*jobb dolgozni, mint a dutyiban megsavanyodni*”.⁹

Különleges rezsim a KBtk. alapján. A katonai büntetőbíráskodásról szóló rendel-

kezések 1988. szeptember 19-ei megváltoztatása kapcsán a katonai szabadságvesztés végrehajtása a zugerbergi intézetben megszűnt. 1990. október 5-én az addigi büntetés-végrehajtást a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadókon megszüntették, s a KBtk. újonnan „közérdekű munkát” ír elő a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadókra. Az elítéltek büntetése másfélszer tovább tart, mint a rendes katonai szolgálat, de legfeljebb két évig (KBtk. 81. cikk 2. pont). A polgári közérdekű munkával szemben a katonai közérdekű munka nem különleges formája a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának, hanem egy különleges szankció, s hosszú tartama miatt került külön szabályozásra. A fenti szankciót nem a bv.-hatóságok, hanem a *Bundesamt für Gewerbe und Industrie* és a kantonok hasonló hivatalai hajtják végre.

Elektronikus ellenőrzés. Az USA-ban, Izraelben és Svédországban már bevált példa nyomán Bazel városa 1997 áprilisában megkezdte az előkészületeket elektronikus ellenőrzés bevezetésére közlekedési büntetettek és rövid tartamú fogházra ítélték körében.¹⁰ Az elektronikus ellenőrzés lényege, hogy az elítélt csak a kijelölt helyen tartózkodhat, és elektronikus kar-, valamint lábpánt jelzi a programozott napirend betartását. Tessin és Luzern kantonok szintén érdeklődnek az új bv.-forma bevezetése iránt, amelyre 1999-ben kerülhet sor.

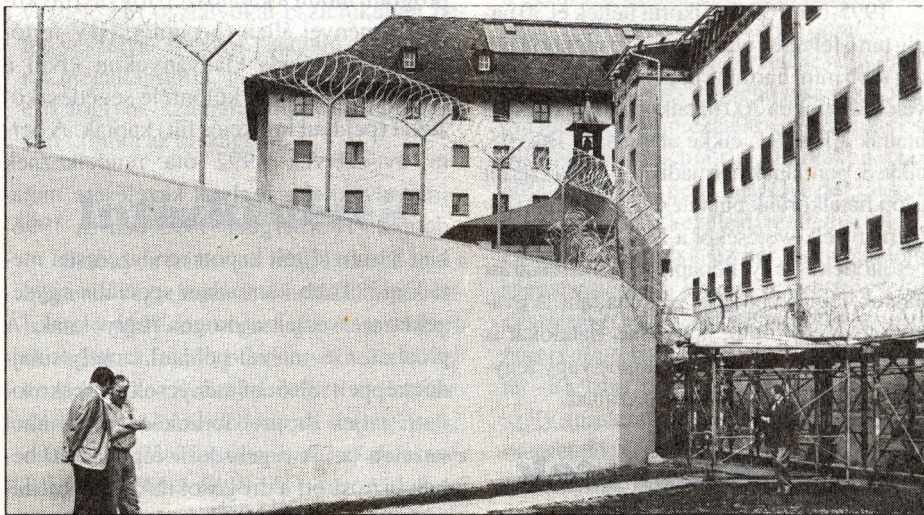
Különleges formák

Női büntetés-végrehajtás. 1995-ben 524 nő került bv. intézetekbe (1990-ben 600). Az elítélt nők átlagéletkora 32 év, 50 százalékuk legfeljebb 30 éves. Az elmúlt 12 évben nem változott lényegesen a nők aránya, ma is 7%

körül mozog." A hindentelbanki intézet az egyetlen, amely kizárólag női büntetés-végrehajtásra szolgál. Újabbban a *La Tuilière VD* intézetbe is főleg nők kerülnek felvételre, de félfogságot és félszabadságot a *Le Lapoy GE*, *La Stampa TI*, *Orbe VD* női osztályán is alkalmaznak. Bár a Btk. a nemek elkülönítését írja elő, de a Bund engedélyével kivételes esetekben el lehet ettől térni. A hindentelbanki intézetbe hét nő a gyermekével együtt is felvehető (1991: 52 anya 112 gyermekkel). Ebben az intézetben az elítéltek összetétele kihat a bv.-rezsimre: 1990 óta a legtöbb elítélt nő külföldi, 1992-ben 13-an afrikai és 27-en dél-amerikai államból kerültek ide. 1991-ben 54 nő a drogkereskedelem miatt volt bezárva. „Eselin”-nek hívják őket, mert a bandák valamennyit kizárólag futárszolgálatra használják. 1991-ben a női beutaltak 52%-a volt maga is drogos és 19%-a AIDS-beteg. 1991-ben 223-an voltak ambuláns vagy klinikai kezelésen, 28-an fekvőbetegek. A női beutaltak legtöbbször nem lehet már a munka világába integrálni.

Külföldiek

1996-ban 4205 svájci és 3024 külföldi állampolgár került bv. intézetbe. Arányuk 1991 végén a hosszú tartamú büntetésnél 53%, az első büntényesek között 31%, a visszaesők bv. intézeteiben 72%-uk található. *Bostadelban* 82%, *Lenzburgban* 66%, a *zürichi körzeti börtönben* 84% volt külföldi (1992). *Thorberg* 1996-ban 105 külföldit és 14 svájcit fogadott be. A külföldiek 28 országból származnak, köztük kető magyar és 39 jugoszláv. A külföldi elítéltek több mint 50%-a a következő három országból származik: Kis-Jugoszlávia 25%, Olaszország 17%, Törökország 12%. Kontinensek szerint: Európa 30%, Afrika 8%, Közel- és Távol-Kelet 6%, Dél-Amerika 2%, Ázsia 2%. Nemzetközi viszonylatban Svájcban van a legtöbb külföldi elítélt, csak Ciprus, Luxemburg és Belgium tud hasonló számokat felmutatni. Bár a külföldiekre ugyanazok a bv.-szabályok érvényesek, mint a svájciakra, a gyakorlatban azonban

A thorbergi fegyintézetben zömében külföldieket tartanak fogva

azokat a külföldieket, akiknek nincs állandó lakásuk Svájcban, de szökésyanúsának számítanak, általában kizárják a szabadságolásból. Különösen érvényes ez azokra, akiket kiutasításra ítelt a bíróság. Azok a külföldiek, akik távoli kultúrkörökből vagy etnikai, politikai feszültségekkel telített országokból származnak (Balkán, törökök, albánok, kurdok, tamilok), rendszerint a svájci börtönökben is tovább folytatják háborújukat. 1992. július 21-én például Thorbergben 25 albán, szerb és horvát rab súlyos kimenetelű tömegverekedést rendezett. A sajtó ezt így kommentálta: „A balkáni háború még a mi börtöneinkben is dúl.” A különféle népcsoportok kapcsolatai ellenőrzésre szorulnak, ami a kívülállóknak diszkriminációnak tűnhet. Az intézetek a fenyegető helyzetet a hasonló származásúak csoportosításával, hazai ételekkel, a vallásgyakorlás biztosításával, látogatások és a szabadidő megszerzésével próbálják enyhíteni.

Fiatalkorúak

1995-ben 100 fiatalkorút ítéltek el 30 napig tartó feltétlen elzárásra, 10 fiatalkorút pedig több mint harminc napi elzárásra.¹² A nevelőotthonokba 200 fiatalkorút (15–18 évig) utaltak a Btk. 91. cikke alapján. A Btk. 95. cikk. 3. pontjának harmadik mondata szerint azon fiatalkorúak büntetését, akik a bűncselekmény elkövetésekor a 18. életévüket már betöltötték s egy hónapig terjedő elzárást kaptak, fogházban lehet végrehajtani. A gyakorlatban előfordul, hogy más fiatalokat is fogházba utalnak, de börtönökbe vagy fegyházakba még véletlenül sem szabad.

Svájcban elítéltek száma. Ez a beutaltak 33-37 százaléka. Az elbocsátási statisztika azt mutatja, hogy a szabadságvesztés tartama a kábítószer-törvény alapján elítélteknél rendkívül magas. 1991-ben például az említett bűncselekmények miatt elítéltek 11%-a több mint 24 hónapot töltött bent. A bv. intézetekben is állandóan nő a drogosok száma. Legtöbbjük intenzív ápolásra szorul, ami az intézeteknek jelentős személyi és anyagi megterhelést jelent. Különösen nagy gondot okoz a drog távoltartása, hiszen minden harmadik fogoly fogyaszt drogot, sőt bizonyos intézetekben minden második. *Regensdorfban* például 1991-ben 30% fogyasztott hasist, 10% heroint (és/vagy kokaint), 7%-uk gyógyszert. Már 1988-ban megállapítást nyert, hogy a foglyok 20%-a a büntetés megkezdése előtt intravénás drogot fogyaszt, 6,5%-uk a bv. intézetekben is injekciózott. 1989-ben az északnyugati és a belső-svájci konkordátum intézeteiben már 20 nyilvántartott AIDS-beteg volt. 1986-ban megelőzési program indult a kábítószer-fogyasztás következményei ellen (hepatitis, HIV-fertőzés). Információs kiadványokon kívül a férfi és női foglyok különféle segédeszközöket (például injekciós tűt) kaptak. A berni bv.-szervek 1992 óta rendelkeznek irányelvekkel a foglyok kezelésére metadonnal. Thorbergben 1995-ben 5, 1996-ban három elítélt kapott rendszeresen metadont.¹³ Több kantonban speciális egységet szerveztek a drogos foglyoknak. A pinchati GE intézet például, amely tulajdonképpen első büntényesekre szakosodott, teljes drogrehabilitációs programot vezetett be. A regensdorfi fegyház 40 helyet biztosított a drogosoknak, akik ez irányú kezelésüket kifejezetten kérik. Az egyik alosztályon azokat kezelik, akik a

Kábítószeresek

1985–1991 között 1170-1340, 1996-ban 1666 volt a kábítószer-törvény alapján

drogfogyasztást teljesen feladják, míg a másikon olyanokat, akik metadon-kezelést kívánnak (különösen a HIV-pozitívak).

Pszichés betegek

A pszichikailag feltűnő és beteg személyek száma a vizsgálati fogság, valamint a büntetés- és intézkedés-végrehajtás keretén belül állandóan nő. A pszichikailag beteg elítélteket a Btk. 40. cikkelyének 2. pontja alapján gyógy- vagy gondozóintézetbe lehet utalni. A veszélyesnek számító foglyokat azonban ilyen beutalásból kizárják. A szomatikusan beteg rabok speciális ápolási lehetőségeket vehetnek igénybe a berni *Inselspitalban*, a genfi *Quartier cellulaire de l'hopital cantonal universitaire de Genève*, a pszichikailag beteg foglyoknak a *Quartier carceral psychiatrique de Bel-Air GE*, a *Rheinau ZH pszichiátriai klinika zárt osztályán*, de csak rövidebb kezelésre. 1992 óta a berni *Inselspitalban* és újabbban *Regensdorfban* és *Thorbergben* terveznek zárt osztályokat pszichikailag beteg veszélyes foglyok számára. A Bundesrat megállapította, hogy az e kategóriába eső foglyok számára alig van megfelelő zárt klinika az országban.

Intézkedések

Bizonyos feltételek meglétekor a bíró a büntetés végrehajtását elhalaszthatja s helyette *intézkedés* végrehajtását rendelheti el. A Btk. a felnőtt büntetetteknel a következő intézkedéseket rendelheti el: *intézkedések a szokásszerű bűnözők őrizetére* (42. cikk), *a szellemileg abnormálisok őrzete és kezelése* (43. cikk), a kóros jellegű alkoholizmus és kábítószer-fogyasztás esetei (44. cikk), valamint *fiatal felnőttek munkára nevelése* (100. bis. cikk). Vala-

menyi itt felsorolt intézkedésre érvényes, hogy az illetékes hatóságnak évenként felül kell vizsgálnia, mikor kell elrendelni a feltételest vagy a próbára bocsátást [45. cikk (1) bek.].

A *szokásszerű bűnözők* biztonsági őrzetének célja „*a közrend védelme a javíthatatlan és társadalomra veszélyes jogsértőkkel szemben*” (BGE 99. IV. 73., 105. IV. 85.) mint ultima ratio. Tekintettel arra, hogy a biztonsági őrzet végrehajtására csak egy speciális intézet (*St. Johannsen*)¹⁴ áll rendelkezésre, a legtöbb esetben a visszaesők intézeteibe kerülnek beutalásra ezek az elítéltek, míg a nőket *Hindelbankban* helyezik el. A feltételes szabadságra bocsátásra [42. cikk (4) bekezdés] a következő előírások érvényesek: az elítélt legkorábban három év után, büntetése kétharmadának letöltése esetén bocsátható próbára, az intézkedés további foganatosítására nincs szükség.

A *szellemileg abnormálisok* elleni intézkedések kettős célt szolgálnak: *a közrend védelme a közveszélyes elmebetegek ellen, s azok megfelelő kezelése vagy ápolása*. Az intézkedés végrehajtása gyakorlatilag intézkedési intézetekben történik s csak kivételesen pszichiátriai klinikákon. Ha az elítélt másokat nem veszélyeztet, akkor a bíró ambuláns kezelést rendelhet el [43. cikk (1) bekezdés]. Ez két formában lehetséges: *ambuláns kezelés a büntetés felfüggesztésével vagy anélkül a büntetés-végrehajtás alatt*. Ha az elítélt – elmeállapota miatt – a közbiztonságot veszélyezteti, és a veszély másként nem hárítható el, az illető megfelelő (visszaesők) intézetébe kerül. Az északnyugati és a belső-svájci konkordátum területén erre a célra *St. Johannsenban* külön osztály áll rendelkezésre. Továbbá *La Paquerette* a genfi *Champ Dollonban*,

valamit Regensdorf és Thorberg is felvesz ilyen elítélteket. *Aebersold* rámutatott arra, hogy a szellemileg abnormálisokon végrehajtott intézkedések csak az esetek 5%-ában rövidebb tartamúak, mint a szabadságvesztés-büntetés, és az esetek 50%-ában legalább kétszer olyan hosszsan tartanak, mint a büntetések.

A kóros alkoholisták és kábítószer-fogyasztók kényszerelvonó kezelésére hasonló feltételek érvényesek, mint a szellemileg abnormálisokéra. Az első kategória részére az intézkedés végrehajtása alkoholelvonó gyógyintézetben történik, a többi betegre vonatkozó szabályok szerint. Ezek az intézetek egységes alkoholelvonó kúrákat alkalmaznak vagy *rövid terápia* (21–90 nap) vagy *hosszú tartamú terápia* (5–12 hónap) formájában. „Más gyógyintézetekbe” is beutalhatók az elítéltek (ha orvosi kezelés nem szükséges), például pszichiátriai klinikákra, St. Johannsen kóros osztályára, gondozóotthonokba. A Btk. nem rendel el kifejezetten biztonsági őrizetet az alkoholista bűnelkövetők számára, de az alkoholista elítéltet is biztonsági őrizetbe lehet venni, ha az idevágó feltételek fennállnak (BGE 102. IV. 235.).

Az 1971. évi revízió alkalmával beiktatott Btk. 100–100.ter. cikkek lehetővé teszik a fiatal felnőttek (18–25 évesek) beutalását egy úgynevezett „munkaterápiás intézetbe”. A Szövetségi Bíróság ítélete szerint: „A munkára nevelés egy intézkedés, amely a fiatal felnőttek hibás fejlődését a munkára való neveléssel és jellemük megszilárdításával akarja helyreigazítani és ezzel jövőbeni büntettek elkövetésétől megóvni” (BGE 100 IV. 208.). Ha a fiatal felnőtt jelleme fejlődésében súlyosan zavart vagy veszélyeztetett, elhanyagolt, léha és munkakerülő, tette ezzel összefügg, és feltelezhető, hogy az intézkedéssel a jövő-

beni bűncselekmény vagy vétség veszélye elhárítható, úgy a bíró büntetés helyett munkára nevelő intézeti beutalást rendelhet el. E célra öt speciális intézet működik: *Arxhof BL, Kalchrain TG, Uitikon ZH, La Ronde NE és Pramont VS*. Fiatal felnőtt nők részére nincsenek ilyen intézetek, őket nevelőotthonba, női fogházba vagy más megfelelő intézetbe kell beutalni. Az intézkedés 1–3 évig tart. A beutaltak átlagos életkora 20 éven alul van.

Visszaesők

A Statisztikai Hivatal (Renate Storz: Rückfall nach Strafvollzug, Bern 1997) júniusi jelentése szerint az összes büntetés-végrehajtástól elbocsátott svájci fele (48,2%) hat éven belül ismét bíróság elé kerül és elítélik. A visszaesők egyharmada (31,4%) pedig bv. intézeti beutalást nyer. A Storz által most megjelentetett tanulmány valamennyi svájci polgár adatait tartalmazza, akit 1982-1990 között a bv-től elbocsátottak. Storz feldolgozta 6 393 szabadult adatait és megállapította, hogy közülük 3080-at újból elítéltek, 2 007 személyt pedig bv. intézetekbe utáltak. Az elbocsátottak két éven belül visszaesővé váltak. A visszaesők száma a különböző bűnözői kategóriák szerint változó: lopásnál például (ez a szabadultak 18%-a) 66% a visszaesők aránya kábítószereseknél (33%) 78% visszaeső. A közlekedési bűncselekményeknél (40%) a visszaesők 53%-ot tesznek ki. Nagy különbségek állapíthatók meg a korábbi büntetések alapján. Azok az elítéltek, akik egynél többször kerültek börtönbe, 10%-kal magasabb ismételt beutalási aránnyal jelentkeznek a statisztikában, mint az átlag. A visszaesők aránya attól is függ, hogy korábban voltak-e bv. intézet-

ben, vagy csak pénzbüntetésre, illetve feltelesen ítélték el őket. A 18-25 évesek (56,9%) vezetnek a visszaesők és az újra elítéltek között.

Intézettípusok

A Btk. 382. cikke szerint a megfelelő végrehajtási intézetek létesítése a kantonok kötelessége. A törvény azt is előírja, milyen típusú intézeteket kell létesíteni és üzemeltetni. A kantonok a szövetségi jog által előírt intézeti típusokat differenciálhatják. A különféle intézetekbe való beutalás törvényes szabályozása az alábbiakban foglalható össze.

Fogházak (például járási, kerületi, városi): elzárás-büntetések, rövid tartamú büntetések, intézkedések (rendszerint három hónapig terjedő) végrehajtására.

Első büntényesek intézete: fegyház- és börtönbüntetések három hónapon túl első büntényeseknek; visszaesőknek, ha az elítélt az intézet számára alkalmas.

Visszaesők intézete: fegyház- és börtönbüntetések három hónapon túl visszaesőknek, első büntényeseknek, különleges körülmények esetén (közveszélyesség, szökési veszély) biztonsági őrizet szokásos bűnözőknek, biztonsági őrizet szellemileg abnormálisoknak.

Szabadabban vezetett intézetek: fegyház- és börtönbüntetések három hónapon túl első büntényeseknek (például átmeneti otthonok) és visszaesőknek, miután a büntetés felét már letöltötték. Első büntényesnek számít az, aki az utolsó öt évben nem töltött három hónapnál hosszabb szabadságvesztés-büntetést, s nem utalták a szokásszerű bűnözők őrizetébe.

Amint már említettük, a gyakorlatban különbséget tesznek a zárt, félig nyitott és

nyitott intézetek között. Az említett intézetekbe való beutalás különféle ismérvek alapján történik, mint például közveszélyesség, szökési veszély vagy alkalmasság.

Az intézkedések végrehajtására szolgáló intézetek az előbbieken említett feladatok ellátására szakosodtak.

Befogadóképesség

Svájcban 172 intézet van a büntetések és büntetőjogi intézkedések végrehajtására, ebből 27 bv. intézet, 145 fogház,¹⁵. Az egyes intézetek felvételi kapacitása 10-nél kezdődik, (helyi, kerületi, regionális, járási stb.) fogházaktól a 300 férőhelyes bv. intézetekig. Összesen 6490 (1995) hely van a bv., illetve a vizsgálati fogság végrehajtására. Ebből 2875 férőhely a bv. intézeteké. A 27 bv. intézetből 5 nyújt 1081 visszaesőknek helyet. Kantonális bv. intézet *Poeschwil ZH* (350 hely), *Etablissement de la Plaine de l' Orbo* (308), *Kantonale Strafanstalt Lenzburg AG* (175), *Thorberg BE* (140) és az *interkantonális bv. intézet Bostadel* (108). A következőkben gyakran lesz szó bv. intézetekről, fogházakról, börtönökről. Már itt utalni kell arra, hogy az elnevezések kantonról kantonra változnak. Azt is meg kell jegyezni, hogy az intézkedési végrehajtásra szolgáló, munkaterápiás, munkára nevelő intézetek is a büntetés-végrehajtáshoz tartoznak. Ezenkívül van még egy sor (kb. 18) magán- és állami intézmény, ahol kóros alkoholisták és kábítószeresek töltik büntetésüket félszabadság formájában.

Intézetlakók

Az évi intézeti beutalások száma az 1982–1989 közötti 2367-ről 11 068-ra emelkedett. 1990–1992 óta visszaesés ta-

pasztalható: 1995-ben 8247, 1996-ban viszont csak 7721 beutalás történt a büntető-intézetekbe.¹⁶ Az esetek 98%-ában büntetés-, 2%-ában intézkedés-végrehajtás történt. A svájci bíróságok 1990 óta évente átlagosan 72 680 ítéletet hoznak.¹⁷ Az ítéletek 50%-ában feltételes szabadságvesztés-büntetést, 30%-ban pénzbüntetést szabnak ki. Átlag 12 858 esetben sor kerül (18%) szabadságvesztés-büntetés alkalmazására. A beutalások 4%-ában (372 esetben) a tettesek a büntetést előzetesen kezdték meg. A 8247 (1995) intézeti beutalást 1610 esetben vizsgálati fogság előzte meg. 1995-ben öt beutalásból kettő külföldiekre esett. 4295 személy először került bv. intézetbe. A beutalások több mint fele közlekedési, több mint negyede vagyonellenes, egynegyede drogos bűncselekmények miatt történt. A beutalások 3%-a élet- és testi épség elleni bűncselekmények miatt következett be, s ebből 26 tettes (0,3%) emberölésért került bv. intézetbe. Az 1995–1996. évi beutalások viszonylag alacsony száma arra vezethető vissza, hogy sokan választják a közérdekű munkát mint új végrehajtási módot, emellett 1995. január elseje óta a katonai pótdadó fizetésének megtagadása miatt nem alkalmaznak szabadságvesztés-büntetést. Miközben a nyolcvanas évek óta a beutaltak száma a legtöbb európai országban növekedett, addig Svájcban 1995-ben százezer lakosra 76 fogoly jutott, s az ország ezzel az európai középmezőnyhöz tartozik.¹⁸

Személyzet

1994 márciusában, egy akkor készült felmérés szerint a vizsgálati fogság végrehajtását szolgáló intézetekben 3163 hely állt rendelkezésre, a személyzet száma 818

volt.¹⁹ A személyzet–fogoly arány ekkor 1:1,3–1:1,4. Különösen éjszaka volt kevés a személyzet, ezért a rendőrségnek kellett ezt a feladatot átvennie. A beiskolázási és továbbképzési tervek sokszor azért irreálissak, mert nincs elég helyettes. A külső szakemberek (orvosok, pszichiáterek, szociális munkások) száma sem elegendő. A büntetés-végrehajtási intézetekben viszont 2962 hely áll rendelkezésre, a személyzet száma 1994-ben 1685 volt. Itt is vannak nehézségek a helyettesítéseknel. Az intézkedések végrehajtására szolgáló intézetekben a szakképzett személyzetnél van hiány. A munkára nevelő intézetekben nem jellemző a személyzet hiánya. A büntetés-végrehajtás teljes személyi állományánál egyre gyakrabban fordulnak elő pszichoszomatikus zavarok a stresszhatás miatt, hiszen a munka egy bv. intézetben már magában véve is jelentős megterheléssel (munkakörülmények, veszélyhelyzet) jár.

Költségek

Az intézetek, körzeti börtönök, a vizsgálati fogságra szolgáló intézetek és a rendőrségi fogdák, illetve a fogházak finanszírozása kizárólag a kantonokra tartozik. Ezzel ellentétben a szövetségi állam és a kantonok megosztják egymás között a büntető- és nevelőintézetek létesítésének és felújításának költségeit. A szövetségi állam az elismert építési költségek legfeljebb 50%-át vállalja. Az állam hozzájárul továbbá a munkára nevelő intézmények üzemeltetési költségeihez is. A hozzájárulás a nevelői személyzet költségeinek 40%-áig terjed, ebben a személyzet minősítése lényeges szerepet játszik. Végül is a szövetségi állam hozzájárul az újítások fejlesztéséhez és bevezetéséhez is. Az ilyen szub-

venciók legfeljebb ötévi kísérleti tartamra juttathatók. Az állam 1994-ben a büntetések és az intézkedések végrehajtására összesen 95 millió svájci frankot fordított, ebből harmincmilliót építési költségekre, 65 milliót üzemeltetésre és kétmilliót újításokra.²⁰ Az intézetek fenntartási költségei is egyre inkább emelkednek. A St. Johannsen BE intézkedés-végrehajtási központ 1990-ben 8,3 millió svájci frankba, 1996-ban 9,8 millióba került. A női bv. intézet (Hindelbank) 1990-ben 8,9 millió, 1996-ban 9,8 millió frankba került. A thorbergi fegyház 1990-ben 12,7 millió, 1996-ban 12,2 millió frankot igényelt. Witzwil 1990-ben 14,3, 1996-ban 15,5 millió frankot vett igénybe. Ezek a számok az évi összes kiadást tükrözik.²¹

Az intézetek építési költségei igen magasak. Egyetlen bv.-férőhely építési költsége (a parcella ára nélkül) kétszázezer-öttszázezer svájci frankot tesz ki (egy családi ház ára).²² Az intézetek fenntartásának költségei az utóbbi tíz évben megháromszorozódtak (1983-ban 248, 1990-ben 472, 1991-ben 548, 1992-ben 620, 1994-ben 700 millió svájci frank).²³ Akit Svájc legmodernebb bv. intézetébe, Poeschwiesbe beutálnak, az naponta 377 svájci frankba (1995) került, míg 1994-ben „csak” 337 frankba. (A luzerni luxushotel, Chateau Gütsch 350 frankba kerül egy napra, teljes ellátással.) Poeschwiesben a magas biztonságú zárka 700 svájci frankba kerül naponta. A vizsgálati fogság naponta 78 frankba kerül, egy nap az intézkedési végrehajtásban 150-350 frankba. Nyugat-Európában a bv.-költségek napi 150-250 frank körül mozognak. Figyelemre méltó, hogy a büntetettek száma nem nő, de tartózkodásuk a bv. intézetekben egyre hosszabb ideig tart. Svájcban 2000-

ig kb. 1300 új bv.-hely létesítését tervezik, ebben nem foglaltatnak benne a rendőrségi fogházak. A bv. fejlesztése igen költséges: a *bochuzi* intézet újjáépítése (324 hely) 160 millió frankba kerül.

Reszocializáció

A Btk. 37. cikkének 1. bekezdése szerint a börtönbüntetés végrehajtásának a fogolyra nevelőleg kell hatnia, és a polgári életbe való visszatérését kell elősegítenie. A reszocializálás, mint a bv. célja, abból az elgondolásból indul ki, hogy a bűnözés oka rendszerint a szociális integráció hiányában keresendő. Ugyanakkor az is világos, hogy a bűnözők megjavítása sok esetben csak vágyálom marad. *Rehberg* szerint a gazdasági bűnözőknél s a szervezett bűnözők tagjainál a büntetés célja csak arra szorítkozhat, hogy a tettet további büntettek-től elrettentsék.²⁴ A hatvanas és hetvenes években mindenféle pszichológiai és szociális magyarázatokat kerestek a bűnözésre. Ezt a felfogást időközben megcáfolta a kutatás, és kimutatta, hogy az efféle terápiák sikere nem meggyőző. A ma uralkodó nézet szerint a büntetés-végrehajtás nem más, mint a szociális magatartás tréningje.²⁵ A reszocializációt a következő módon kívánják elérni: fegyelem az intézetben, részbeni öngazgatás, iskolai és szakmai képzés, önálló és megbízható munkára nevelés, a szabadidő célszerű beosztása, közös rendezvények és beszélgetések, szociális tanácsadás. Magától értetődő, hogy mindezek a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetésnél csak rendkívül korlátozottan alkalmazhatók. Figyelembe veendő az is, hogy megvalósításuk az egyes intézetek lehetőségeitől és a beutaltak akaratától függ.

Progresszív rendszer

A büntetés végrehajtása a bevált progresszív rendszer²⁶ alapján történik. Ez a rendszer a reszocializálást úgy kívánja elérni, hogy a beutaltnak az elzárás folyamán fokozatosan egyre több szabadságot biztosít: tehát *kezdetben* kényszer, a végrehajtás végén pedig bővülő szabadság a lehetőségek keretében, majd a feltételes szabadlábra helyezés. Az első fokozat az *egyes elzárás*, amely néhány óráig, ritkán néhány napig tarthat. Regensdorfban például a fogoly az első nap munkaidejét, szabadidejét egyedül tölti. Ezalatt előkészítik a végrehajtásra, számára egyéni végrehajtási tervet készítenek. Ezt a fokozatot követi a *közös elzárás*. Ez nem tévesztendő össze a közös cellával. Ebben a fokozatban – amely a büntetés végéig is eltarthat – a fogoly pihe-nő és szabadidejének egy részét a cellájában tölti, de munkáját a többiekkel közösen végzi, velük együtt étkezik, szabadidejének egy részét is a közösségben tölti. Az is lehetséges, hogy a fogoly külső munkát végez vagy kurzusokat látogat. A *harmadik fokozat* a félszabadság, amely legkorábban a büntetés felének letöltése után kezdődik egy szabadabban vezetett intézetben (az intézet külön osztályán, mint például a *Ringwil Kolonia* Poeschwilben vagy *Eschenhof Witzwilben*), ahol a fogoly rendszerint egy maga választotta külső munkát végez. A félszabadság akkor engedélyezhető, ha a beutalt képes megfelelni a szabadabb élet és felelősség követelményeinek. Ebből a kedvezményből a közveszélyes és szökésyanús foglyok ki vannak zárva. A negyedik fokozat a feltételes szabadság, amely legkorábban három hónap letöltése után lehetséges, ha a fogoly bün-

tetése kétharmadát kiállotta. E fokozat feltétele az, hogy a fogoly magatartása ezt ne zárja ki, és feltételezhetően helyt tud majd állni a szabad életben. Ehhez elegendő az ésszerű következtetés, miszerint a szabaduló az életben megállja a helyét, a hatóság ebbéli meggyőződése nem szükséges. Gyakorlatilag majd minden ilyen kérvényt teljesítenek. Például *Zürich* kantonban 1986–88 között 1716 kérvényből 1393-at hagytak jóvá. Erre az utolsó végrehajtási fokozatra a hatóság 1–5 évi próbaidőt határoz meg, amely alatt indokolt esetben a feltételesen elbocsátott az intézeti végrehajtásba visszahelyezhető. Erre az időre pártfogó felügyelet is elrendelhető (Btk. 47. cikk). A pártfogó felügyelet feladata, hogy az intézet által megkezdett reszocializációs munkát folytassa, segítsen a feltételesen szabadultnak nehéz helyzetekben, így például az álláskeresésben, lakásproblémája megoldásában, valamint az adósságok rendezésében.

Az elítéltek munkája

A munkát, amely minden egyes elítélt törvényes kötelessége, ma már nem tekintik a büntetés részének, hanem a szociálpedagógiai kezelés lényeges alkotóelemének. Tekintettel arra, hogy a munka minden ember társadalmi integrációjának alapfeltétele, a *munkakötelezettség* [Btk. 37. cikk (3) bek.] a svájci bv. alappillérenek tekinthető. A Btk. szerint minden egyes fogoly, akit szabadságvesztésre vagy intézkedésre ítélték, köteles a számára kijelölt munkát elvégezni. A törvény szerint a foglyot lehetőleg olyan munkával kell foglalkoztatni, amely képességeinek megfelel és a szabad életben is élni

tud vele. Hagyományos módon valamennyi hosszú tartamú büntetés végrehajtására hivatott intézetben számos lehetőség van a foglyok foglalkoztatására. Mezőgazdasági, ipari munkahelyek, az ételmezés, mosoda, könyvtár, könyvelés stb. bőven nyújtanak munkahelyeket. A munka megtagadása a kedvezmények megvonását vonja maga után, és a fogoly elveszti kereseti lehetőségét. A bemi bv.-rendelet szerint a *munka megtagadása* fegyelmi vétség, és a megrovástól 14 napig terjedő zárkával büntethető. A Btk. 376. cikke szerint a beutaltak munkájáért kereseti hányad, az úgynevezett *pekulium* jár. A pekulium nagyságát és felhasználását különféle előírások szabják meg. A kelet-svájci konkordátum 1993. január 1. óta napi 24,50 svájci frankot, kiváló teljesítményért 33 frankot ír elő. A witzwili foglyok 1996 októberében havonta maximum 650 frankot kerestek, a thorbergiek 1997-ben napi 25, a St. Johannsenben élők napi 30 frankot. A pekulium 60%-a felett szabadon rendelkeznek, 40%-ot pedig a zárolt számlájukra utalnak át, amellyel elbocsátásuk napjától rendelkezhetnek. Betegség vagy baleset esetén az elítélt az első 20 napon az eddigi pekuliumának felét, a 21. nap után 10 frankot kap. A recessziót a svájci bv. is érzi, de mindeddig sikerült biztosítani a teljes foglalkoztatást. A tapasztalat szerint a legtöbb beutaltnak nincs tanult foglalkozása. A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték minden egyes intézetben elsajátíthatnak valamilyen foglalkozást és képezést, illetve diplomát szerezhetnek. Ezenkívül részt vehetnek levelező oktatásban is, érettségizhetnek. 1992. március 2-án Thorbergben 32 elítélt (ebből 31 külföldi) megtagadta a munkát és követelte a munkakényszer megszüntetését, a teljes fizetés bevezetését, valamint a teljes bér kifizetését a munkateljesítmény

figyelembevétele nélkül. A *horgen*i ZH körzeti fogházban 1996. december 10-én tört ki lázadás a napi 24 frankos munkabér ellen, amit prospektusok postázásáért kaptak a foglyok.

Gondozás, kezelés

A gondozás és kezelés törvényes alapját a Btk. 46. cikkének 2. pontja képezi: „Az intézetben a beutaltak lelki, szellemi és testi javát szolgáló intézkedéseket kell hozni és a megfelelő intézményeket rendelkezésükre bocsátani.” A kantonok bv.-rendeletei és az intézetek végrehajtási koncepciói részletes előírásokat tartalmaznak a beutaltak gondozásáról és kezeléséről. Tekintettel arra, hogy minden hosszú tartamú büntetés végrehajtására alkalmas intézetben vannak olyan foglyok, akik speciális terápiát igényelnek, minden intézet rendelkezik pszichiátriai vagy pszichológiai szolgálattal. A kezelést magát a végrehajtási tervben egyénileg meghatározzák. A szociális és gondozói szolgálat funkciói és hatásköre az egyes intézetekben különböző. A szociális szolgálat mindennapos feladatai közé tartozik a közreműködés az általános végrehajtási kérdésekben, az egyéni végrehajtási tervek elkészítésében, tanácsadás a beutaltaknak (munkahely, kapcsolatok a külvilággal, szabadságolás, félszabadság, elbocsátás), támogatás az álláskeresésnél és az adósságok rendezésénél. Ez utóbbi problémákat a pártfogó felügyelettel közösen oldják meg.

Jóvátétel, kapcsolattartás

Az 1991. október 4-ei törvény a büntet-
tek áldozatainak megsegítéséről²⁷ a jóváté-
telt kifejezetten a bv. feladatává tette (Btk.

37. cikkének I. pontja). A *saxerrieti bv. intézet* úttörő munkát végez ezen a téren. Az intézet munkatársai arra törekednek, hogy a foglyok és egykori áldozataik között kapcsolatot teremtsenek s így kíséreljék meg a kibékülést. Az intézet foglyai önként vállalt közérdekű munkával igyekeznek törleszteni a társadalommal szemben. „*Az a fontos, hogy a beutaltak ne feledkezzenek meg áldozataikról*” – mondotta *Niklaus Fritz*, a saxerrieti intézet szociális munkatársa.

A foglyok kapcsolattartásának jelentőségét a reszocializáció érdekében a svájci bv. már rég felismerte. Különös támogatást élveznek a fogoly kapcsolatai családjával, baráti és ismeretségi körével. Természetesen a büntetés célja, az intézet házirendje és a biztonsági követelmények bizonyos határokat szabnak. A külvilággal való kapcsolat egyrészt a médiákon keresztül, másrészt a személyes érintkezés útján (levelezés, telefon, látogatások) bőven ápolható. A kimenőt és a külső látogatást a házirendben rögzítik, amelyet minden fogoly kézhez kap. Az intézetek maguk is igyekeznek kapcsolatokat teremteni a külvilággal sportrendezvények, színházi előadások stb. formájában. A kapcsolatok ápolásának legfontosabb módja a szabadságolás.

Szabadságolás

A Btk. nem említi kifejezetten a szabadságolást a bv. keretein belül, de a kantonok ezt a lehetőséget a 37. cikkben foglalt reszocializálás követelményéből vezetik le. A szövetségi tanács (minisztertanács) 1981. október 5-ei állásfoglalása szerint „*a reszocializálás megvalósíthatatlan, ha a foglynak nincs kapcsolata a külvilággal*”. A szabadságolás akkor engedélyezhető, ha feltelelezhető, hogy a fogoly idejében visszatér

és szabadsága alatt nem követ el büntetendő cselekményt. Továbbá az intézetben jó magaviseletet tanúsít s munkája kielégítő. Szökésnyanús, közveszélyes bűnözők nem kapnak szabadságot. Ugyancsak ki vannak zárva a szabadságolásból azok a külföldiek, akiknek nincs állandó lakóhelyük Svájcban. A fogolynak nincs jogigénye a szabadságolásra. 1997. február 28-án elutasította a Szövetségi Bíróság egy fogoly államjogi keresetét, aki azt kifogásolta, hogy hétévi szabadságvesztés után sem kapott szabadságot.²⁸ A szabadságolás feltételeit a három konkordátum egész Svájc területére lényegében egyöntetűen szabályozta. Két formája ismeretes: *speciális szabadság* és *szabadság a személyi kapcsolatok fenntartására*.

Speciális szabadság a következő esetekben engedélyezhető: házasságkötés (saját vagy közeli hozzátartozó); születés, keresztelelő, elsőáldozás, bémálás, konfirmáció (saját gyermek esetében); családtag súlyos betegsége, elhalálózása vagy temetése; halaszthatatlan üzleti ügy; bemutatkozás a jövőbeni munkaadónál és lakás keresése az elbocsátás idejére.

A speciális szabadság legfeljebb 16 órai időtartamra és csak nappal engedélyezhető.

Jelentősebb az úgynevezett személyi kapcsolatokra engedélyezett szabadság, amelyet a büntetés egyhatodának letöltése és legalább két hónapi intézeti tartózkodás után engedélyeznek. Feltétel: a fogolynak van bizalomra méltó ismerőse, akit meglátogathat, s aki gondoskodik róla. Az ismerősnek nem kell feltétlenül családtagnak lennie. St. Johannsenben ez a szabadság kéthavonta maximum 54 óráig engedélyezhető. Ugyanebben az intézetben a jó magaviseletű foglyokat próbaként 4-5 óras kimenőre is kiengedik (kísérettel vagy anélkül). Kevesen élnek vissza a szabadságolással. A

thorbergi fegyházban 1994-ben 344, 1995-ben 244, 1996-ban 210 foglyot szabadságot kaptak. 1995-ben 0,82%, 1996-ban 0,95% nem tért vissza a szabadságról. Witzwilben 1994-ben 2277 személy közül 20, 1995-ben 2439 közül 23 nem tért vissza az intézetbe. Az 1993–95-ös évektől kezdve a hatóságok kénytelenek voltak megszigorítani az addig liberális szabadságot adó gyakorlatot a szexuális-erőszakos gyilkosságok elkövetőinek körében. Sorozatosan előfordult ugyanis, hogy szabadságuk alatt ismét nemi erőszakkal egybekötött gyilkosságokat követtek el. Bern és Zürich kantonokban különbizottságok (pszichiáter, bíró, államügyész) bírálják el minden ilyen kérelmet.

Szökések

A fogolyszökés Svájcban nem bűncselekmény, csupán fegyelmi vétség. Bern kanton bv.-rendeletének 71. cikke szerint a szökés és a szökési kísérlet legfeljebb 14 napos zárkával és a kedvezmények elvonásával büntethető. A szökés igen gyakori. Évente átlagosan tízezer személy kerül fogságba, ebből körülbelül háromezernél sikerül megszöknie.²⁹ 1993-ban 3084, 1994-ben 2716, 1995-ben 2544 és 1996-ban 2641 fogoly oldott kereket. Az 1996-ban megszököttek 80,6%-át ismét rövidesen elfogták. A bemi bv.-szakértők szerint a régi börtönök nem alkalmasak a mai modern bűnözők őrzésére. Bern kanton 1997 májusában elhatározta, hogy összevonja a kis börtönöket a szökések megakadályozása céljából. Ezekben a kis börtönökben ugyanis rendszerint egy rendőr van csak jelen (a feleségével, aki a konyhát vezeti), akit rendszerint megtámadnak és leütnek. Súlyos következménye volt az 1992 októberi kitérésnek a luganói la Stampa fegyházból. Nyolc fo-

goly megpróbált egy börtönőr segítségével fegyveresen kitörni. Két foglyot és a börtönőrt a tűzharcban agyonlőtte a rendőrség. Kitérés kísérlet 1995. március 27-én az affoltemi börtönben (egy fogoly meghalt, egy elmenekült) és 1996-ban a zürichi rendőrségi börtönben is előfordult (10 cellában meggyújtották a matracokat), de sikerült a lázadásokat letörni. Az őt megvesztegetésével sikerült négy fogolynak 1996 novemberében a gorgieri börtönből megszöknie. Az őrt, majd 1997 májusában az igazgatót is leváltották. *Hans-Jürg Bühlmann*, a svájci börtönigazgatói konferencia titkára szerint „a kitéréseket majdnem lehetetlen megakadályozni. Ha a szökés szervezője ismeretes, akkor azt át lehet helyezni egymásik intézetbe. Más kérdés a fegyverek beszerzése és rejtetése. Gyakran található fegyverek olyan fogolynál, aki az akcióban nem is vesz részt, csupán a fegyverek elrejtésére vállalkozik. Amíg a látogatási jog létezik, addig mindig lesz bizonyos kockázat”.

Ítélezési gyakorlat

A legfelsőbb svájci bíróság a hetvenes évek óta gyakran foglalkozik a büntetés-végrehajtás problémáival.³⁰ Erre egy sor államjogi panasz ad indítékot, amelyek szerint az intézetek szabályzatai vagy az igazgatóság rendelkezései a személyi szabadság alkotmányos garanciáit megsértették. 1970–86 között például nem kevesebb mint 65 publikált ítélet született a foglyok jogai ügyében. A bíróság felfogása szerint a foglyok emberi alapjogait csak olyan mértékben szabad korlátozni, amennyire a büntetés célja s az intézet rendje megköveteli, továbbá a korlátozásnak minden esetben be-

kell tartania az *arányosság elvét*, meg kell felelnie a közérdeknek s biztosítania kell az alapjog lényegének érvényesülését. Emberhez nem méltó, jogsértő és tárgyilag alaptalan intézkedések megengedhetetlenek (BGE 103. Ia 382.). A bíróság a személyi szabadság védelme kapcsán többször foglalkozott például a napi sétához való joggal.

A vallásszabadság elve nem ad minden kis vallási közösségnek jogot arra, hogy egy büntetőintézetben *istentiszteletet* tartasson, de egy számában is jelentős csoport – mint a mohamedánok – erre igényt tarthat (BGE 113. Ia 304.). Az intézeti rend keretén belül biztosítva van a *petíció* szabadsága (BGE 100. Ia 77.; 109. Ia 208.). Nyomdai termékek (újságok, folyóiratok, könyvek) beszerzése és előfizetése engedélyezett, ha ezek a büntetés célját nem veszélyeztetik, s az ehhez való jogot nem viszik túlzásba (BGE 102. Ia 296.). A fogolynak joga van rádió- és tévéprogramok vételére, de nincs általános joga egyéni készülékekre (BGE 102. Ia 77.). A fogolynak csak felügyelt látogatásra van joga (BGE 106. Ia 254.), de a felügyeletől el lehet tekinteni, ha nem kell tartani visszaéléstől, vagy mondjuk ügyvédek látogatásánál, akiknek aktáit nem szabad átvizsgálni. Elváltasztóúveg a beszélőn az ügyvéd látogatásánál is megengedett, például akkor, ha a fogoly a szervezett bűnözés körébe tartozik (BGE 106. Ia 219.).

A CPT kritikája

Svájc 1987. november 26-án aláírta az egyezményt a kínzás, embertelen és megalázó kezelés vagy büntetések ellen, s az 1989. február 1-jén életbe lépett. A bizottság 1991. július 21–29. között látogatást

tett több svájci bv. intézetben s vizsgálati fogságra szolgáló intézetekben.³¹ Kínzást vagy annak gyanúját nem állapították meg, de egyes pontokban kritikát gyakoroltak s ajánlásokat dolgoztak ki az eljárás feltételeinek javítására. A bizottság többek között a büntetőeljárásban, illetve a rendőrségi elzárás esetében a hozzátartozók azonnali értesítését, az ügyvéddel való kapcsolat engedélyezését és egy szabadon választott orvos vizsgálatát követelte. Véleménye szerint a rendőrségi és vizsgálati fogságban a napi egy órás séta, valamint munkalehetőség biztosítandó. Számos helyen nem alkalmasak a cellák a vizsgálati fogság végrehajtására. A fegyelmi, egyes és izoláló elzárás csak kivételes esetekben s csupán rövid időre rendelhető el. A nagyszámú külföldi fogoly őrzésére a személyzetet ki kell képezni, s a foglyokkal való kommunikációra (közel negyven országból) továbbképezni. Kritikát kaptak az elzárásra szolgáló helyiségek: szellőztetésük, világításuk és friss levegővel való ellátásuk elégtelennek minősült. Hiányosságokat tapasztalt a bizottság a pszichikailag feltűnően viselkedők gondozásában is. A svájci kormány 1993. január 25-ei válaszában nem fogadta el minden pontban a bizottság kritikáját. A kormány elutasította egy orvos azonnali bevonását, s a letartóztatott jogát maga választotta orvosra. Szintén elfogadhatatlannak tartja a rendőrségi fogoly igényét ügyvéd bevonására a letartóztatástól kezdve. Felfogása szerint az ügyvéd bevonása veszélyeztetné az előzetes vizsgálat sikerét. Ezt a jogot az Európai Emberi Jogok Bíróságának gyakorlata sem követeli meg az előzetes-eljárásban. A kormány ellenzi a rendőrségi kihallgatás folyamatos elektronikus rögzítését is, mert a magnetofonok felhasználása ellen széles körű ellenállás

mutatkozik. Elegendőnek tartja írásbeli jegyzőkönyv felvételét.

A CPT második svájci látogatásáról (1996. február 21–23.) szóló jelentést 1997. június 26-án tették közzé a szövetségi kormány állásfoglalásával együtt Bernben és Strasbourgban. A bizottság 30 intézményt (vizsgálati fogház, börtön, fegyház, pszichiátriai osztály, menekültek otthona) szemlélte meg. A jelentés első része a rendőrségi letartóztatás és a vizsgálati fogság viszonyainak bírálatával foglalkozik. A rendőrségi vizsgálati fogság körülményeit 42 pontban elemzi a CPT Genf, Wallis, Tessin, Zürich és Bern kantonokban. A kritika szerint kényszer fordult elő a rendőrségi kihallgatásoknál, megsértették az orvosi titoktartás szabályait, a hozzátartozókat vagy az ügyvédet a letartóztatásról nem informálták. Súlyos bírálattal illette a CPT a foglyok vasúti szállítását; „nem elég 1,3 négyzetméter egy fogoly szállítására a poggyászvagonban.” A zürichi repülőtérén és a rendőrkauszárnyában a drogfutárként gyanúsítottaknak átlátszó üveges vécét kell használniuk. A bizottság szerint ez úgy a gyanúsítottak, mint a felügyelő rendőrök számára emberileg elfogadhatatlan. A CPT felfogása szerint a WC-kabinok alsó részét át nem látszó fóliával kell bevonni. A zürichi rendőrség vizsgálati fogházában egy dealert talált a bizottság, akit a rendőrök megmentek. Kiderült, hogy a dealert menekülés közben leteperték a kutyák. A kormány felfogása szerint a kutyák bevetése jogos volt s az megfelelt az arányosság elvének is.

A CPT Bern, Genf, Tessin, Wallis, Waadt és Zürich kantonok egyes bv. intézményeit vizsgálta meg. Kínzásra vagy testi fenyegetésre nem találta utalást, de bizonyos kérdésekben változtatásokat javasolt. Valamennyi kantonban kifogásolták a közös

rendezvények hiányát, valamint a szakképzés, a sport és sétaidő biztosításában is tapasztaltak hiányosságokat. A CPT szerint az egyes intézetekben a fegyelmi eljárás, s különösen a fegyelmi szankciók túl szigorúak s további részletesebb szabályozásra szorulnak. Egyes helyeken a cellák fűtése és világítása – különösen, ha azok az alagsorban vannak – nem kielégítő. Az egészségügyi helyzettel kapcsolatban a CPT megállapította, hogy nem áll mindenütt elégséges számú ápolószemélyzet rendelkezésre, s nem küldenek minden újonnan beutaltat orvosi vizsgálatra. A kormány válaszában kiemeli, hogy az orvosi vizsgálat a bv. intézetekben biztosítva van, de a rendőrség kerületi fogházaiban s fogdáiban nem. Ez utóbbiakban is kirendelhető egy orvos a fogoly kérésére. A CPT ajánlása szerint Thorberg, Poeschies és Orbe bv. intézeteiben külön osztályokat kellene létesíteni a pszichikailag feltűnők biztos őrzetére. A bizottság 164 pontban foglalta össze a svájci büntetés-végrehajtás értékelését. Bern, Genf, Waadt, Zürich és Tessin kantonokban a CPT szerint a bv. felügyelet és ellenőrzés további tökéletesítésre szorul. A szövetségi kormány válaszában rámutat arra, hogy mindezek már évtizedek óta működnek s csupán Tessinben hiányzik a törvényi rendezés, de ezt még az idén pótolják.

A svájci kormány 1997-ben is elutasítja a CPT ajánlásait „*orvos és ügyvéd bevonására még a letartóztatás első órájában*” s arra hivatkozik, hogy ez a jogfelfogás még az Európa Tanács tagállamaiban is „elfogadhatatlannak” minősült. Azzal azonban egyetért Svájc, hogy a letartóztatottakat több nyelven írásban kell informálni jogaikról. A CPT azt is javasolja, hogy a letartóztatottak azonnal informálhassák hozzátartozóikat helyzetükről. A kormány szerint ez

csak akkor lehetséges, ha nem áll fenn a kollúzió veszélye, nem fenyeget a bizonyítékok megsemmisítésének, a tanúk befolyásolásának vagy a szakértők megvesztegetésének veszélye. Végül arra is utal a minisztertanács, hogy a szövetségi büntetőeljárás

törvény tervezete ellen referendum van folyamatban, amely többek között a kötelező orvosi vizsgálatot is költségesnek tartja az előzetes letartóztatás esetén.

Csizmas Mihály

Jegyzetek

1. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 29. Mai 1874

2. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937

3. Bundesamt für Industrie, Gewerbe und Arbeit

4. **Stratenwerth, Günter:** Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner Teil II: Strafen und Massnahmen, Bern 1989, S. 15ff.

5. **Schultz, Hans:** Einführung in den Allgemeinen Teil des Strafrechts, Zweiter Band: Die kriminalrechtlichen Sanktionen. Das Jugendstrafrecht, 4. Aufl. Bern 1982

6. **Bacchold, Andrea:** Straf- und Massnahmenvollzug, Bern 1993, S. 41.

7. **Schultz, Hans:** Halbfreiheit und Halbgefängenschaft, in: Der Strafvollzug in der Schweiz, 1/76., S. 1.

8. **Kunz, Karl-Ludwig, Witzleben, Thomazine von:** Gemeinnützige Arbeit-Modellversuch im Kanton Bern, Bern 1996., S. 2.

9. Tages-Anzeiger, Zürich, 28. 4. 1995.

10. Der Bund, Bern, 16. 4. 1997.

11. Berner Zeitung, 23. November 1993: Knast-Report

12. **Ronez, Simone:** Jugendstrafurteile 1995, Bern 1996

13. Anstalten Thorberg, Jahresbericht 1996, S. 26.

14. **Csizmas, Michael:** Das Massnahmenvollzugszentrum St. Johannsen, Bern 1994

15. **Ronez, Simone:** Schweizerische Strafvollzugsstatistik 1995, Bern 1996. S. 12.

16. Uo. S. 15.

17. Uo.

18. Uo. S. 35.

19. Bericht der Expertenkommission zum Postulat Gaudient, Bern 1995, S. 30f.

20. Uo. S. 22.

21. **Staub Christian** közlése a szerzőnek

22. Lásd 19. sz. jegyzet

23. Sonntags-Zeitung, Zürich, 14. 5. 95.

24. **Rehberg, Jörg:** Strafen und Massnahmen, Zürich 1994, S. 37.

25. **Csizmas, Michael:** Die Strafvollzugsverordnung des Kantons Bern, in: Der Strafvollzug in der Schweiz, 2/87, S. 47.

26. Uo. S. 48.

27. Bundesgesetz über die Hilfe an Opfer von Straftaten vom 4. Oktober 1991, in Kraft ab 1. Januar 1993

28. I. P. 84/1997, 28. 2. 1997.

29. **Suter, B. K.-Koch, M.:** Die Flucht über die Mauer ist meist einfach, Schweizer Woche, Zürich, 5. Mai 1995. S. 8ff.

30. **Csizmas, Michael:** Die Rechte der Strafgefangenen; Die Praxis des Schweizerischen Bundesgerichts, Bern 1986

31. Die Stellungnahme des Schweizerischen Bundesrates zum Bericht des Europäischen Ausschusses zur Verhütung der Folter und unmenschlicher oder erniedrigender Behandlung oder Strafe (CPT) über dessen Besuch in der Schweiz vom 21–29. juli, 1991, Bern im Dezember 1992

Mélyfúrás

Bűn és büntetés a régi Magyarországon

Az Akadémiai Kiadó 1996-ban jelentette meg *Hajdú Lajos Bűnözés és büntetés-bíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon* című posztumusz könyvét.

Hajdú Lajosnak, az ELTE ÁJK 1992-ben elhunyt tanszékvezetőjének már régóta kutatott történelmi periódusa volt a Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedétől a Martinovics-mozgalom befejezéséig tartó negyedszázad büntető igazságszolgáltatási gyakorlata. Az e tárgyról írott korábbi könyve – *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában* (Bp., Magvető Kiadó, 1985, Nemzet és emlékezet sorozat) – a téma átfogóbb, a történelmi összefüggésekre jobban összpontosító feldolgozását adja. Az ismertetés tárgyát képező, utóbb megjelent kötet olyan „történelmi mélyfúrás”, amelynek megértéséhez bizonyos mértékig szükséges az előző könyv ismerete.

A könyv bevezetője szerint a szerző elsődleges célja az volt, hogy a lehető legnagyobb forrásbázisra támaszkodva feldolgozza egy reformtörökvésekben gazdag évtized kriminológiai adatait. Hajdú Lajos nem titkolt szándéka volt az is, hogy levéltári kutatásaival a helytörténet kutatóinak nyújtson segítséget.

Egy kis időre a történelemkönyvek és a jogtörténet felé fordulva feltehetjük a kérdést: mi jellemezte a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországot, mit ért a könyv írója az évtized reformtörökvésein?

Ez az időszak Mária Terézia uralkodá-

sának utolsó évtizede, igazán jelentős történelmi események nem köthetők hozzá. A betelepítési politika végéhez közeledik, a természetes szaporulat is nő, ugyanakkor betegségek és járványok tizedelik a lakosságot. A Habsburgok nyugaton teret vesztenek, figyelmük még inkább Kelet-Európa felé fordul: Mária Terézia 1772-ben tíz szepességi várost visszacsatol Magyarországhoz, 1774-ben a Monarchia hadserege megszállja Bukovinát, királynői rendelet csatolja vissza Magyarországhoz 1778-ban a Temesi Bánságot, 1779-ben Fiumét. A királynő ebben az évtizedben számos rendeletben szabályozza a magyarországi nemzetiségek és felekezetek ügyeit, mégis legjelentősebb rendelete az oktatásügy átfogó szabályozásáról szól (Ratio educationis, 1777). Az évtized legfontosabb fejleménye a jog területén: 1776-ban Mária Terézia rendeletet ad ki a *kínvallás eltörléséről*. Még az az idő (1768) sincsen messzi, amikor a királynő elrendelte, hogy boszorkánysággért csak kétségbevonhatatlan bizonyítékok alapján ítéldhető el bárki.

Visszatérve Hajdú Lajos könyvéhez: külön kell szólnunk a szerző történelmi forrásairól, amelyek jelentős mértékben meghatározták a kötet jellegét is. Hajdú legfőbb forrásanyaga az a 2200-nál is több bírósági jelentés (*rabtabella*), amelyeket a vizsgált évtizedben Magyarország 47 megyéje vagy szabad kerülete, 40 szabad királyi városa és mintegy 100 úriszéke terjesztett fel a Helytartótanácshoz. Ezekben a jelentésekben mintegy 57 000 őrizetbe vett – el-

ítélt – személy adatai olvashatók. A szerző ezenkívül 1000-nél több büntetőper-kivonatot is átvizsgált.

Arról, hogy a rabtabellák mennyire voltak használhatóak az elvégzett kutatásban, Hajdú Lajos ezt írja előző könyvében: „Hatalmas előnye e forrástípus feldolgozásának, hogy egy-egy félév tabelláiból 30-35 megye, 20-25 királyi város és kb. ugyanennyi uradalom 2-3 ezernyi elítéltnének adatait tanulmányozhatja a kutató: hányan és miért kerültek összeütközésbe a törvénnyel (vagy a törvényerejű szokással), milyen hosszúra nyúlt a vizsgálati fogás, milyen ítéleteket szabtak ki a bíróságok... A tabellák választ adnak arra a kérdésre is, milyen foglalkozású személyek milyen típusú büntetést követek el, hogyan alakult a befogadottak-elítéltek között a nők, a fiatalok aránya stb. De arról is árulkodnak a rabtabellák, hogy az egyes országrészek (vagy szomszédos megyék) között jelentős különbségek voltak nemcsak a büntetések jellegének és nagyságának meghatározásában, hanem bizonyos cselekmények megítélésében is.”

Ezek a források természetesen nem tökéletesek, mivel a tabellák szövege sokszor túlságosan „lakonikus”, hiányos vagy éppen félreérthető. Hajdú Lajos hosszasan sorolja: milyen nehézségekkel kell szembenéznie annak a kutatónak, aki a rabtabellák tanulmányozásába kezd.

Kissé szokatlan módon a kötet bevezetője (nem a befejező része) foglalja össze a kutatómunka főbb eredményeit és tanulságait.

A szerző első általános megjegyzése: a XVIII. század hetvenes éveiben a bűncselekmények és elkövetőinek száma Magyarországon folyamatosan és jelentős mértékben emelkedett. Az országrészeket tekintve

az Alföldön és Délkelet-Magyarországon a legnagyobb az emelkedés (Erdély nem tartozott akkoriban Magyarországhoz). Az okokat kutatva Hajdú Lajos véleménye a következő: „Természetesen döntő hatása lehet az objektív körülményeknek: az olyan megyékben, ahol fél évszázada még lakatlan széles pusztaságokra meg-megújuló hullámokban települtek le a különböző felekezethez, nemzetiséghez tartozó emberek, és az állandó mozgás miatt a lakosság még nem szerveződhetett eleven közösséggé – több a bűncselekmény, nagyobb a rendetlenség, de a helyzeten úrrá lenni kívánó (olykor elviselhetetlen) szigor is.”

A könyv írójának második általános megjegyzése szerint változott az egyes bűncselekménytípusoknak a rablétszámon belüli aránya a vizsgált periódusban: a tulajdon ellen elkövetett büntettek és a különféle nemi büntettek miatt őrizetbe vettek száma kismértékben csökkent, azonban az egyes megyék között nagyok az eltérések.

A harmadik általános megjegyzés: a befogadottak és elítéltek között növekedett az évtized során a nők, valamint a fiatalok aránya.

Hajdú utolsó konklúziója szerint a vizsgált évtizedben a büntetési rendszer is átalakulófélben volt Magyarországon. A kivégzettek száma csökkent. Ez elsősorban a kormány törekvésének volt köszönhető, de nem jelentette azt, hogy az egyes megyék közötti felfogásbeli különbségek jelentősen csökkentek volna.

A könyv a történelmi forrásul választott tabellákat, perkivonatokat alapvetően a bűncselekmények fajtái, illetve a büntetés-nemek szerint dolgozza fel.

A XVIII. század hetvenes éveiben a legtöbbben valamilyen tulajdon elleni bűncselekmény elkövetésének gyanújával ke-

rültek őrizetbe, és az elítéltek többségét is ilyen büntettek elkövetése miatt marasztalták el. A tulajdon elleni büntettek közül ebben az időben legsúlyosabb a *jószáglopás*. A tulajdon elleni büntettek másik nagy csoportja a *pénz, ruha vagy használati tárgy lopása*, amit ekkoriban már gyakran betöréssel, ajtó-ablakbefeszítéssel követték el. Az ország legtöbb megyéjében (az Alföld és Délkelet-Magyarország kivételével), továbbá valamennyi városában nem a jószáglopás, hanem ez a leggyakoribb bűncselekmény. A könyv számos példázattal illusztrálja a lopás különböző fajtáit („szentségtörő”, vagyis templomi lopás, vásári lopás, házilopás stb.). A tulajdon sérelmére elkövetett – sőt gyakran annak teljes pusztulását okozó – harmadik súlyos bűncselekmény a *gyűjtogatás, tűzokozás*. Az évtized bűnözésének levéltári dokumentumai alapján a rablás ritka bűncselekmény, a rablógyilkosok száma sokkal nagyobb a börtönlakók között, mint a rablóké. A vagyon elleni bűncselekményekkel kapcsolatban végül megjegyezhető: a vizsgált időszakban még nagyon kevés embert állítottak csalásért és sikkasztásért bíróság elé.

Az 1769 és 1779 közötti évtizedben a másik súlyos bűncselekménytípust az élet és a testi épség ellen elkövetett büntettek jelentették. A rablógyilkosságok elkövetésében az alföldi és a kelet-magyarországi megyék jártak az élen: Arad, Csanád, Bihar és Csongrád. Természetesen az élet elleni büntettek túlnyomó többsége nem rablógyilkosság, hanem emberölés volt, amelyet a korszak büntető jogtudománya már *szándékos, gondatlan és véletlen* emberölésre osztott fel. Az elsőt gyakorta gyilkosságnak is nevezték, mert itt az elkövető tudva és akarva hajtotta végre tettét. Az emberölés minősített eseteinek többségét házas-

társ, közeli rokon vagy sógor ellen követték el. Ezeket a büntetteket a kor törvényei súlyosabban büntették, mert a gyilkos a kötelező szeretet és tisztelet ellen is vétett. Leggyakoribbak a feleség-, illetve férjgyilkosságok voltak. Megjegyzendő, hogy a korabeli magyar jog normáinak megfelelően büntetlenséget élvezett az a férfi, aki házasságtörő aktuson érve feleségét, azt vagy partnerét megölte. Az élet elleni büntettek között gyakoriságuk, valamint a bűnösség bizonyításának nehézségei miatt különleges helyet foglaltak el a *magzatölések*. Felűnő jelenség, hogy az évtized csaknem hatvanezer fogvatartottjának adatai között alig lehet olyannak olvasni a nevét, aki öngyilkossági kísérlet miatt jutott volna börtönbe, viszont a hadsereg létszámának növelésével párhuzamosan egyre több olyan férfi akadt, aki öncsonkítással igyekezett katonai szolgálatra alkalmatlanná tenni magát.

Az élet és testi épség ellen elkövetett büntettek legnagyobb része azonban *testi sértés*, amelyet a korabeli források sokféle elnevezéssel (civakodás, verekedés stb.) illettek.

A szerző a korabeli rabtabellák feldolgozása során számos olyan ügybe ütközött, amikor az elkövetett cselekményt (pl. a földesúri hatalommal való szembeszegülést, a zendülésnek-lázadásnak nevezett egységes és hangos fellépést valamilyen földesúri vagy nemesi rendelkezés ellen stb.) nem lehetett a többi bűncselekménytípus kategóriájába besorolni. Ezeknek a büntett-kategóriáknak Hajdú Lajos a *politikai büntettek* elnevezést adta, ide sorolva a pénz-, az okirat- vagy oklevél-hamisítást is.

A vizsgált korszakban – még jobbra a középkori normák továbbéléseként – Magyarországon sokan kerültek vizsgá-

lati fogságba vagy már elítéltként börtönbe valamilyen nemi bűntett elkövetése miatt. Túlnyomó többségüknél házasságtörés, paráznaság és szintén a korabeli szóhasználat: *szajhálkodás, kurválkodás* volt a vád.

Hajdú Lajos az egyéb bűncselekmények kategóriájába sorolja a fent részletezett bűncselekményfajtákba nem besorolható bünteteket, pl. *az istenkáromlást, a hitelhagyást, az utódok közömbös szellemében való nevelését, a csavargást, a részegeskedést, az adósság megfizetésének elmulasztását*. Az e kategóriába sorolt befogottak-elítéltek száma a vizsgált évtized során jelentős mértékben emelkedett.

Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében nemcsak az egyes bűncselekmények megítélésében indult meg változás, hanem az egyes büntetésnemek és büntetésfajták alkalmazásában is. Ennek a szerző szerint több oka van. Az első és legfontosabb: a széles körű reformtevékenységet kezdő és az Európához való felzárkózást, a fejlődés meggyorsítását célként kitűző kormányzat értelmetlennek tekintette az értékeket előállító emberi munkaerő tömeges elpusztítását. *„Akkor, amikor mo-csarakat kellett lecsapolni, csatornákat ásni, az év minden szakában járható utakat építeni, amikor törekedtek a bányászat, a manufaktúraipar fejlesztésére stb., tehát a lemaradás megszüntetésére, rengeteg volt a tennivaló az országban, akkor ostobaságnak tűnt elpusztítani egy-egy embert, aki az embertársával vagy a közösséggel szemben elkövetett bűnét sokkal inkább jóváteheti a közjó érdekében végzett munkával, mint azzal, hogy egy-két percig tartó éles fájdalmat kell elviselnie”* – írja Hajdú Lajos. Ezért a kormányzat azt szorgalmazta, hogy a súlyos bűntettek elkövetőire a ha-

lálbüntetés helyett inkább közmunkavégzéssel összekötött börtönbüntetést szabjanak ki a bíróságok. A kegyelmi gyakorlat is ehhez igazodott.

A fejlődés irányát mutatja az is, hogy a kormányzat előírta: a testi büntetések kiszabásánál figyelembe kell venni az elkövető egészségi állapotát, orvosnak kell állást foglalnia abban, hogy milyen mértékű lehet a büntetés. A büntetési gyakorlatban egyre több *pallosjogú bíróság* akadt ebben az évtizedben már, amely gondosan mérlegelte a bűncselekmény súlyát, az elkövető előéletét, és csak a legsúlyosabb esetekben volt hajlandó alkalmazni a halálbüntetést.

A vizsgált évtized során a magyarországi bíróságok állandóan csökkenő számban és arányban hoztak (kötélre, pallosra, kerékbetörésre, karóba húzásra, megégetésre stb. szóló) halálos ítéleteket, és még kevesebb az olyan per, amikor ezt elretentésképpen azonnal végre is hajtották. Elmondható, hogy a városokban enyhébb volt az ítélezési gyakorlat, harmadannyi rabot küldtek akasztófára, mint a megyei törvényszékek, illetve úriszékek. Hajdú Lajos becslése alapján a megyékben mintegy 840 lehetett a XVIII. század hetvenes évtizede során kivégzett személyek száma, a negyven szabad királyi városnál ez a szám 95, a harminckét fontosabb uradalomnál pedig mintegy 30 lehetett. Területileg azonban jelentős eltérések mutatkoztak: a legtöbb kiszabott és végre is hajtott halálos ítélet a délkelet-magyarországi, északkelet-magyarországi és a hozzájuk kapcsolódó alföldi törvényhatóságok tabelláiban található. Lényegében tehát két részre szakadt az ország, a jobb kriminalitású viszonyokkal rendelkező megyék Vastól Ungig szinte karéjszerűen fogják át az országot, a rossz bűnözési mutatókkal

rendelkező megyéket, illetve törvényhatóságokat, amelyek az ország keleti részein, illetve közepén találhatók.

A halálbüntetés végrehajtásának fő formája férfiak esetében az *akasztás*, a nőkében a *lefejezés* volt. A halálbüntetés harmadik fajtájának a *máglyán való elégetés* számított, ezt főképp a szándékos gyújtogatókra szabták ki a korabeli bíróságok. Az emberölés miatt kiszabott halálbüntetés végrehajtásának súlyosbításaként nemcsak a lefejezés után, hanem előtte is alkalmazták (tükröző büntetésként) a *jobb kéz levágását*. Az élet elleni büntettek közül a bíróságok különösen súlyosnak ítélték meg, és többnyire minősített halálbüntetéssel sújtották a közeli rokon vagy házastárs megölését, a súlyosbítás ilyen esetekben is többnyire a jobb kéz levágása volt a kivégzés végrehajtása előtt.

A levéltári adatok tanúsága szerint a vizsgált időszakban egyetlen olyan bűncselekmény akadt, amelynek elkövetőit a bíróságok mindig halálbüntetéssel sújtották, legtöbbször azonban ennek végrehajtását különféle módokon súlyosbították is. Ez a *rablógyilkosság*. A rablógyilkosság szankcionálásában az eleven karóba húzás-tól és a kerékbetöréstől kezdve, az izzó foggokkal történő csipkedésen, az előzetes, illetve kivégzés utáni kézlevágáson, a holttest karóra helyezésén stb. át az egyszerű lefejezésig jóformán minden kivégzési módot alkalmaztak.

A korabeli Magyarország büntető igazságszolgáltatásában leggyakrabban alkalmazott szankció a *testi büntetés*. A feldolgozott rabtáblák és büntető perki vonatok tanúsága szerint az esetek mintegy háromnegyed részében (amikor büntetés kiszabására egyáltalán sor került) a bíróság kizárólagos vagy mellékbüntetés-

ként meghatározott számú bot-, ostorvagy korbácsütés, illetve vesszőcsapás elviseelésére büntette a vádlottakból elítéltté vált személyeket. *„Úgy vélték akkoriban, hogy ezt a büntetésnem lehet legkönnyebben arányosítani az elkövetett cselekmény súlyával, illetve az egyén bűnösségével, hiszen az ütések száma 6-tól akár több százig terjedhetett, a korbács vagy ostor szárait is több vagy kevesebb, könnyebb vagy nehezebb, keményebb vagy lágyabb szíjakkól lehetett összefonni, de a bot is lehetett vékonyabb vagy vastagabb”* – írja Hajdú Lajos. Úgy is különbséget lehetett tenni a testi fenyítés büntetés végrehajtásánál, hogy az elítéltre mely színhelyen mérték rá a megszabott számú ütet: a városháza udvarán vagy épp a vásár legforgalmasabb helyén, a legnagyobb nyilvánosság szeme láttára.

A XVIII. század hetvenes éveinek Magyarország a büntető igazságszolgáltatás szempontjából átmenetet képez már a régi (középkori), valamint az új (humánus, objektív mércét alkalmazó) ítélkezési praxis között, és erre talán a szabadságvesztés (börtönbüntetés) előtérbe kerülése nyújtja a legjobb példát. Ennek okairól már fentebb volt szó. Fontos megjegyezni, hogy a börtönbüntetés ebben a korszakban még sohasem jelenik meg „tisztán” az ítélkezési gyakorlatban, hanem általában testi fenyítéssel (pl. botütés) és börtönnel súlyosbítva.

Ekkoriban még a halálbüntetés és a testi fenyítés helyébe nem lehetett a büntetési rendszer alapjává tenni a szabadságvesztést, mert büntetés-végrehajtási intézménynek épült börtönök nem voltak Magyarországon. (Ebben az időszakban, 1773-ban hozták létre az első dologházat Szempcen, Eszterházy Ferenc kancellár Pozsony megyei birtokán.)

A vizsgált időszakban a kormányzat már igyekezett háttérbe szorítani az addig előszeretettel alkalmazott pénzbüntetést. Ebben elsősorban az a cél vezette, hogy a bírságokból és vagyoni büntetésekből részesedő bírák „mohóságukban” ne terheljék le túlságosan az adófizetőket. Pénzbírsággal egyébként a tolvajokat, az orgazdákat, a könnyelmű vevőket s azokat büntették, akik tudtak tolvajlásokról, de elkövetőiket nem jelentették a hatóságoknak. A többi büntetőjogi szankció közül elsősorban a *kiutasítást*, *kitiltást* alkalmazták.

Gyakori mellékbüntetés a korszakban – annak ellenére, hogy ennek semmilyen törvényes alapja nincsen – a *katonának adás*. A törvényhatóságok úgy vélekedtek, hogy ha már minden évben adni kell a hadsereg számára újoncokat – évről évre jelentős összeütközések voltak a lakossággal emiatt –, akkor megszabadulnak a nehezen kezelhető, sok bajt és kellemetlenséget okozó fiataloktól úgy, hogy katonának adják őket.

A kötet szerves részét alkotja a Függelékben közölt százoldalnyi statisztikai tábla és térkép, amelynek ismertetésére hely hiányában jelen könyvismertetés már nem térhet ki. A kiadvány a XVIII. századi büntetőjogi fogalmak latin–magyar szójegyzékével zárul.

Hajdú Lajos szívós kutatómunkával számos olyan kriminológiai adatot vará-

zsolt elő a múlt kódéből, amelyek még a korabeli gazdaság-, erkölcs-, igazgatás- vagy életmódtörténet megismeréséhez is értékes adalékokat nyújtanak, s egy-egy falu, vidék vagy megye lakosságának önismeretéhez szükségesek.

A szerző, aki elsősorban szakembereknek szánta könyvét (de az a laikusok számára is érdekes lehet), mindvégig kapcsolatot tart az olvasóval. A bűnesetek ismertetésekor rendszeresen utal a kiszabott büntetés súlyos vagy enyhe voltára. Kiindulópontja mindig a kor joggyakorlata.

Jelen ismertetés elsősorban a könyv tartalmára koncentrált, nem érzékeltethette eléggé annak olvasmányos voltát, érdekességeit. Végezetül álljon itt egyetlen – derűs – részlet (merthogy ilyen is található Hajdú Lajos könyvében): „*Tütü Zsuzsánna ellen vizont az volt a vád, hogy titkon kétszer is bort lopott gazdájától (a perkivonat nem jelöli meg a bor mennyiségét vagy értékét). A megye (Nyitra megyéről van szó – D. F.) börtönébe került, hol valószínűleg szelíd tortúrával akarták rávenni a beismerő vallomás megtételére, mert a forrás szerint közbeeső ítélettel 12 ostorcsapást mértek rá, azonban azt elviselvén és ily módon magát tisztásván szabadon bocsátatott.*”

Deák Ferenc

Könyvajánló

Alkotmánytan (Szerk.: Kukorelli István). 4., átdolgozott kiadás Osiris Kiadó, 437 oldal (Osiris tankönyvek) 1480 Ft

A könyv előző kiadásai is már kötelező olvasmánynak számítottak számos felsőoktatási intézményben, társkötetének az *Alkotmányjog* című jogszabálygyűjtemény tekinthető. Az alkotmánytan az állam- és jogtudomány egyik önálló, nagyfontosságú diszciplínája, amely számos, többé-kevésbé különböző részre oszlik. Foglalkoznia kell az alkotmányok történeti tipológiájával, a jogforrások elméletével, az alaptörvények megállapításával, az államhatalom megosztásának rendszereivel, a gyakorlati törvényhozó, végrehajtó, kormányzó és bírói hatalom mibenlétével, sőt a parlamenti demokrácia megvalósult típusaival is. Mindeme kérdéskörök kézikönyvszerű összefoglalását végzi el a kötet. Anyagkezelése „honi szempontú”: közli a ma érvényes magyar alkotmányt, leíró elemzést nyújt az 1990 utáni magyar államberendezkedésről, hatalommegosztásról, a köztársasági elnök, a kormány, a kormányfő, a helyi önkormányzati rendszer, az Alkotmánybíróság, az ügyészség stb. funkcióiról és működéséről, egyúttal jelzi a magyar alkotmány és alkotmányosság problémáit, vitatott pontjait. Nem takarékoskodik az elmélettörténeti és történeti áttekintésekkel sem, egy-egy nagyobb rész után pedig irodalomjegyzéket is ad.

A jelenlegi, 4. kiadás új fejezettel bővült, amely a tulajdonhoz való jog és a vállalkozási szabadság alkotmányos problémáiról szól.

Általános jogtörténet. 1. kötet. (Szerk.: Horváth Pál, Révész T. Mihály).

Bővített, átdolgozott kiadás, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 502 oldal 2546 Ft

Az egységes egyetemi tankönyv az *Egyetemes állam- és jogtörténet* című tankönyv utódjának tekinthető.

Az általános jogtörténet a társadalmi formációk általánosítható államszervezeti és jogrendszeri összefüggéseinek tudományos feldolgozására vállalkozik. Ez azonban nem foglalja magába valamennyi ország jogtörténetének teljes kifejtését, hanem az állam- és jogintézmények, a jogi intézmények és a főbb jogrendszerek történetét a kialakulásuk és történelmi szerepük miatt jelentős országok, régiók keretei között mutatja be.

A bővített és átdolgozott kiadásban megjelent első kötet négy részből áll, felosztásában a történetfelfogás korszakbeosztását követi: ókor (az állam- és jogfejlődés kezdete), a feudális állam és jog története, a modern (polgári) jogrendszerek, a modern jog újabbszori története. A könyv történelmi korszakhatára a XX. század eleje. A nyugat-európai és orosz állam- és jogfejlődésen kívül külön fejezetek foglalkoznak Délkelet-Európa jogrendjével is. A fejezetek élén minden esetben bő irodalomjegyzék szolgál útmutatásul.

A könyv hatalmas lexikális anyagot tartalmaz, továbbá korszerű történelemszemléletet tükröz. Fontos kézikönyv.

Bevezetés a pedagógiába. Szöveggyűjtemény. (Szerk.: Czike Bernadett). Bp. Eötvös József Könyvkiadó, 1996, 192 oldal 1353 Ft

A mű egy kurrens német pedagógia-tan-
könyv magyar változata, amely a hazai kiadás szerkesztőjének előszava szerint arra

lenne hivatott, hogy alternatívát kínáljon az itthon forgalomban lévő, avított szemléletű bevezető áttekintésekhez képest.

A kötet újdonsága nem annyira tartalmában, hanem inkább előadásmódjában rejlik. Teljesen hagyományos értelemben fogja fel a pedagógia – és ezen belül a neveléstudomány – tárgykörét, a pedagógia részterületeit. Nem hirdet radikálisan eredeti elveket a nevelés lehetőségeiről, céljairól, módszereiről szólva sem, ám ahogyan anyagát csoportosítja, az erősen különbözik a hasonló tárgyú magyar tankönyvek gyakorlatától. Minden fejezetben élesen elkülönülnek a feltétlenül elsajátítandó ismeretek a háttér-információkkal szolgáló kiegészítő anyagtól. A szikáran fogalmi meghatározások a tematikai egységeket lezáró olvasmányokkal jól válogatott szöveggyűjteményt alkotnak, ahonnan egy-egy kérdés további szakirodalmából is ízelítőt lehet kapni. A fejezetekhez összefoglalások és feladatok is kapcsolódnak. A már említett szövegválogatásokat a magyar kiadásban hazai szerzők is kiegészítették.

A könyv nem csupán a különböző szintű pedagógusképzésben válhat kötelező olvasmánnyá, hanem a pedagógiát oktató egyéb felsőoktatási intézményekben is.

Campbell, Ross: Dühöngő ifjak. Hogyan terelhetjük modern gyermekeink haragját? Bp. Harmat Kiadó, 1996, 156 oldal 380 Ft

A társadalmunkban előforduló problémák javarésze a helytelenül kezelt *haragra* vezethető vissza, elősorban azért, mert az emberek többsége nem tanulta meg, hogyan kezelje kudarcát, csalódásait – vallja a kötet szerzője, Ross Campbell amerikai pszichológus. A harag olyan érzelm, amelyet – szerinte – meglehetősen kevésbé értünk.

A szerző bemutatja a harag néhány fontos definícióját és következményeit a gyermeknevelésben (osztályzatok romlása, a szülő és gyermek elhidegülése, ez utóbbi deviáns, illetve agresszív viselkedése, depresszió stb.), majd a gyermekek életkori szakaszainak függvényében ismerteti a harag jellemző kifejezési formáit. Ezt követően példákat és tapasztalatokat nyújt a harag kezelésének megfelelő formáihoz. A könyv egyik legérdekesebb fejezete a tekintélytiszteltet és tekintélyellenesség kérdéskörét tárgyalja. A különleges problémákkal (hiperaktivitás, krónikus betegség, alacsony koncentrációképesség stb.) küszködő gyermekek dühkitöréseit kiváltó okok felsorolása és kezelésük módjainak áttekintése zárja a kötetet.

A könyv elsősorban szülőknek íródott, de gyakorló pedagógusok számára is hasznos ismereteket, szemléletmódot tartalmaz. Noha a szerző hangsúlyozottan a keresztény vallás nézőpontjából fejti ki mondanivalóját, a könyv azoknak is ajánlható, akik a nevelést nem vallásos szellemben gyakorolják.

Fraser, Angus Sir: A cigányok. Osiris Kiadó, Bp. 1996, 333 oldal (Osiris könyvtár. Történelem) 980 Ft

A nemzetközi hírű angol cigánykutató több évtizedes vizsgálódásának eredményeképpen a cigányság egyetemes történetének összefoglalására vállalkozott. Könyve egyszerre történet, etnológiai jellemzés, nyelvészeti bűvárkodás, szociológiai vizsgálat, valamint emberjogi szempontú analízis.

A cigányság őstörténete – elsősorban a források szegénysége miatt – ma is a legvitatottabb, leginkább bizonytalan terület. A szerző részletesen beszámol a különböző elméletekről, amelyek sokszor élesen szemben állnak egymással, s amelyek közül a legvalószínűbbek is csak abban egyeznek meg,

hogy a mai cigányok közös ősei India területéről indultak világméretű emigrációs útjukra, feltehetően mintegy kilencszáz évvel ezelőtt. Erősen valószínűsíthető az is, hogy a nemzetközi szakirodalomban ma *romnak* nevezett cigány nyelv, illetve annak őse az indoeurópai nyelvek családjába tartozik. Viszonylag gazdag forrásadatok alapján rajzolható meg a cigányság nyugatra vándorlása, a vándorlás legfontosabb állomásai (Perzsia, Örményország, Bizánc, Görögország, Balkán, Magyarország, Nyugat-Európa stb.). A történet nyomon követése adja a könyv alapszerkezetét. A könyv utolsó, *Modern idők* címet viselő fejezete, amely a cigányság II. világháború utáni történetével foglalkozik, a kiadvány legérdekesebb anyagrésze.

A könyv, amelyben a hazai szerkesztő kiegészítéseinek jóvoltából számos magyarországi vonatkozás, adat szerepel, ma a legjobb általános tájékoztató a cigányságról.

Volentics Anna: Gyermekvédelem és szocializáció. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1996. 280 oldal 1658 Ft

A szerző bizonyos szűkítésekkel a gyermekvédelem két nagy területe, a problémamegelőzés és a problémakezelés közül az utóbbira koncentrált, végső célja olyan modell kidolgozása volt, amely megértőbb, segítő és humanizált problémakezelő gyermekvédelmi rendszer működését teszi lehetővé.

A közelmúltban a gyermekvédelmi szolgáltatások visszaszorulásának lehettünk tanúi Magyarországon, noha a megoldandó problémák tovább növekedtek. Volentics

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből)

Anna szerint a gyermekvédelem „társadalmasíthatósága” csalóka illúzió, az alapellátást továbbra is az államnak kell biztosítania. Tévhit – a szerző szerint – az is, hogy a nevelőszülői hálózat bővítésével és az egyházak nagyobb szerepvállalása által jelentős összegek takaríthatók meg a gyermekvédelemben – csak egy hivatásos szakembergárda képes a gyermeki szükségletek adekvát kielégítésére. A könyv írója ugyanakkor a bentlakásos rendszert a „túlvállalás csapdájába eséstől” is félti. A mai túlkoncentrált, ugyanakkor szétaprózódott gyermekvédelmi rendszer hibáinak kiküszöbölésére megoldásként olyan *szükségletorientált problémakezelő modellt* javasol, amely az illetékes szaktercák feladatait is tartalmazza.

Nyugat-Európában már bebizonyosodott, hogy a bentlakásos intézmények humanizált formájukban is megtartják „totális” jellegüket, nem igazán képesek pozitív nevelőhatások kifejtésére. Ezért a szerző a zárt és a nyitott bentlakásos intézménytípus közül az utóbbit tartja alkalmasabbnak a reszocializációs célok megvalósítására.

A könyv – a feldolgozott anyag mennyiségét és az elemzések minőségét tekintve – alapműnek tekinthető. A problémakezelő gyermekvédelem és a reszocializáció együttes elemzése kettős hiányt pótol, a mű segítségére lehet a gyermekvédelmi és kriminálpolitikai döntéshozóknak. Fontos nemcsak a problémakezelő gyermekvédelem területén dolgozó szakemberek, hanem a nehezen nevelhető, inadaptált, foggyatékos gyermekekkel foglalkozó pedagógusok számára is.

MINDEN FONTOSABB
MAGYAR
JOGSZABÁLY
németül
és angolul

a kéthetente megjelenő háromnyelvű közlönyben!

**Hatályos
magyar
jogszabályok**

**Geltende
ungarische
Rechtsnormen**

**Hungarian
Rules of Law
in Force**

**Bővebb felvilágosítás a kiadónál:
VERZÁL Lap- és Könyvkiadó Kft.
1135 Budapest XIII., Frangepán u. 66/B
Telefon: 270-3752 Fax: 120-3804**

144

INHALT

STUDIE

---

1 Gábor TÓTH: Das Ziel des Rechts

9 János BOROS: Vergleich
(Rückfällige Verbrecher in den 80-er und
90-er Jahren)

FORUM

---

19 László HUSZÁR–Ferenc TARI:
Der erste Schritt (Die Lage der
gefangengehaltenen Frauen
heutzutage)

27 Frau VISNYEI, Juhász Zsuzsanna:
Gedanken über vorläufige Festnahme
(Tage statt Monate?)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

---

38 Sándor CSORDÁS: Die Seele der
Disziplin (Über die innere Regeln der
Strafvollzugsanstalten)

49 György BÍRÓ–József GÁSPÁR:
Ohne Antwort (Fragen über die
Strafvollzugsethik)

55 Mátyás ORAVECZ: Zwei Gitter
(Der Prozeß der Eingliederung in die
Gesellschaft)

58 Béla GAÁL: Sieben Studien
(Gruppentraining im Strafgefängnis)

63 László HUSZÁR: Medikalisches
Model (Der historische Überblick der
Behandlung)

71 Lajos GARAMI: Unterstützender
Hintergrund (Über die Veränderung der
Erziehungsfunktion)

WERKSTATT

---

81 István LAJTÁR: Außenkontrolle

91 László Gábor HAJNAL: Ohne
Galgen (Gedanken, Monologe über die
Todesstrafe)

PORTRÄT

---

109 Anna PARDI: Die Eminenz der
Zahlen (Der Lebenslauf von Frau László
Császárs)

IN BRIEF

---

114 Internationale Beziehungen

115 Anerkennungen

116 Bilder – Ereignisse

AUSBLICK

---

118 Michael CSIZMÁS: Überblick
(Der Vollzug der Strafen und
Massnahmen in der Schweiz)

BIBLIOTHEK

---

135 Ferenc DEÁK: Tiefbohrung
(Schuld und Strafe im alten Ungarn)

141 Ferenc DEÁK: Bücherangebot

CONTENTS

STUDY

---

1 Gábor TÓTH: The Aim of Law

9 János BOROS: Comparison
(Recidivists in the 80's and 90's)

FORUM

---

19 László HUSZÁR–Ferenc TARI:
First Step (The Up-to-date Status of
Imprisoned Women)

27 Zsuzsanna Visnyeiné JUHÁSZ:
Thoughts about Pre-trial Detention
(Days instead of months?)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

---

38 Sándor CSORDÁS: The Soul of
Discipline (Concerning the inner
regulations of the Prison Administration
Institutes)

49 György BÍRÓ–József GÁSPÁR:
Without any Answer (Questions
regarding the Prison Administration
Ethics)

55 Mátyás ORAVECZ: Two Bars (The
process of reinserting into the society)

58 Béla GAÁL: Seven Studies (Group
training in prison)

63 László HUSZÁR: Medical Model
(The historical overview of treatment)

71 Lajos GARAMI: Supporting
Background (The changes of the
executional function)

WORKSHOP

---

81 István LAJTÁR: Outer Control

91 László Gábor HAJNAL: Without
Gallow (Meditation, monologues on
death penalty)

PREMIER PLAN

---

109 Anna PARDI: The Eminence of
Numbers (The carrier of Mrs. László
Császár)

IN BRIEF

---

114 International relations

115 Appreciations

116 Pictures – events

LOOKING OUT

---

118 Michael CSIZMÁS: Overview
(The execution of penalties and measures
in Switzerland)

BOOKSHELF

---

135 Ferenc DEÁK: Deep Drilling
(Crime and penalty in the old Hungary)

141 Ferenc DEÁK: Offering books

TARTALOM

TANULMÁNY

- 1** TÓTH Gábor: A jog célja
- 9** BOROS János: Összehasonlítás
(Visszaeső bűnelkövetők a '80-as és '90-es években)

FÓRUM

- 19** HUSZÁR László–TARI Ferenc: Első lépés (A női fogvatartottak helyzete napjainkban)
- 27** VISNYEINÉ JUHÁSZ Zsuzsanna: Gondolatok az előzetesről (Hónapok helyett napok?)

TAPASZTALAT - CSERE

- 38** CSORDÁS Sándor: A rend lelke
(A büntetés-végrehajtási intézetek belső szabályairól)
- 49** BÍRÓ György–GÁSPÁR József: Válasz nélkül (Kérdések a büntetés-végrehajtási etika ürügyén)
- 55** ORAVECZ Mátyás: Két rács
(A beilleszkedés folyamata)
- 58** GAÁL Béla: Hét dolgozat
(Csoporthozmunkások a fegyházban)
- 63** HUSZÁR László: Medikális modell
(A treatment/nevelés történeti áttekintése)

- 71** GARAMI Lajos: Támogató háttér
(A nevelői funkció változásairól)

MŰHELY

- 81** LAJTÁR István: Külső kontroll
(Büntetés-végrehajtás a jogharmonizáció tükrében)
- 91** HAJNAL László Gábor: Bitófa nélkül (Töprengések, monológok a halálbüntetésről)

KÖZELKÉP

- 109** PARDI Anna: Számok eminenciása
(Császár Lászlóné életpályája)

RÖVIDEN

- 114** Nemzetközi kapcsolatok
- 115** Elismerések
- 116** Képek – események

KITEKINTÉS

- 118** CSIZMÁS Mihály: Átfogó kép
(A büntetések és intézkedések végrehajtása Svájcban)

TÉKA

- 135** DEÁK Ferenc: Mélyfúrás (Bűn és büntetés a régi Magyarországon)
- 141** DEÁK Ferenc: Könyvajánló

Ára: 100 forint

MEGJELENT * MEGJELENT * MEGJELENT

BÖRTÖNÜGY

MAGYARORSZÁGON

*A monográfia
kizárólagos
terjesztője
a Rejtjel
Kiadó Kft.*

Szeptember végétől
a terjesztő két könyvesboltjában,
a Justitia Könyvesboltban
(V., Szerb u. 21–23.)
és a Jurátus Könyvesboltban
(VIII., Szentkirályi u. 20.)
és valamennyi nagyobb
vidéki és budapesti
könyvesboltban kapható.
Ára: 1700 forint

Megrendelhető közvetlenül
a kiadótól is:
BvOP Sajtóiroda,
(1054 Budapest, Steindl Imre u. 8.,
telefon/fax: 312-0090),
ez esetben utánvétellel szállítják.

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1997. 3. szám
SZEPTEMBER

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium

Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenötödik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

CSÓTI ANDRÁS

DOBOS ISTVÁN

FEJES IMRE

MEZŐ LÁSZLÓ

PADOS JÓZSEF

SCHNEIDER GYULA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Dr. Boros János, Huszár László,

Garami Lajos, dr. Csordás Sándor, dr.

Lőrincz József, Szondi Miklós,

Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Nagysándor József u. 4.

Telefon és telefax:

312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bíró György, a Somogy Megyei Bv. Intézetben a bv. osztály helyettes vezetője; *dr. Boros János*, főosztályvezető az országos parancsnokságon; *dr. Csizmás Mihály*, ny. osztályvezető, Bern Kanton Rendőrségi és Katonai Igazgatósága; *dr. Csordás Sándor*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnoka; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *Gaál Béla*, a Szegedi Fegyház és Börtön sajtóreferense; *Garami Lajos*, az országos parancsnokság módszertani igazgatósága osztályvezetője; *Gáspár József*, nevelő a Somogy Megyei Bv. Intézetben; *Hajnal László Gábor*, író, újságíró; *Huszár László*, az országos parancsnokság kutatószervezési osztályának vezetője; *dr. Lajtár István*, legfőbb ügyészségi ügyész; *Oravec Máttyás*, nevelő a Szegedi Fegyház és Börtönben; *Pardi Anna*, újságíró; *dr. Tari Ferenc*, országos parancsnok; *dr. Tóth Gábor*, az APEH tanácsosa; *Visnyeyné Juhász Zsuzsanna*, tanársegéd a JATE ÁJTK büntetőjogi tanszékén.

*

A fotókat Csatorday Zoltán készítette

A folyóirat előfizethető az IM BV Költségvetési Elszámolási Számlán:

10023002 01393008 vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

A jog célja

Bűn miatti szükségszerűség

A jogsértés előbb volt, mint a jog. A jogot mint társadalmi szükségletet a jogsértés léte alapozta meg. Mivel például a gyilkos megbüntetése csak a gyilkosság bekövetkezése után volt lehetséges, ezért történetileg a jogsértés ősbibb jelenség, mint a jog. Azelőtt is tették az emberek azt, amit nem lett volna szabad, mielőtt a jog azt tiltotta volna. Káin előbb ölte meg Ábelt, minthogy a gyilkosságot tiltotta volna a jog. Ez a pozitív jog. Ugyanakkor ami a pozitív jogban megtestesült, nevezetesen a norma, tehát, hogy mégsem járja embert ölni, az az örök jog megsértése miatt bekövetkezett kényszerhelyzetből adódott, éppen az örök jogrend, más szóval a természetjog helyreállítása céljából.

Mint ahogy eleink taglalták, egyaránt van pozitív jog és természetjog. Azonban a kettő között nincs közvetlen összefüggés, egymásból nem következnek, hanem forrásuk közös. Az egyiknek forrása a *hatalom*, a másiknak az *erkölcs*. E két forrás pedig közös eredetű. Az alapszabály, azonban az örök jogrend első áthágása nem ez, hanem a tiltott gyümölcs megkaparintása, és az abból való lakmározás volt, így az örök jog megsértése nem a pozitív jog megsértése, hanem az örök erkölcsi rend megsértése volt. Tehát a természetjogi koncepció utánérzés, amelynek vallói az örök rendet kívánták viszonlátni a pozitív jogban is. Ez önellentmondásnak tűnik, mert elvárnánk, hogy az örök rendben nem létezik annak megsértése, az örök rend éppen sértetlensége által örök rend. Ez azonban, úgy tűnik, nem így van, hiszen a mitológiák alakjai folyamatos perlekedésben éltek, akár a görög, akár a római mito-

lógiát vizsgáljuk meg. Ugyanígy a héber világkép és a keresztény üdvtörténet paradigma is kozmikus jogvitát ábrázol. Ez a perlekedés a szellemvilágában egy eseményhez kötődik, egy lény, Lucifer fellázadásához. Az örök rend megsértése tehát magában a szellemvilágban történik meg, s az örök rend helyreállítása az a folyamat, amely az örökkévalóságból kiszakítja az időt, helyesebben meghosszabbítja az időben való létezés szükségességét. Az idő az a dimenzió, amely a lázadási ügy lezárására szánt „idegen test” a szellemvilágban. Ezért e gigantikus eljárás végeztével idő többet nem lesz. Addig is, az idő titok. A természetjog tehát olyan szellemi élményt implikál, amely jelzi, hogy az emberi szellem ismeri eredetét és végcélját, mert függetlenül attól, hogy az emberi lény teremtése a szellemvilágban követi Lucifer lázadását, tehát az örök rend megsértését, továbbá a pozitív jog kialakulása a jogsértés-